

Досвід роботи депутаток та депутатів під час дії режиму воєнного стану в Україні

Copyright © 2024 Парламентський центр та Лабораторія законодавчих ініціатив.

Цей аналітичний документ підготовлено в рамках проекту «Парламентська підзвітність сектору безпеки в Україні» (PASS Ukraine). Фінансова підтримка була надана у рамках Програми розбудови миру та стабілізації (PSOPs) Міністерства міжнародних справ Канади (GAC).

Подяки: Це дослідження було б неможливим без часу та внеску депутатів Верховної Ради. Чотирнадцять народних обранців, чоловіків та жінок з монобільшості та опозиції, приділили свій час, щоб поділитися думками та досвідом з аналітиками Лабораторії законодавчих ініціатив. Вони зробили це в період постійної невизначеності, нестабільності та тиску — ми вдячні за їхній внесок.

Рецензенти: Дослідницька група хотіла б подякувати Гезер Гугтанен, експертці з питань гендерної рівності, безпеки та правосуддя, за рецензування дослідження на різних етапах.

Жодна частина публікації не може бути відтворена, збережена в пошуковій системі або передана в будь-якій формі і будь-якими засобами — електронними, механічними, шляхом відеозапису або іншим чином — без попереднього дозволу Парламентського центру й Лабораторії законодавчих ініціатив.

Погляди, які викладені у цьому документі, не обов'язково відображають погляди Міністерства міжнародних справ Канади (GAC).

ЗМІСТ

Список скорочень	5
Вступне слово	6
Резюме	7
Основні зміни у парламентській діяльності під час повномасштабного вторгнення	7
Вплив повномасштабної війни на законотворчу діяльність	7
Парламентська дипломатія в умовах повномасштабної війни	7
Контрольна функція	7
Образ депутатів та депутаток у медіа під час повномасштабної війни	8
Позитивні практики та рішення	8
Негативні практики та рішення	9
Методологія дослідження	10
1. Особистий досвід депутатів та депутаток на початку повномасштабної війни	12
Наслідки для життя депутатів та депутаток	13
Гендерні стереотипи та упередження	14
2. Вплив повномасштабної війни на відкритість та прозорість роботи парламенту	17
3. Вплив повномасштабної війни на законотворчу діяльність парламентарів/ок	20
Фактори впливу на просування власних ініціатив	20
Зміна ролі центральних органів виконавчої влади	21
Основні сфери законодавчого регулювання до повномасштабного вторгнення	23
Основні теми законопроектів після початку повномасштабної війни	23
Прихована законодавча робота	26
Гендерні відмінності	27

4. Контрольна функція в умовах повномасштабної війни	29
Технічні зміни у контрольній функції	30
Основні теми та виклики контрольної функції	30
Ставлення центральних органів виконавчої влади (ЦОБВ) до парламенту	31
Втрата контрольної функції як символ втрати суб'єктності парламенту	31
5. Вплив повномасштабної війни на роботу з виборцями	33
Основні теми у роботі з виборцями	34
Виклики у роботі з виборцями	35
6. Вплив повномасштабної війни на парламентську дипломатію	36
Зміни у парламентській дипломатії	36
Виклики у парламентській дипломатії	39
7. Образ народних депутаток та депутатів в умовах війни	42
8. Головні позитивні та негативні практики Верховної Ради під час повномасштабної війни	48
Позитивні практики та рішення	48
Негативні практики та рішення	50
Додаток 1. Звіт моніторингу законодавчих ініціатив депутатів та депутаток за період роботи ІХ скликання Верховної Ради України	52
Додаток 2. Дослідження медійного образу депутаток та депутатів, чия діяльність фокусується на сфері безпеки України	58
Додаток 3. Огляд літератури про досвід парламентарок з країн, що пережили війну або перебувають у стані війни	78
Додаток 4. Перелік матеріалів української медіа, використаних для моніторингу образу депутатів та депутаток	87
Додаток 5. Нормативно-правова база з питань гендерної рівності в парламенті ..	93

Список скорочень

ВПО — внутрішньо переміщені особи

ЗСУ — Збройні сили України

МОУ — Міністерство оборони України

НУО — неурядова організація

ТСК — тимчасова спеціальна/слідча комісія

ЦОВВ — центральні органи виконавчої влади

LDA (Latent Dirichlet Allocation) — латентне розміщення Діріхле, метод тематичного моделювання

TF-IDF — Term Frequency-Inverse Document Frequency

Вступне слово

Повномасштабна війна, яку переживає Україна, зумовила значні виклики для функціонування держави та її демократичних інституцій. Народні депутати та депутатки Верховної Ради продемонстрували надзвичайну стійкість, забезпечивши сталість та функціональність державних інституцій навіть у найскладніших умовах. Звісно, це твердження стосується не всіх без винятку депутатів та депутаток, адже частина з них або полишила свої обов'язки, або втекла, або й взагалі — стала зрадниками країни. Втім, робота абсолютної більшості депутатів і депутаток дозволила Верховній Раді зберегти легітимність і демократичні засади системи вироблення рішень.

Це дослідження дозволяє поглянути на парламентську діяльність крізь призму людського досвіду, зокрема розглянути відмінний досвід депутатів та депутаток, що, на наш погляд, є важливим для глибшого розуміння специфіки роботи Верховної Ради в умовах війни. Гендерний аспект дозволяє краще роздивитися у роботі Верховної Ради окремі персональні історії у визначальний для України момент, а також різний вплив надзвичайних обставин на життя та роботу людей «у серці» української демократії. Необхідно наголосити, що депутатки взяли на себе важливу роль у парламентській дипломатії, підтримуючи міжнародну співпрацю України в умовах, коли чоловіки не могли залишати країну через обмеження режиму воєнного стану.

Як кажуть самі депутати/ки, продовження роботи та збереження інституційних спроможностей Верховної Ради — одне з головних досягнень IX скликання. Власне щодо цього факту думки й в парламенті, і навколо парламенту цілком однакові. Зібравшись о 8 ранку 24 лютого, народні депутати/ки 300 голосами затвердили Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». 300 голосів — це рівень підтримки, потрібний для внесення змін до Конституції, одне з найвищих значень підтримки. Кожне голосування у сесійній залі після 24 лютого знову і знову підтверджувало наявність необхідної більшості. Це означає, що аргументи про неспроможність Верховної Ради ухвалювати рішення, що більшість депутатів/ок втекла за кордон, були лише дезінформацією ворога.

Результати цього дослідження дозволяють не лише ідентифікувати та оцінити нові формальні й неформальні парламентські практики, а й глибше зрозуміти різноманітний персональний досвід парламентарів та парламентарок. Цей досвід, включно із проблемами та знайденими рішеннями, стане важливим джерелом інформації для парламентарів та парламентарок світу в сучасних турбулентних умовах.

Хоча об'єктом цього дослідження є передусім досвід роботи депутатів та депутаток в надзвичайних умовах, буде хибно і несправедливо не відзначити важливий внесок працівників та працівниць Апарату Верховної Ради України, які забезпечували функціонування парламенту в найкритичніші моменти.

Резюме

Основні зміни у парламентській діяльності під час повномасштабного вторгнення

З початком повномасштабної війни парламенту було необхідно швидко адаптуватися до нових реалій. Засідання Верховної Ради стали безперервними. Через загрозу безпеці засідання стали закритими, і це вплинуло на прозорість діяльності парламенту. Погоджувальна рада отримала нові функції й не лише розглядала організаційні питання (зокрема, не лише узгоджувала порядок денний), а й змістовно обговорювала ключові ініціативи на рівні голів фракцій та комітетів. Це суттєво пришвидшило законотворчий процес. У перші дні війни були оперативно ухвалені найважливіші рішення: запровадження воєнного стану та мобілізація.

Вплив повномасштабної війни на законотворчу діяльність

Законодавчі пріоритети змістилися до питань безпеки, оборони та євроінтеграції. Кількість прийнятих ініціатив за пів року повномасштабного вторгнення досягла рекордних показників (229 законопроектів), а частка законопроектів у сфері безпеки зросла з 2,5% до 11,4%. Значно змінилася законодавча активність народних депутаток у сфері безпеки та оборони: так, до повномасштабного вторгнення (з початку IX скликання) було зареєстровано 22 «жіночі» законопроекти (25,2% усіх депутатських законопроектів у сфері безпеки та оборони). З них не було прийнято жодного. Після початку повномасштабного вторгнення депутатки зареєстрували 49 «жіночих» законопроектів (21,7% від усіх у сфері безпеки), прийнято 12 (29,2% від усіх прийнятих та 24,5% від «жіночих» законопроектів). «Чоловічих» законопроектів було прийнято 29 (16,4% від усіх зареєстрованих «чоловічих» законопроектів після вторгнення).

Парламентська дипломатія в умовах повномасштабної війни

Роль парламентської дипломатії значно зросла: якщо раніше вона була «необов'язковою» діяльністю парламентарів/ок (або й взагалі сприймалося деякими депутатами/ками як «парламентський туризм»), то зараз стала однією з ключових сфер, що підтримує міжнародний імідж України, відстоює її інтереси та здійснює просвітницьку діяльність. На початку повномасштабного вторгнення депутатки очолили міжнародні делегації та відіграли визначну роль у міжпарламентській взаємодії. Згодом, у 2022 році, перетин кордону для усіх депутатів та депутаток обмежили, а сам процес став сильно бюрократизований. Унаслідок цього деякі депутати/ки натрапляли на труднощі перетину кордону, що ускладнювало їхню участь у міжнародних заходах.

Контрольна функція

Контрольна функція парламенту суттєво ослабла в перші роки війни. Так, «Година запитань до Уряду» не проводилася до 2024 року, і досі деякі представники ЦОВВ ігнорують депутатські запити. Також унаслідок вторгнення значно зросла роль виконавчої влади. Усі ці фактори суттєво обмежували можливості парламентського

контролю. Частину функцій перебрала на себе Погоджувальна рада та тимчасові слідчі комісії. У 2024 році контрольна функція почала відновлюватися, зокрема й через поновлення «Години запитань до Уряду». Втім, контрольна функція була й залишається найслабшою сферою парламентської активності.

Образ депутатів та депутаток у медіа під час повномасштабної війни

Аналіз публікацій у медіа про депутатів та депутаток показав, що не існує єдиного образу парламентарів/ок. Було виявлено 3 складники образу як депутаток, так і депутатів. Депутаток зображають професіоналками/експертками або конфліктними фігурами, також медіа часто наголошують на зовнішньому вигляді та особистому житті, чого не роблять щодо депутатів. Депутатів часто показують як професіоналів (зокрема військових) або, навпаки, скандальних і *корумпованих* політиків. Натомість щодо депутаток наш аналіз не виявив зображення корумпованості. Загальний тон публікацій негативний, що відіграє значну роль у формуванні недовіри до парламенту та негативно впливає на мотивацію депутатів та депутаток.

За підсумками дослідження, ми визначили позитивні та негативні практики для збереження демократичного процесу та ефективного пристосування парламенту до умов повномасштабної війни. Для виокремлення позитивних та негативних практик ми орієнтувалися на позиції народних депутатів та депутаток та тенденції, виявлені у відповідях респондентів/ок.

Позитивні практики та рішення

1. **Єдине безперервне засідання парламенту.** Зміна формату роботи Верховної Ради — оперативне засідання для ухвалення ключових рішень.
2. **Оптимізація роботи Погоджувальної ради.** Зміна механізму законодавчого процесу, за допомогою якого представники фракцій та голови комітетів могли швидко та консенсусно узгоджувати рішення (зміст законопроектів) до голосування у залі Верховної Ради.
3. **Посилення парламентської дипломатії.** Зміна сприйняття парламентської дипломатії дозволила депутатам та депутаткам зміцнити міжнародну підтримку та налагодити нові контакти для захисту інтересів України.
4. **Спільна міжнародна риторика.** Відбулося усвідомлення депутатами/ками, як монобільшості, так і опозиційних сил, важливості спільної міжнародної риторики. Єдина позиція на міжнародній арені — це те, чого намагаються досягти парламентарі/ки та інші представники влади.
5. **Посилення ролі центральних органів виконавчої влади у законодавчому процесі.** Залучення додаткової експертизи у законодавчий процес та побудова рішень на основі потреб Сил оборони.
6. **Посилення гендерної рівності.** Збільшення ролі депутаток у парламенті та парламентській дипломатії, відхід від «традиційного» розподілу законодавчих тем.
7. **Використання соціальних мереж для комунікації з виборцями.** Це допомогло підтримувати зв'язок із виборцями під час обмежень на фізичні зустрічі через повномасштабну війну.

Негативні практики та рішення

- 1. Обмеження доступу до засідань парламенту** зменшило можливості журналістів та громадськості висвітлювати роботу Верховної Ради, а для депутатів/ок ускладнило процес комунікації з виборцями. Збереження таких обмежень протягом довгого часу може мати негативний вплив на довіру до парламенту.
- 2. Послаблення суб'єктності парламенту** через обмеження доступу до інформації (з міркувань безпеки), а також через посилення ролі Офісу Президента (зокрема в законодавчому процесі), проявилось у зменшенні можливостей парламенту здійснювати контрольну функцію та впливати на зміст рішень.
- 3. Ігнорування ризиків особистої безпеки.** Депутати/ки (як і працівники та працівниці Апарату) стикнулися з додатковими ризиками для життя та здоров'я, і ця проблема, попри вжиті окремі заходи, не отримала системного рішення на рівні інституції (ні заздалегідь, ні за період повномасштабного вторгнення). Ця практика також перешкоджає безперервній роботі Верховної Ради.
- 4. Повернення політичної боротьби у парламентське повсякдення із негативними проявами в роботі парламентських делегацій.** Попри усвідомлення потреби у єдиній позиції на міжнародній арені, політична боротьба залишається впливовим фактором (за винятком перших місяців повномасштабного вторгнення). Наслідками цього є неможливість повної єдності у риториці, нерівномірне залучення депутатів/ок від різних фракцій до парламентських делегацій, конфлікти всередині делегацій. Ці три фактори несуть репутаційні ризики для України у сприйнятті наших міжнародних партнерів.
- 5. Відсутність системної комунікації у парламентській дипломатії.** Відсутність усталеної практики передачі напрацювань та домовленостей між різними ітераціями парламентських делегацій (що виникає як через політичну боротьбу, так і через відсутність напрацьованої системи брифування) може призводити до зниження ефективності дипломатичної діяльності.
- 6. Гендерні обмеження у діяльності депутаток.** Попри покращення ситуації з гендерною рівністю, сфера безпеки та оборони залишається доволі закритою для депутаток. Повномасштабна війна вплинула на особисте життя усіх депутатів/ок, утім, існує консенсус, що значна частина депутаток стикається зі значно більшими викликами у поєднанні професійних обов'язків та особистого життя.

Методологія дослідження

Мета: Дослідити професійну діяльність народних депутаток та депутатів під час дії режиму воєнного стану, вплив війни на їхню роботу та повсякденне життя, а також те, як медіа висвітлюють образ парламентарів/ок у сфері безпеки та оборони.

Методи: Дослідження проведено з використанням кількісних та якісних методів. Кабінетні дослідження включали аналіз законодавства та політик щодо гендерної рівності у Верховній Раді України, аналіз закордонних досліджень. У межах емпіричної частини дослідження проведено 14 глибоких напівструктурованих інтерв'ю (9 з депутатками та 5 з депутатами). Опитані депутати/ки є представниками чотирьох парламентських фракцій (7 депутатів/ок з монобільшості та 7 з опозиційних фракцій). Інтерв'ю аналізувалися методом відкритого кодування, що дозволило виявити особливості у висвітленні та сприйнятті діяльності парламентарок та парламентарів.

У рамках дослідження підготовлено звіт про законодавчу роботу депутатів та депутаток. Загальний масив проаналізованих нормативно-правових актів (проектів законів) склав 5469 документів (з яких ухвалено 776) з початку каденції дев'ятого скликання до 15 травня 2024 року. Залученість народних депутаток до розробки нормативно-правових актів ми проаналізували у три способи. Насамперед ми розділили усі законопроекти на дві категорії залежно від статі перших підписантів: «жіночі» законопроекти — це усі ініціативи, де перший підписант — народна депутатка, та «чоловічі» — якщо перший підписант — народний депутат.

У рамках підготовки звіту щодо моніторингу образу депутатів та депутаток у медіа використані кількісні та якісні методи. Моніторинг охоплював період з 24 лютого 2022 року до 10 червня 2024 року, що дозволило проаналізувати медійне висвітлення діяльності парламентарів/ок у контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Ми проаналізували 61 матеріал про 13 депутаток та 48 матеріалів про 12 депутатів. Для аналізу медійного висвітлення використано сентимент-аналіз за допомогою мови R із застосуванням словників *afinn* та *bing*. Цей метод дозволяє автоматично визначати емоційне забарвлення тексту, оцінюючи його позитивний, негативний чи нейтральний характер. Також було використано метод тематичного моделювання LDA (Latent Dirichlet Allocation) для автоматичного виділення основних тем у текстах. Алгоритм аналізував частоту використання слів у текстах і дозволив виявити ключові теми, що домінують у висвітленні діяльності парламентарів та парламентарок у секторі безпеки та оборони. Контент-аналіз із відкритим кодуванням застосовувався для детального вивчення текстів новин. Важливі фрагменти текстів кодувалися для виявлення основних образів та тенденцій у медійному висвітленні.

Обмеження дослідження

У рамках дослідження проведено 14 інтерв'ю з представниками чотирьох парламентських фракцій. В інтерв'ю взяли участь 9 депутаток та 5 депутатів. Відповідно, існує вірогідність, що така кількість інтерв'ю могла не охопити весь можливий досвід парламентарів та парламентарок під час повномасштабної війни. Також варто врахо-

увати, що депутати/ки є важкодоступною групою, тож результати дослідження можуть репрезентувати більш активних, готових говорити та залучених у професійну діяльність депутатів/ок. Це також може призвести до викривлення даних.

У рамках моніторингу законодавчих ініціатив було розглянуто усі законопроекти, зареєстровані депутатами/ками за період IX скликання, утім, аналіз базувався винятково на статистичних даних та технічних характеристиках законопроектів, без врахування їхнього змісту та якості (*детальну інформацію про моніторинг законодавчої активності див. у Додатку 1*).

У рамках дослідження образів народних депутатів та депутаток у медіа розглянуто 25 депутатів/ок, що є недостатнім для репрезентативного узагальнення на весь парламент (*детальну інформацію про моніторинг образу депутатів та депутаток у медіа див. у Додатку 2*). Методологія відбору матеріалів орієнтувалася на репутацію медіа, а не на їхню популярність, що могло призвести до упередженості вибірки. Крім того, аналіз обмежився публікаціями на сайтах медіа, не охоплюючи інші медіа-канали, як-от телевізійні чи Телеграм, що обмежує формування образу депутатів/ок у суспільстві.

1

Особистий досвід депутатів та депутаток на початку повномасштабної війни

З початком повномасштабного вторгнення депутати та депутатки були змушені швидко адаптуватися до нових умов. Більшість підкреслювала шок і страх, проте також наголошувала на важливості єдності в цей складний період. Більшість опитаних депутатів/ок відзначала, що їх не попередили про вторгнення, що спричинило подібний стрес, як у більшості українців у перші дні війни. Частина депутатів/ок усвідомлювала, що повномасштабна війна почнеться, це ж, своєю чергою, полегшило та пришвидшило їхню адаптацію до нових умов. Депутати, зокрема, зазначали, що готові були взяти зброю для захисту Києва або брати участь у територіальній обороні. Респонденти/ки зазначали, що активно включилися в організацію гуманітарної допомоги, підтримку військових в Києві, адже російські війська підійшли до самого міста. Попри значний стрес та невизначеність ситуації, депутати/ки 24 лютого зібралися у залі Верховної Ради для ухвалення необхідних для адаптації до війни рішень, зокрема про введення воєнного стану та початку мобілізації.

Початок повномасштабного вторгнення повністю змінив графік та темп роботи депутатів/ок: окрім потреби у виконанні функцій народних депутатів/ок та збереження родин, додатковим навантаженням стала волонтерська діяльність, організація гуманітарної допомоги, підтримка підрозділів ЗСУ та територіальної оборони. Парламентарі/ки, як і більшість громадян України, зазнали сильного стресу, викликаного прямою загрозою для життя як свого, так і родин. Частина депутатів/ок отримувала пропозиції евакуації з України у перші дні. Як для депутатів, так і для депутаток одним з основних джерел стресу були переживання за власні родини, зокрема батьків та дітей. Утім, варто зазначити, що виклики, з якими зіткнулися депутати та депутатки у цій сфері, значно відрізнялися. Депутати відзначали, що їхні родини виїхали до західних областей України або ж за кордон, що значно вплинуло на їхнє приватне життя. Частина депутаток стикнулася з дилемою, як поєднувати роль матері та народної обраниці. Внаслідок закриття кордонів депутатки не могли відправити у безпечне місце своїх дітей з чоловіками, не могли й самі вивезти дітей через необхідність виконувати обов'язки депутатки. **На випадок початку повномасштабного вторгнення, передбачалася евакуація Верховної Ради та народних депутатів/ок з Києва у безпечніше місце. Всупереч цьому, 24 лютого понад 300 депутатів/ок зібралися в залі Верховної Ради та ухвалили необхідні рішення.** Відмова покинути столицю та офіційну будівлю Верховної Ради була символічною дією, яка демонструвала сталість та дієздатність одного з найважливіших інститутів держави.

«Звичайно, говорити про якесь особисте життя тоді було [не можна]. Ми переживали за власні родини і максимально так само намагалися їх убезпечити. Але всі були на місці, всі працювали або тут (в округах), або в Києві, або були, зокрема, відряджені в більш гарячі точки» (народний депутат).

Конфлікт між материнською роллю та професійними обов'язками став основним джерелом стресу для депутаток. У таких обставинах їм довелося шукати варіант перевезення родин у безпечне місце, який би не заважав виконанню функцій парламентарок. Окремим викликом для депутаток стала мобілізація їхніх чоловіків, що додало ще більше переживань. Деякі депутати також визнали, що депутаткам важче було поєднувати усі обов'язки у перші місяці вторгнення.

«І, звичайно, коли ти мати й коли в тебе дитина, особливо малолітня дитина, то, безумовно, ти за неї дуже сильно переживаєш» (народний депутат).

«Я вважаю, що жінки показали себе абсолютно на рівних [з депутатами], попри те, що дуже багато з них виконують ще роль дружин, матерів, а вони все одно не виїхали й не сказали "ой, у мене діти, я там виїхала, бо склала мандат"» (народна депутатка).

Наслідки для життя депутатів та депутаток

З початком повномасштабного вторгнення обсяг роботи у Верховній Раді значно збільшився, і це стало викликом як для депутатів, так і для депутаток. Парламентарі/ки відзначали, що робота сильно інтенсифікувалася, що часто призводило до сильної емоційної та фізичної втоми. Частина респондентів/ок зазначала, що у перші дні повномасштабної війни значно зросла потреба в інтерв'ю та коментарях іноземним медіа. Депутати/ки стверджували, що у цей період не було розподілу тем, зокрема, не можна було виділити «чоловічі» та «жіночі» теми, адже усім доводилося комунікувати спільні меседжі. **Додатковим навантаженням для депутаток стала потреба участі у парламентській дипломатії, яку депутатки майже повністю взяли на себе у перші місяці 2022 року**, адже депутати не могли покинути країну. Депутати/ки відзначали, що у перші місяці вторгнення парламентські делегації майже повністю склалися з депутаток.

«Спочатку ти технічно могла виїхати, але тобі ці дні не зараховували в зарплату. Для мене особисто це теж важливо, бо я живу на зарплату, і для мене якщо ти поїхала [...] кожна поїздка за кордон зараз це не один день виїзду, але просто ти втрачаєш зарплату, що для мене не окей було» (народна депутатка).

Волонтерська діяльність стала одним із ключових напрямків діяльності депутатів і депутаток під час війни. Деякі депутати/ки брали на себе організацію постачання амуніції та обладнання для військових, часто безпосередньо залучаючись до логістичних процесів. Також депутати/ки були залучені до забезпечення гуманітарної допомоги, організації харчування військовослужбовців. Депутати/ки згадували також, що активно донатили. Частина депутаток відзначила збільшення витрат, пов'язаних

з депутатством та волонтерством, що погіршило їхній фінансовий стан. Згідно з обмеженнями на виїзд усіх депутатів та депутаток, введеними постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 року №69, депутатки, на відміну від жінок, які не є державними службовцями, не можуть перетинати кордон без відповідних дозволів. Депутатки відзначали, що через якийсь час правила змінилися, і депутаткам дозволили перетинати кордон зі своїми неповнолітніми дітьми. Утім, інша частина депутаток вбачає у цьому рішенні прояви дискримінації, адже лише депутатки з маленькими дітьми можуть перетинати кордон. Окрім того, варто зазначити, що у період воєнного стану та режиму безперервного засідання Верховної Ради депутати/ки не можуть отримати офіційну відпустку незалежно від обставин.

«Всі або донатять, або волонтерять, або їздять і опікуються конкретними підрозділами. Той, хто має можливості, — цілими бригадами, батальйонами, все це визначається готовністю віддавати значну частину свого часу, самою можливістю акумулювати гроші, знаходити необхідні речі, які потрібні для ЗСУ сьогодні, і здійснювати цю роботу» (народна депутатка).

Гендерні стереотипи та упередження

У IX скликанні Верховної Ради працює 85 депутаток, що становить близько 21% усіх депутатів/ок.¹ Така частка депутаток є найвищою за історію Верховної Ради. За останній час тема гендерної рівності у Верховній Раді набула певного розвитку, зокрема саме це скликання 2022 року ратифікувало Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, відому як Стамбульська конвенція. Згідно з позицією частини парламентарок, **попри прагнення до рівності, гендерні стереотипи та упередження залишаються перепорою для повноцінної участі жінок у парламентській діяльності**. Деякі депутатки вказують на те, що їх часто сприймають крізь призму гендерних стереотипів, і це негативно впливає на їхню професійну ефективність.

«Ну, я скажу чесно, відверто це ніхто не робить, тому що всі вже знають про питання гендерної рівності; знають, що це таке. Дуже обережно до нього ставляться, хоча у висловленнях, знаєте [...] Це вам скажуть і колеги, були випадки, коли деякі депутати дозволяли собі там щось говорити про "жіночок", але існує ще таке неозвучене, що називається фоном» (народна депутатка).

IX скликання Верховної Ради — друге, яке обиралося до парламенту з добровільними гендерними квотами у партійних списках (30% мають бути жінками). У 2019 році був ухвалений новий Виборчий кодекс, який встановив обов'язкові квоти для політичних партій на рівні 40%. Практика гендерних квот по-різному оцінюється в експертному середовищі, одна частина вважає, що це важливий крок для гендерної рівності, інша, що така практика є дискримінаційною, адже штучно збільшує кількість парламентарок у партійних списках, а не працює з наявними проявами дискримінації. Як свідчить досвід Вірменії, гендерні квоти є доволі ефективним інструментом

¹ Конституційна кількість депутатів/ок у Верховній Раді України — 450 осіб. Утім, через окупацію частини територій з 2014 р. та складання мандатів частиною депутатів/ок фактичний склад парламенту IX скликання — 400 осіб (станом на 22 листопада 2024 року).

для збільшення представництва жінок у парламенті (36% від складу парламенту — жінки). Респондентки нашого дослідження також відзначали позитивні результати запровадження гендерних квот в Україні та називали це важливим кроком до досягнення гендерної рівності у Верховній Раді.

Серед опитаних депутатів та депутаток немає єдиної позиції щодо наявності гендерних упереджень та обмежень у професійній діяльності: як чоловіки, так і жінки говорили про присутність та відсутність гендерних відмінностей, які впливають на роботу. Утім, **частина депутаток та депутатів зазначала, що ситуація з гендерними упередженнями та стереотипами покращується з часом**. Хоча відкрите виявлення гендерної дискримінації у парламенті зараз є рідкістю, депутати й депутатки зазначають, що прихований сексизм залишається проблемою. **Такі упередження можуть проявлятися у приватній комунікації або під час закритих зустрічей у вигляді, наприклад, недоречних коментарів, звертань у зменшено-пестливій формі, прямих образ з використанням гендерних стереотипів тощо**. Можна висувати зі слів народних депутаток, що це схоже на «доброзичливий сексизм».² Такі прояви сексизму є менш помітними, однак значно впливають на робочий клімат. Деякі депутатки скаржаться на приховану іронію або інтонацію в коментарях колег-чоловіків, які в такий спосіб демонструють знецінення внеску жінок. Певні гендерні відмінності відзначають також у сфері законодавства та дипломатії.

«Ви ж знаєте, ми стикнулися з проблемою з головою комітету. І у мене враження, що він зі мною спілкується з такою інтонацією, отак паралінгвістично, ніби він вважає, що я якась дурна. І він навіть не розуміє, що це виглядає дискримінаційно. [...] Він не розуміє, навіщо це [зміни у законопроекті] потрібно, вважає що це якісь "бабські штуки", розумієте? Він це не говорить, але в нього це просто прослизає через якісь штуки паралінгвістичні або якісь фрази, що так не може бути, і це взагалі якась повна маячня» (народна депутатка).

Дослідження про парламенти Ізраїлю, Азербайджану та Вірменії свідчать про існування доволі сильних гендерних обмежень у сфері безпеки та оборони для парламентарок, зокрема, щодо доступу до вищих посад у дотичних до сфери комітетатх (Детальніше див. *Додаток 3*). У цих країнах жінок значно менше у відповідних комітетах. У суспільствах цих країн дуже поширене сприйняття парламентарок у рамках «традиційних» гендерних ролей, що також обмежує доступ жінок до діяльності у сфері безпеки та оборони. Частина респонденток стверджувала, що **у Верховній Раді також існують неформальні практики, що керівні посади в окремих комітетах, дотичних до сфери безпеки та оборони, можуть посісти лише чоловіки**. Такі посади вважаються «чоловічими», що обмежує можливості для жінок. Це призводить до формування «скляної стелі», коли жінки можуть стикатися з непрохідними бар'єрами у кар'єрному зростанні. Окремо варто зазначити, що багато депутаток говорили про сильніші обмеження для жінок у сфері безпеки. У сприйнятті

² Доброзичливий сексизм (benevolent sexism) проявляється у суб'єктивно позитивному ставленні та поведінці щодо жінок, що, хоч і виглядає доброзичливим, зміцнює традиційні гендерні ролі та посилює гендерну нерівність. Зокрема, це стосується переконання, що жінки більш турботливі чи морально вищі за чоловіків, або що вони потребують захисту чоловіків. Хоча таке ставлення часто сприймається як компліментарне, воно може обмежувати можливості жінок і підтримувати системну нерівність.

таких ускладнень для депутаток між депутатами та депутатками існують розбіжності. На думку депутаток, ініціативи депутаток сприймаються чоловіками у сфері безпеки менш схвально та **вимагають значно довшого напрацювання репутації серед представників ЗСУ та МОУ задля адекватної комунікації**.

«Ну, я думаю, це сектор [безпеки та оборони], який потребує того, щоб жінка постійно доводила, що вона може в цьому розумітися, тому що всі генерали не готові одразу її слухати, не готові її одразу чути» (народна депутатка).

Основним методом протидії гендерним упередженням у Верховній Раді, які виражаються вербально, депутатки вважають публічність і пряму конфронтацію. Вважається, що **відкрите висловлювання незадоволення та зауважень колегам оперативно припиняє прояви упереджень**. Окрім того, дієвим інструментом залишається громадське обговорення і соціальні мережі задля створення тиску на колег. Варто також зазначити, що кооперація депутаток між собою та сам ризик публічних звинувачень у гендерній дискримінації здебільшого є ефективними методами зменшення проявів упереджень.

«Я б сказала так, що порівняно з тим, що було п'ять років тому, то прогрес [у сфері гендерної рівності в парламенті] очевидний, вони [депутати] бояться якісь речі висловлювати, тому що за це їм прилетить, якщо хтось щось скаже, це публічно можна буде розігнати, і так далі» (народна депутатка).

2 Вплив повномасштабної війни на відкритість та прозорість роботи парламенту

З початком повномасштабного вторгнення робота парламенту значно змінилася. Ситуація вимагала швидкого реагування та адаптації до умов, коли безпека і конфіденційність стали пріоритетними, а звичні демократичні процеси підлягали певним обмеженням. Депутати/ки зазначають, що повномасштабне вторгнення створило додаткові виклики, зокрема для ефективної взаємодії з виборцями та підтримання рівня довіри від суспільства.

У перші дні повномасштабного вторгнення Верховна Рада розпочала безперервне засідання, яке може збиратися у будь-який час. Таке засідання запроваджене задля оперативного реагування на виклики перших днів вторгнення. Одним із ключових аспектів, що зазнав змін, стала система роботи Погоджувальної ради. У період до повномасштабного вторгнення на Раді голови фракцій та груп обговорювали та узгоджували порядок денний у присутності громадськості та журналістів. Такий формат роботи Погоджувальної ради часто критикувався, адже фактично вона була майданчиком для проголошення політичних заяв, адресованих виборцям, та, зрештою, виявилась малоефективною. У звіті місії Європейського Парламенту з оцінки потреб на чолі з Петом Коксом³ Погоджувальна рада охарактеризована як «політичне реаліті-шоу».⁴ Нині Погоджувальна рада набула важливішого значення. Згідно з інформацією від респондентів, на Погоджувальній раді за участі голів фракцій та груп, а також голів окремих комітетів розглядалися усі необхідні для ухвалення у перші місяці повномасштабного вторгнення законопроекти. Окрім узгодження порядку денного, також обговорювалися тексти законопроектів, можливі правки, ухвалювалися рішення про колективну підтримку обраних проектів. Респонденти/ки зазначали, що Погоджувальна рада часто збиралася онлайн. Ухвалення рішень у рамках Погоджувальної ради відбувалося з максимальною оперативністю. Голосування за узгоджені на раді проекти відбувалися також в оперативному режимі, а саме засідання в залі Верховної Ради тривало близько тридцяти хвилин. Депутати/ки характеризують такий формат роботи як значно інтенсивніший, зокрема для голів

3 Former President of the European Parliament.

4 Report and Roadmap for Internal Reform and Institutional Capacity Building of the Verkhovna Rada of Ukraine prepared by the European Parliament Needs Assessment Mission chaired by Pat Cox, President of the European Parliament 2002-2004.

фракцій, груп та комітетів, та компромісний, адже враховувалися позиції як монобільшості, так і опозиційних фракцій.

«І всі рішення стосовно того, що буде розглядатися у Верховній Раді, ухвалювалися в цьому чаті учасників Погоджувальної ради, але це були не тільки рішення про те, що ухвалювалося, це були рішення про те, що треба донести до уряду» (народна депутатка).

«І тоді була така максимальна концентрація наших зусиль, коли ми днями працювали в форматі онлайн, у форматі погодження, аби пройти всі законопроекти, за які ми маємо голосувати» (народна депутатка).

Депутати/ки виділяють два періоди роботи Верховної Ради за час повномасштабного вторгнення. Перший — це перші місяці після вторгнення, другий — приблизно з травня 2022 та донині. З початком повномасштабної війни **Верховна Рада об'єдналася довкола національних інтересів, і політичні суперечки відсунулись на другий план**. Однак, за спогадами багатьох депутатів/ок, така єдність проіснувала недовго. У перші місяці війни — лютий і квітень 2022 року — парламент працював у безпрецедентній координації. Депутати/ки зазначали, що протягом цього періоду існувало сильне відчуття єдності та спільної мети. **Більшість рішень ухвалювалися одностайно або із мінімальними суперечками, адже стояло питання національного виживання**. Однак вже з травня 2022 року, коли перша хвиля шоку минула, політичні суперечності почали повертатися. Депутати/ки, особливо з опозиції, зауважують, що **стан політичного протистояння між монобільшістю та опозицією повернувся до того, яким він був до повномасштабного вторгнення**. Консенсусне ухвалення рішень фактично зникло, утім, повернення до попередніх практик дозволило депутатам та депутаткам більше просувати власні ініціативи, що було майже неможливо в умовах роботи через Погоджувальну раду.

«Рада де-факто працювала в режимі коаліції єдності, коли справді рішення приймалися консенсусом» (народний депутат).

«Після квітня 2022 року, мірою того, як верталася політика, на жаль, відійшла Верховна Рада від цього відчуття повної єдності» (народний депутат).

Однією з найбільш відчутних змін для парламенту стала його закритість та обмежений доступ журналістів до засідань. **У довоєнний період журналісти мали можливість спостерігати за роботою депутатів/ок, що, безумовно, впливало на поведінку та риторику народних обранців**. Однак з початком повномасштабної війни через загрози безпеці присутність представників медіа була значно обмежена, що, на думку деяких депутатів, було необхідним кроком. Окремі депутати/ки зазначають, що **закритість парламенту має і свої позитивні сторони, особливо щодо збереження конфіденційності та уникнення витоку важливої інформації**. Ці депутати/ки вважають, що новий формат роботи дозволяє ухвалювати оперативні рішення, зберігаючи при цьому безпеку даних. Деякі парламентарі/ки згодні з цією думкою, але також наголошують, що повна відмова від зв'язку з медіа може негативно вплинути на довіру виборців до законодавчої гілки влади. З іншого боку, значна частина депутатів, особливо з опозиції, підкреслює, що закритість парламенту сприяє зростанню недовіри в суспільстві. **Депутати/ки вказують на можливість використання нового формату**

як засобу контролю і тиску з боку Офісу Президента, який, за їхніми словами, прагне посилити свій вплив на роботу Верховної Ради та уникнути публічного обговорення неоднозначних і складних питань.

Частина депутатів/ок зазначає, що фактично **інформаційні обмеження (скасування трансляцій засідань та відсутність журналістів у кулуарах парламенту) не мають сенсу як безпековий захід**. По-перше, окремі депутати/ки мають проросійську позицію і можуть передавати Росії дані про дату та час засідань Верховної Ради. По-друге, реагуючи на інформаційну закритість Ради, частина депутатів/ок почала вести прямі трансляції у соціальних мережах, що фактично нівелює інформаційні обмеження.

«Не ведеться пряма трансляція, що можна зрозуміти, але навряд чи можна підтримати ідею продовження, скажімо, невисвітлювання діяльності Верховної Ради, недопуску журналістів в ложу преси, тобто їх допустили, але лише на третій поверх, з мого погляду, це є трохи якоюсь півмірою» (народна депутатка).

Депутати/ки від опозиційних сил також наголосили на обмеженнях в інформаційній сфері. Зокрема, респонденти/ки відчують певну дискримінацію з боку медіа, які після початку повномасштабного вторгнення менш схильні висвітлювати позицію опозиційних сил. Частина депутаток згадувала, що давала більше інтерв'ю та коментарів іноземним медіа, ніж українським. Окрім того, депутати/ки стверджують, що доступ до Єдиного телемарафону є обмежений, що туди здебільшого запрошують представників монобільшості. Як зазначали респонденти/ки, такі обмеження негативно впливають на роботу з виборцями, адже основним джерелом комунікації стають саме соціальні мережі депутатів/ок, а не інтерв'ю та ефіри.

3 Вплив повномасштабної війни на законотворчу діяльність парламентарів/ок

Після початку повномасштабного вторгнення законодавча діяльність та процес просування власних ініціатив народними депутатами/ками зазнали значних змін. Основна увага парламентарів/ок зосередилася на питаннях безпеки, оборони та євроінтеграції, які стали пріоритетними в умовах війни. Водночас з'явилися нові виклики та фактори, які впливають на ефективність законотворчої діяльності.

Фактори впливу на просування власних ініціатив

Попри зміни в пріоритетах законотворчої діяльності, **головну роль у просуванні законопроектів, як і раніше, відіграють такі фактори, як тема/сфера/предмет ініціативи та її актуальність, а також політична афіліація автора.** Опитані мають відмінні думки щодо важливості цих двох факторів: опозиційна частина більш схильна вважати визначальним саме другий фактор, тимчасом як представники монобільшості віддають перевагу першому. Депутати/ки зазначають, що **нині пріоритетними темами стали оборона, економіка та підтримка Збройних сил.** Якщо законопроект стосується цих сфер, він має більше шансів на розгляд та ухвалення.

Репутація та «експертність» депутата/ки також відіграють важливу роль у просуванні ініціатив. Деякі депутати/ки відзначають, що **їхні законопроекти отримують підтримку завдяки визнанню їхньої експертності у певних сферах, особливо якщо вони мають досвід роботи у відповідних комітетах** або співпрацюють з міжнародними організаціями. Гендер, як зазначають деякі депутатки, може впливати на процес ухвалення законопроектів, але цей вплив не завжди очевидний. Жінки часто стикаються з упередженнями з боку колег-чоловіків, особливо у сферах безпеки та оборони, які традиційно вважаються «чоловічими». Однак завдяки солідарності між депутатками просування окремих законопроектів стає ефективнішим.

«Все залежить від персоналії, від першого автора» (народна депутатка).

«Політична приналежність, репутація, навіть, може, не експертність, просто репутація [є найважливішими у просуванні законопроектів]. Ну і гендер там вже в кінці [про вплив на просування законопроектів]» (народна депутатка).

Зміна ролі центральних органів виконавчої влади

Однією з нових реалій законотворчого процесу стала **необхідність погодження законопроектів у сфері безпеки та оборони з центральними органами влади, як-от Міністерство оборони та Генеральний штаб**. Частина депутатів/ок пояснює це тим, що в умовах війни важливо узгоджувати всі рішення, пов'язані з обороною, для забезпечення національної безпеки. Таке погодження гарантує, що законодавчі ініціативи не суперечать загальній стратегії держави.

Проте депутати/ки зазначають, що ця вимога іноді призводить до негативних наслідків у розгляді важливих законопроектів. Так, **необхідність погодження ініціатив з центральними органами виконавчої влади може суттєво обмежувати можливість просування власних проектів**, особливо якщо вони подані опозиційними депутатами/ками або стосуються чутливих тем. Деякі парламентарі/ки вважають, що така система надає виконавчій владі надмірного впливу на законотворчий процес і може бути використана для блокування ініціатив, які не відповідають політичним інтересам уряду.

Серед депутатів/ок **немає одностайності щодо необхідності погодження законопроектів з центральними органами влади**. Одні вважають, що це допомагає забезпечити узгодженість законодавчих ініціатив із загальнодержавною стратегією та уникнути хаосу в умовах воєнного стану, а також отримати додаткову експертизу. Інші ж твердять, що така система послаблює незалежність Верховної Ради й робить її «заручницею» виконавчої влади. Деякі депутати/ки висловлюють стурбованість, що погодження з центральними органами влади використовується для просування лише вигідних для уряду законопроектів, тоді як альтернативні ініціативи ігноруються або гальмуються.

«Було б добре не перетворюватись на комітет, який залежний виключно від ЦОБВів, від Міноборони та Генерального штабу. Це є неправильно. Тобто викривлене взагалі розуміння того, що в парламентсько-президентській республіці законодавчі ініціативи або законодавчі зміни вносяться не для того, щоб конкретний очільник ЦОБВ його погоджував» (народна депутатка).

«Тому величезна кількість узгоджень [з ЦОБВ] для того, щоб не зробити лиха. Тому що це той випадок [сфера безпеки та оборони], скажімо так, дуже важливий, тому що за ним стоять десятки, сотні, тисячі життів» (народний депутат).

Один з основних ризиків, що несе із собою необхідність отримання схвалення від центральних органів влади, — це обмеження права індивідуальної законодавчої ініціативи. Депутати/ки зазначають, що під час воєнного стану часто неможливо просунути власні законопроекти, якщо пропозиції депутатів/ок не збігаються з лінією виконавчої влади. Це створює ситуацію, коли значна частина законодавчої роботи зводиться до схвалення/підтримання урядових ініціатив.

«Звичайно, що законодавство має бути якось синхронізовано з тим, що відбувається, тому позиція і профільного міністерства (МОУ), і уряду в цілому, і Генерального штабу по законопроектах, які стосуються війни, вони зараз критично важливі» (народний депутат).

Депутати та депутатки вважають законопроекти урядовців менш якісними через меншу власну залученість у їхнє опрацювання⁵, а також відчують безпорадність та, зрештою, демотивацію до розгляду таких законопроектів. Таке сприйняття законопроектів Генштабу та Міноборони викликала низка факторів. По-перше, ЦОВВ рідко залучають депутатів/ок на ранніх етапах розробки проектів, оскільки недостатньо довіряють депутатам/кам. Така недовіра пояснюється поширеними випадками зливів інформації про розроблені законопроекти у соціальній мережі. По-друге, якщо ЦОВВ вже пройшли етапи розробки, редагування та обговорення проектів, то вони, відповідно, не мають бажання, а інколи й достатньо часу для повторення цього процесу вже із залученням депутатів/ок. Водночас ЦОВВ мають значно більші спроможності для розробки законопроектів. По-третє, слід врахувати значно більший вплив ЦОВВ, який існує наразі, тож самим депутатам/кам важко просувати свої зміни до урядових проектів.

«Міністерству (оборони) рекомендуємо до початку реєстрації законодавчої ініціативи, як суб'єкту законодавчої ініціативи, узгодити проект з профільним комітетом і почути позицію народних депутатів, які потім цей законопроект будуть в себе на комітеті розглядати. Вони (Міністерство оборони) деколи дослухаються до нас. У комунікації не можу сказати, що геть все погано, можна, так сказали, на тверду трієчку» (народна депутатка).

Сприйняття законопроектів, підготовлених центральними органами виконавчої влади, як менш якісних є не лише наслідком обмеженої участі депутатів/ок у процесі їхньої розробки, а й глибшої інституційної трансформації, що відбувається в українському парламентському процесі з 2016 року. Саме тоді, з моменту представлення Дорожньої карти реформування Верховної Ради під керівництвом Пета Кокса та ухвалення відповідної постанови парламентом, започатковано рух у напрямку посилення урядоцентричності у процесі формування політики, ініціювання законодавства та ухвалення рішень. Однією з ключових проблем, яку виокремлювали автори Дорожньої карти, була надмірна індивідуальна законотворчість, яку характеризували як «законодавче цунамі». У зв'язку з цим документ рекомендував запровадити обмеження на розгляд законодавчих ініціатив народних депутатів⁶ — як через зміни регламентних процедур, так і шляхом переорієнтації парламентської культури.

Цей курс зберігся у IX скликанні Верховної Ради, зокрема через діяльність Робочої групи з питань парламентської реформи під головуванням Першого віцепікера Олександра Корнієнка⁷. У межах цього вектору саме Уряд отримує дедалі більший вплив на формування законодавчого порядку денного. Таким чином, відсутність залучення депутатів/ок до ранніх етапів підготовки урядових ініціатив, небажання ЦОВВ повторно обговорювати вже опрацьовані в межах виконавчої влади документи, а також обмежені можливості депутатів/ок просувати зміни до таких законо-

5 Важливо відзначити, що питання якості законодавчих ініціатив (як депутатських, так і урядових), зокрема з погляду нормотворчої техніки та належного експертно-аналітичного супроводу, регулярно порушується як суб'єктами законодавчої ініціативи, так і експертним середовищем.

6 Щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України.

7 Рекомендації щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності парламенту.

проектів — є не стільки окремими проявами неефективної взаємодії, скільки ознаками структурної зміни в архітектурі ухвалення рішень.

Основні сфери законодавчого регулювання до повномасштабного вторгнення

Загальна кількість зареєстрованих проектів законів та пропозицій Президента України з початку роботи IX скликання (29 серпня 2019 року) до 15 травня 2024 склала 5469. З них ухвалено 776 документів (з яких, своєю чергою, Президент підписав 717). За період IX скликання до 24 лютого 2022 року було зареєстровано 3459 депутатських законопроектів, 20 — пропозицій Президента, та 2 — проекти кодексів. З них ухвалено 431 документ. Найбільше законодавчих ініціатив з початку скликання зареєстровано у сфері економічної політики, а найменше (не рахуючи міжнародні угоди) — у сфері гуманітарної політики. Сектор безпеки й оборони — на шостому місці за кількістю проектів законів (із семи).

Графік 3.1. Розподіл законопроектів за секторами

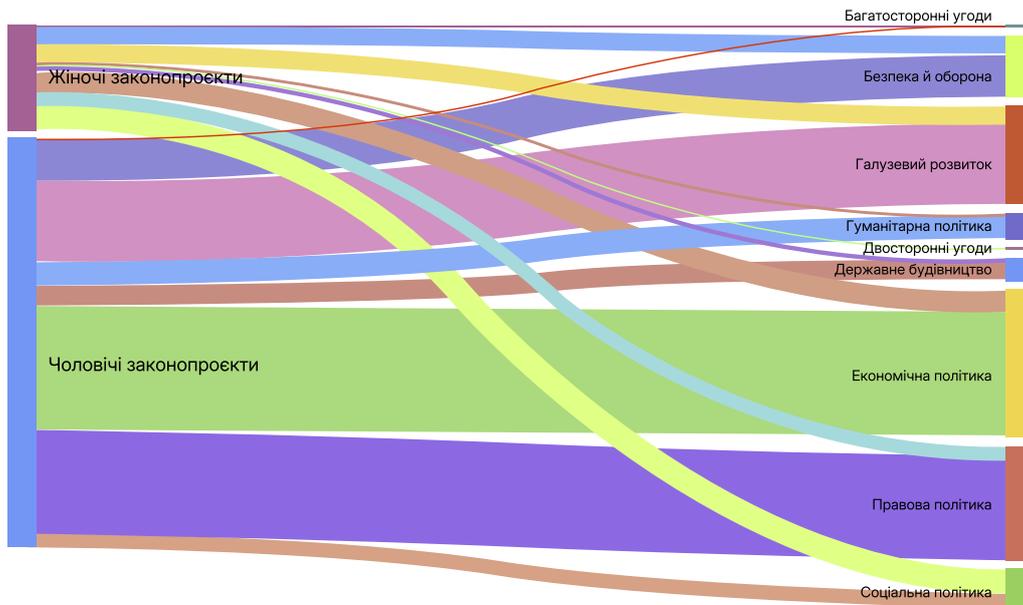
Аналіз даних показує, що найбільше законодавчих ініціатив до 24 лютого 2022 року стосувалося саме економічної політики, правової політики та галузевого розвитку. Згідно з інтерв'ю депутатів/ок, одним із пріоритетів до повномасштабного вторгнення було також досягнення європейських стандартів у правовій сфері та боротьби з корупцією.

Щодо гендерного аспекту, то депутатки частіше реєстрували законопроекти в соціальній (46% від усіх у сфері соціальної політики) та гуманітарній (38,1% від усіх у сфері гуманітарної політики) сферах, а найменше — у сферах державного будівництва (20,8% від усіх у сфері державного будівництва) та правової політики (19% від усіх у сфері правової політики). Це пояснюється як традиційним «гендерним розподілом» сфер впливу, так і особистими пріоритетами депутаток, які часто наголошували на цих питаннях.

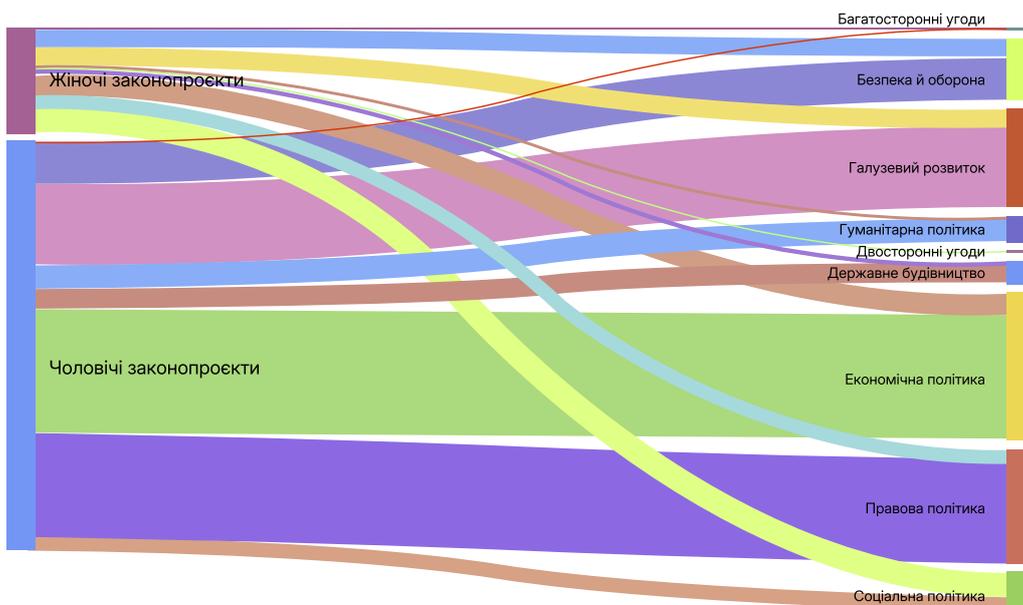
Основні теми законопроектів після початку повномасштабної війни

Одразу після початку повномасштабної війни пріоритети законодавчої діяльності змінилися. У перші дні вторгнення, законодавці швидко переорієнтувалися на ухвалення законів, які безпосередньо стосувалися національної безпеки та оборони.

У період з 24 лютого 2022 року по 15 травня 2024 депутатами/ками було зареєстровано 1980 проєктів законів, ухвалено за цей період — 342 (понад 27% від ухвалених з початку скликання). Найбільше зареєстровано й ухвалено законопроєктів у сфері правової політики, економічної політики та галузевого розвитку. **Сектор безпеки й оборони за кількістю законопроєктів змістився з шостого місця на четверте.** Після лютого 2022 року до травня 2024 було зареєстровано 388 «жіночих» законопроєктів, що становить 19,5% від загальної кількості депутатських законопроєктів за цей період.

Графік 3.2. Розподіл зареєстрованих «жіночих» та «чоловічих» законопроєктів по сферах за період з 24 лютого 2022 по 15 травня 2024 року

Графік 3.3. Розподіл ухвалених «жіночих» та «чоловічих» законопроєктів по сферах за період з 24 лютого 2022 по 15 травня 2024 року

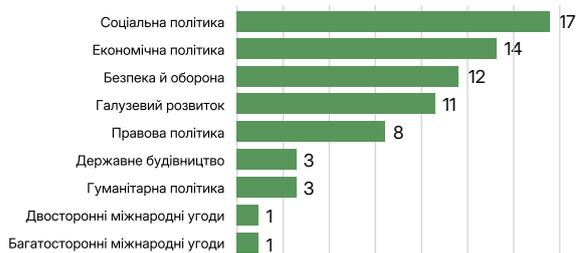
Значний акцент зроблено на євроінтеграційних питаннях. Після отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС (VII сесія ВРУ) Верховна Рада активно працювала над адаптацією законодавства до європейських норм.

«Звичайно, що те, що суттєво змінилось (це вочевидь логічно), це багато законів по оборонці, плюс (це менше помітно, але насправді з погляду законотворчої роботи дуже великий шмат роботи) це євроінтеграція» (народна депутатка).

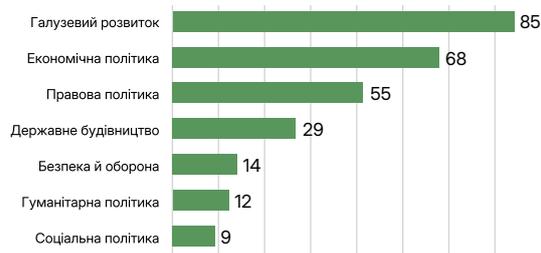
Як уже було сказано вище, частка сфери безпеки та оборони у законодавчій діяльності значно зросла з початком повномасштабної війни: так, до лютого 2022 лише 4% від ухвалених законопроектів стосувалися цієї сфери, а в період після початку вторгнення до 15 травня 2024 — 12%. Попри значне зростання, сфера безпеки та оборони не є найбільшою за своєю часткою у законодавчій діяльності. Це частково суперечить позиціям депутатів/ок, які вказували, що саме ця сфера є основною, і на це є декілька причин. По-перше, тут важливим є фактор суб'єктивного сприйняття: законопроекти, пов'язані з війною, зазвичай мають вище емоційне навантаження, стосуються життєво необхідних питань, сприймаються як більш важливі й здаються більш численними. По-друге, у межах цього дослідження не оцінювався обсяг витраченого часу на опрацювання законопроектів та обсяг виконаної роботи — можливо, саме сфера безпеки та оборони потребує найбільших часових ресурсів від депутатів, експертів та секретаріатів, попри відносно невелику частку таких законів у загальному обсязі ухвалених рішень.

Депутатки відіграли важливу роль у просуванні ініціатив, пов'язаних із захистом прав людини та соціальною підтримкою постраждалих від війни. Водночас, на думку депутаток, **сфера безпеки й оборони залишалася традиційно більш закритою для жіночих ініціатив**, що створювало додаткові виклики для депутаток, які намагалися впроваджувати зміни у цій галузі. Проте, на думку респонденток, саме **після початку повномасштабного вторгнення відбулося зрушення: жіночі ініціативи у сфері безпеки та оборони почали частіше розглядатися та навіть ухвалюватися**, що свідчить про адаптацію та зростання ролі жінок у законотворчому процесі в критичних умовах. Згідно з даними, **до повномасштабного вторгнення було зареєстровано 22 «жіночі» законопроекти** (перша підписантка — жінка), що становить 25,2% усіх законопроектів у сфері безпеки. З них **не було ухвалено жодного**. **Після** початку повномасштабного вторгнення **було зареєстровано 49 «жіночих» законопроектів** (21,7% від усіх у сфері безпеки) і **ухвалено 12** (29,2% від усіх прийнятих та 24,5% від «жіночих» законопроектів). Такі відмінності могли з'явитися внаслідок збільшення кількості законопроектів у зв'язку з актуалізацією теми безпеки.

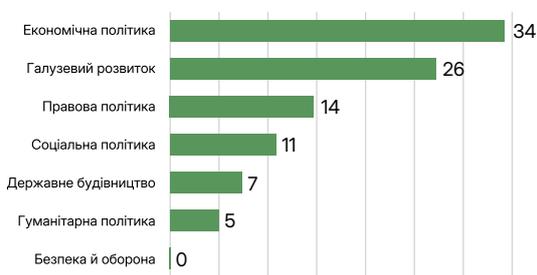
Розподіл за сферами ухвалених проєктів законів, де першими ініціаторами були депутатки до повномасштабного вторгнення

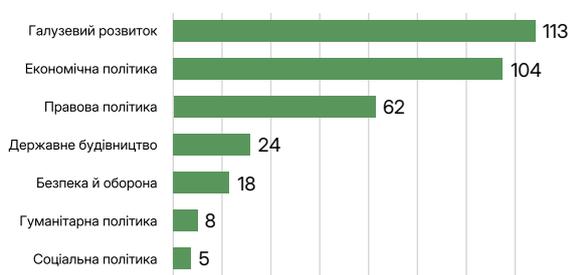
Розподіл за сферами ухвалених проєктів законів, де першими ініціаторами були депутати до повномасштабного вторгнення

Розподіл за сферами ухвалених проєктів законів, де першими ініціаторами були депутатки після початку повномасштабного вторгнення

Розподіл за сферами ухвалених проєктів законів, де першими ініціаторами були депутати після початку повномасштабного вторгнення

Графік 3.4. Розподіл за сферами ухвалених «жіночих» та «чоловічих» законопроєктів до та після повномасштабного вторгнення

Прихована законодавча робота

Після початку повномасштабного вторгнення значно змінилися підходи до законотворчої діяльності, зокрема для депутатів/ок, які перебувають в опозиції. Як свідчать інтерв'ю з народними депутатами та депутатками, в умовах війни просувати власні законопроєкти стало складніше через політичні та процедурні обмеження. Однією з ключових особливостей стала прихована робота опозиції, яка потребувала нових тактик для того, щоб «опозиційні» ініціативи були прийняті до розгляду у Верховній Раді.

Зокрема, опозиційні депутати/ки часто змушені домовлятися з представниками більшості для просування своїх ініціатив. У багатьох випадках успіх законопроєкту залежить не від його змісту, а від того, хто є його першим підписантом. Депутати/ки відзначають: якщо ініціатором є представник/ця більшості з гарною репутацією, то шанси на успішне ухвалення зростають. Тому опозиція інколи використовує тактику залучення колег із більшості до ініціаторів, що дозволяє просувати важливі законопроєкти.

«Навіть окей, якщо я підкріплюся всіма представниками якимось їхніми [монобільшості], які мають вплив в їхній фракції, як співавторами, може, в мене є шанс побачити цю ініціативу в залі Ради» (народна депутатка).

Ще однією тактикою є спільна робота з громадськими організаціями та волонтерами, що дозволяє створити додатковий тиск на монобільшість. Депутати/ки визнають, що без підтримки з боку громадянського суспільства їхні ініціативи часто залишаються без розгляду.

«Тоді вдалося просунути, тому що я це в тісній зв'язці робила з волонтерами, з громадськими організаціями, бойовими медиками, і там був прям сильний тиск з їхнього боку, який я просто як би [...] був на підтримку цього законопроєкту» (народна депутатка).

Гендерні відмінності

Згідно з проаналізованими законодавчими ініціативами (детальніше — *Додаток 1*), депутатки є першими підписантками понад чверті законопроєктів у Верховній Раді. Зокрема, вони ініціювали 26,3%⁸ від загальної кількості зареєстрованих законопроєктів (1442 із 5437) за весь період IX скликання. Проте чоловіки продовжують домінувати у кількості прийнятих законопроєктів: **тільки 21,5% прийнятих законопроєктів зареєстровані жінками**. Відповідно, можна вважати, що у рамках ухвалення законопроєктів загалом є незначні гендерні відмінності.

Щодо сфер, то депутатки найчастіше ініціюють законопроєкти у галузі соціальної політики, правової політики та галузевого розвитку. Зокрема, 285 законопроєктів було зареєстровано у сфері галузевого розвитку, 202 — у правовій політиці, тоді як у сфері безпеки та оборони жінки подали лише 79 ініціатив. Натомість чоловіки активніше працюють у сферах правової політики, державного будівництва та галузевого розвитку.

Таблиця 3.1

Частка зареєстрованих «жіночих» та «чоловічих» законопроєктів від депутатських законопроєктів

Сфера	До початку повномасштабної війни		Після початку повномасштабної війни (до 15 травня 2024 року)	
	«Жіночі» законопроєкти	«Чоловічі» законопроєкти	«Жіночі» законопроєкти	«Чоловічі» законопроєкти
Загалом	30%	70%	21,9%	78,1%
Економічна політика	27,4%	72,6%	15,6%	84,4%
Правова політика	21,9%	78,1%	15,6%	84,4%
Галузевий розвиток	30%	70%	21,2%	78,8%
Гуманітарна політика	44%	56%	29,1%	70,9%
Державне будівництво	24,3%	75,7%	16,6%	83,4%
Соціальна політика	59,5%	40,5%	45,6%	54,4%
Безпека та оборона	25,3%	74,7%	24,5%	75,5%

⁸ Важливо відзначити, що урядові ініціативи можуть «передаватися» народним депутатам/кам. Визначити справжнє походження законопроєкту неможливо, що частково може впливати на зібрані дані.

Таблиця 3.2

**Співвідношення «ухвалені/зареєстровані» «жіночі»
та «чоловічі» законопроекти**

Сфера	До початку повномасштабної війни		Після початку повномасштабної війни (до 15 травня 2024 року)	
	«Жіночі» законопроекти	«Чоловічі» законопроекти	«Жіночі» законопроекти	«Чоловічі» законопроекти
Загалом	9%	13,6%	18%	17,1%
Економічна політика	10,6%	12,2%	16,2%	18,2%
Правова політика	8,1%	10%	9%	14%
Галузевий розвиток	11,8%	22%	12,8%	23,2%
Гуманітарна політика	9,4%	12%	13%	26%
Державне будівництво	12,7%	14%	16,6%	11,2%
Соціальна політика	5,3%	3,5%	29,8%	13,2%
Безпека та оборона	0%	27,7%	24,5%	16,4%

Можна прослідкувати суттєво більший відсоток ухвалених «жіночих» законопроектів (від кількості зареєстрованих) у сфері безпеки, тимчасом як у дослідженнях парламентської діяльності в Ізраїлі, Грузії та Азербайджані зазначалося, що доступ парламентарок до цієї сфери більш обмежений (*Детальніше — див. Додаток 3*). Попри відсутність аналогічної статистики про відсоток ухвалених «жіночих» законопроектів у цих країнах, значне зростання відсотка таких законопроектів в Україні опосередковано може свідчити про покращення ситуації з гендерною рівністю у сфері безпеки та оборони.

Прийняті законопроекти за гендером першого ініціатора та сферою після початку повномасштабного вторгнення

Графік 3.5. Частка ухвалених «жіночих» та «чоловічих» законопроектів за сферами у період після початку повномасштабного вторгнення

Депутатки також частіше обирають тактики коаліцій та співпраці для просування своїх законопроектів. Вони зазначають, що їхні ініціативи отримують більше шансів на підтримку, якщо до них долучаються представники різних фракцій. Респонденти/ки також відзначали, що просування ініціатив з гендерної рівності є легшим саме для депутаток, що може пояснюватися також тим, що депутатки частіше звертаються до цієї теми у своїх законопроектах.

4 Контрольна функція в умовах повномасштабної війни

Опитані депутати/ки мають різні позиції щодо контрольної функції українського парламенту: одні вважають, що контрольна функція покращилася, другі — що, навпаки, погіршилася, треті — що майже нічого не змінилося. Загальний консенсус, який можна виділити з відповідей респондентів/ок такий: реалізацію контрольної функції можна зобразити як параболу — до повномасштабного вторгнення її оцінюють як більш ефективну, ніж у перші місяці після початку вторгнення. Депутати/ки визнають, що, хоча механізми контролю за діяльністю уряду існували, проте далеко не завжди працювали на належному рівні. **Одним з основних факторів ефективності контрольної функції як до вторгнення, так і у період 2022–2024 роки є бажання та залученість відповідного міністра до співпраці з комітетами Верховної Ради.** Також велика частина депутатів/ок зазначає, що у 2024 році контрольна функція покращилася з різних причин.

Серед депутатів/ок існує три протилежні думки щодо стану контрольної функції Верховної Ради під час війни. Одна частина парламентарів/ок вважає, що контрольна функція покращилася, особливо у сфері безпеки. Це, зокрема, пов'язано зі створенням нових слідчих комісій та актуалізацією цієї теми. Вони стверджують, що **зростання кількості тимчасових слідчих комісій свідчить про те, що парламент почав відігравати активнішу роль у нагляді за діяльністю уряду.** Кількість тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій за період повномасштабної війни (станом на 2024 рік) справді зросла. Водночас механізми, доступні для ТСК, є недостатніми, адже існує низка викликів. Зокрема, законодавче поле залишається фрагментарним, а тимчасові комісії часто не мають ані достатніх повноважень, ані ресурсу для ефективного розслідування. Обмеженість у процесуальному оформленні доказів, брак експертної підтримки та відсутність уніфікованої структури звітів знижують якість і вплив їхньої роботи⁹. Крім того, представники виконавчої влади нерідко ігнорують запити комісій або відповідають формально, а механізм контролю за виконанням рекомендацій ТСК фактично відсутній. У результаті, попри формальне посилення парламентського контролю, його реальна ефективність залишається обмеженою. Причини зростання уваги до використання ТСК називають різні. Так, частина депутатів/ок зазначає, що причиною посилення контролю та створення

9 Тимчасові комісії у парламенті: контроль без можливості впливу.

ТСК є повернення до виконання контрольної функції, інші депутати/ки вважають, що основною причиною є потреба «зобразити/показати» контроль, зокрема для партнерів України, а не сам контроль за діями уряду.

«Мені здається, що кількість тимчасових слідчих комісій збільшилася під час повномасштабного вторгнення, не маю інформації про кількість, але це достовірно» (народний депутат).

Частина депутатів/ок з опозиційних фракцій висловлює протилежну думку, наголошуючи на тому, що контрольна функція фактично зникла після початку війни. Вони зазначають, що **парламент лише затверджує рішення, ухвалені урядом, без належного обговорення та контролю**. На підтримку наводять такі аргументи, як відсутність у парламентарів/ок навичок виконання контрольної функції, спротив органів центральної влади та обмеження воєнного часу.

«Парламент просто функціонував як доповнення до державного організму» (народна депутатка).

Технічні зміни у контрольній функції

З початком повномасштабного вторгнення функція парламентського контролю зазнала суттєвих змін. Виконання контрольної функції частково перейняла Погоджувальна рада¹⁰. Після початку повномасштабного вторгнення **фактично зникла «Година запитань до Уряду»**, депутати/ки відзначали, що це не було рішенням депутатів, а радше небажанням інших представників влади надавати ВРУ можливості для контролю. Легальна відсутність «Години запитань до Уряду» пояснювалася вимогами Регламенту Верховної Ради, адже, згідно з текстом закону, «Година запитань до Уряду» відбувається у п'ятницю з 10 до 11 години, а через зміни у форматі роботи Ради зібрань у п'ятницю просто не відбувалося. Зміни також торкнулися технічного аспекту комунікації з виконавчою владою. Депутати/ки змушені активніше взаємодіяти з міністерствами та іншими державними органами через цифрові канали, але навіть тут виникали труднощі: **державні установи часто ігнорували запити, прикриваючись воєнним станом або секретністю інформації**.

Основні теми та виклики контрольної функції

Зміщення пріоритетів під час війни спричинило зміну тем, на яких зосереджувалася контрольна функція Верховної Ради. У перші місяці війни основна увага приділялася питанням безпеки, оборони та постачання зброї. Одним із прикладів є створення спеціальної комісії для контролю за використанням західної військової допомоги, що допомагало Україні демонструвати своїм міжнародним партнерам прозорість та ефективність використання ресурсів. Водночас депутати/ки зіткнулися із серйозними викликами у виконанні своєї контрольної функції. Зокрема, через засекреченість великої кількості інформації багато питань залишалися поза межами парламентського нагляду. Як зазначають парламентарі/ки, навіть щодо питань, які не стосуються безпеки, часто отримують відмову надати інформацію у зв'язку з воєнним станом.

¹⁰ Воєнний парламентаризм: особливості роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану.

«На мій погляд, [контрольна функція] погіршилася, тому що дуже багато інформації затримується з міркувань секретності, присутнє неповне інформування, ігнорування депутатських запитів і звернень. Нехтують правами й повноваженнями депутата щодо допуску до відповідних місць і тому подібне» (народний депутат).

Одним із найбільших викликів для реалізації контрольної функції депутати/ки (здебільшого опозиційні) називали недостатню професійність народних депутатів/ок у IX скликанні, зазначаючи, що частина депутатів/ок Верховної Ради не має достатнього досвіду, компетентності та розуміння сенсу контрольної функції. Аргументуючи це твердження, депутати/ки з опозиційних сил посилаються на те, що представники монобільшості не бачать необхідності контролювати урядовців, які є представниками їхньої політичної сили.

Ставлення центральних органів виконавчої влади до парламенту

Одним з ключових викликів для виконання контрольної функції депутати/ки відзначають певний «спротив» з боку органів державної влади. Як і у випадку з законодавчою діяльністю, роль ЦОВВ значно зросла після повномасштабного вторгнення. Респонденти/ки відзначали, що **представники уряду довгий час могли відмовлятися або ігнорувати виклики на засідання комітетів Верховної Ради для звітування. Такий механізм парламентського контролю, як депутатські запити, описується як абсолютно недієвий на цьому етапі.** Депутати/ки або отримували загальні, неякісні відповіді, або ж взагалі не отримували жодних. Деякі парламентарі/ки зазначають, що міністерства часто посилаються на воєнний стан як на причину для відмови у наданні інформації, навіть коли запит не стосується оборонних питань. Це створює враження, що уряд навмисне обмежує доступ до інформації, намагаючись уникнути парламентського контролю. Подібні ситуації виникали також у комунікації з місцевими органами влади, державними підприємствами тощо. Де-факто **ефективність контрольної функції (крім ТСК) залежить від двох основних елементів: наполегливості комітетів, зокрема їхніх голів, та готовності представників окремих міністерств до співпраці.**

«А уряд став ще більшим придатком Банкової, ніж парламент» (народна депутатка).

«Знову ж таки, у зв'язку з тим, що багато з цих позицій засекречені, тому, звичайно, повноцінно здійснювати парламентський контроль тут не можна» (народний депутат).

Втрата контрольної функції як символ втрати суб'єктності парламенту

Обговорюючи контрольну функцію парламенту, депутати/ки описували пов'язані з нею виклики, зокрема контроль дій центральних органів влади, і доходили висновку, що Верховна Рада втрачає суб'єктність. Внаслідок таких факторів, як необхідність підтримки ЦОВВ для ухвалення рішень, обмеження контролю за бюджетним фінансуванням у сфері безпеки та оборони, випадки ігнорування депутатів/ок з боку інших органів влади та неможливість здійснювати контроль над урядовцями, **роль Верховної Ради, на думку респондентів/ок, подекуди зводиться до формального**

затвердження рішень, розроблених іншими суб'єктами законодавчої ініціативи. Ситуація, коли депутати/ки не можуть здійснювати повноцінний контроль за представниками своєї політичної сили в уряді, суттєво змінює баланс влади та систему стримування та противаг.

«Контрольна функція змінилася, безперечно, тому що, з одного боку, ми на початку війни добровільно відмовилися від надмірних контрольних повноважень, зокрема, в нашому комітеті щодо схем закупівлі озброєння, щоб більш оперативно Міністерство оборони могло це робити, хоча ми вже бачимо певні негативні наслідки, зокрема в плані корупційної частини» (народний депутат).

«Немає там щог'ятниці засідання. Але ж в Регламенті написано, що Година запитань до Уряду тільки в п'ятницю» (народна депутатка).

Відповіді Кабміну [...] вони, як це м'яко сказати, не посилають депутатів, а відмовляються надавати повні відповіді на питання» (народна депутатка).

Попри такі виклики, **у 2024 році відзначається значне покращення у реалізації контрольної функції. По-перше, відбулось повернення «Години запитань до Уряду», що є одним з основних механізмів контролю. По-друге, у 2024 році Верховна Рада створила ряд тимчасових слідчих комісій, що, за твердженнями депутатів/ок, демонструє позитивний рух у сфері парламентського контролю.** Також депутати/ки відзначали полегшення співпраці з урядом у рамках комітетських засідань.

Проте варто відзначити, що хоч «Година запитань до Уряду» була відновлена, її регулярність є доволі сумнівною, адже з 2023 (до квітня 2025) року вона відбулася лише 20 разів (2023 року — 1 раз, 2024 року — 13, 2025 року — 6). Нині ефективність цього механізму — дискусійне питання, хоча до повномасштабного вторгнення він був один з найдієвіших. Водночас сьогодні «Година запитань до Уряду» інколи слугує радше майданчиком для політичних заяв, а не звітування перед парламентом.

Часткове відновлення «Години запитань до Уряду» та зростання кількості ТСК демонструє спроби парламенту посилити виконання контрольної функції. Дії зі здійснення парламентського контролю нерідко спрямовані радше на «створення картини» контролю для міжнародних партнерів України, ніж на власне ефективний контроль.

«Тобто комітет той самий, а через зміну міністра помінявся характер стосунків, і очевидно виконання контрольної функції так само [погіршилося]. Але назагал мені здається, що в середньому парламентарі трошки почали розуміти, що таке контрольна функція» (народна депутатка).

5

Вплив повномасштабної війни на роботу з виборцями

До повномасштабної війни робота з виборцями була більш структурованою та включала регулярні прийоми, відкриті зустрічі, проведення масових заходів та комітетські прийоми. Для багатьох депутатів/ок важливою частиною їхньої діяльності було особисте спілкування з виборцями, яке допомагало глибше розуміти потреби людей на місцях.

Однак із початком війни особиста присутність у багатьох регіонах стала неможливою через безпекові обмеження та бойові дії. **У багатьох прифронтових регіонах або на окупованих територіях фізичні зустрічі припинилися, а приймальні депутатів/ок, які розташовувалися на небезпечних ділянках, були пошкоджені чи знищені.** В результаті багато депутаток та депутатів змушені були перейти на онлайн-формат. Відповідно, значна частина діяльності відбувається через пошту, офіційні сайти та соціальні мережі.

«Хочу сказати, що у багатьох моїх колег в округах приймальні просто розбомбили, знищили. Як вони виходять з цієї ситуації, це треба в них питати, адже я не мажоритарниця, але я бачила фото цих приймалень, які знищені в Харкові чи в Кропивницькому» (народна депутатка).

Варто зазначити, що **пандемія COVID-19 підготувала депутатів/ок до нових умов дистанційної роботи, що виявилось корисним під час повномасштабної війни.** У зв'язку з обмеженнями фізичних контактів через пандемію, депутати й депутатки ще тоді були змушені шукати альтернативні форми комунікації з виборцями: використання онлайн-інструментів, дистанційні прийоми, розширення присутності в соціальних мережах, опанування цифрових платформ для комунікації. Таким чином, війна не стала цілковито новою реальністю в технічному аспекті комунікації, адже досвід COVID-19 забезпечив легшу адаптацію до нових умов.

«Дехто з депутатів проводить [зустрічі з виборцями], особливо ті, які мають округи та працюють з ними, але зараз переважно все перейшло в цифру. Тобто персональної роботи, прийомів і тому подібного фактично немає. З відповідями все супер, з запитами все працює. Все дуже цифровізувалося, дистанціювалося, але от такого, що у нас було раніше, коли приїжджаєш в регіон і в тебе там [фізична] зустріч, таке рідко» (народний депутат).

Основні теми у роботі з виборцями

До повномасштабного вторгнення, основними темами, що обговорювалися з виборцями, були соціально-економічні питання, зокрема питання пенсій, комунальних послуг, підвищення зарплат, допомоги в отриманні медичних послуг. З початком повномасштабного вторгнення тематика звернень виборців суттєво змінилася — основний акцент робиться на питаннях, безпосередньо пов'язаних із війною. Найбільш поширеними темами стали такі:

Допомога військовим та захист їхніх прав: депутати/ки часто отримують звернення від родичів військовослужбовців, які потребують правового захисту, допомоги у розв'язанні соціальних та медичних питань. Багато звернень стосується порушень прав військових, конфліктів з територіальними центрами комплектування або умов служби. Ці питання потребують глибокого розуміння правових аспектів та додаткових ресурсів для їхнього розв'язання.

«От прямо звернень громадян стало більше, і якщо їх пропрацювати, то стало складніше. Багато з них воєнки стосуються, а там у когось порушують права в військовій частині. А прямо майже нереально на це якось вплинути, ось, тому що це закрита система і так далі» (народна депутатка).

«Виборці звертаються до мене як до народного депутата, в основному, з питань, які стосуються якраз питань проходження військової служби, отримання відстрочок, отримання якоїсь допомоги юридичної, фахової, питань комунікації» (народний депутат).

Гуманітарна допомога переселенцям: звернення від ВПО складають значну частку звернень до депутатів/ок, оскільки вони потребують соціальної підтримки, житла та роботи. Крім того, значною проблемою є доступ до медичних та освітніх послуг для сімей, які змушені були змінити місце проживання. Депутати/ки часто стають посередниками між ВПО та місцевими органами влади, допомагаючи розв'язувати організаційні питання.

Психологічна та медична реабілітація військових: сім'ї військових та самі військовослужбовці потребують підтримки після повернення з передової. Питання психологічної допомоги стає особливо актуальним, оскільки багато військових мають посттравматичні розлади та потребують спеціалізованої реабілітації. Депутати/ки часто отримують запити на сприяння в організації такої допомоги, оскільки державні програми не завжди охоплюють ці потреби в необхідному обсязі.

«Очевидна тема — це допомога армії, допомога військовослужбовцям у захисті їх прав. Причому в дуже широкому аспекті. Від сваволі ТЦК до питань на службі, від різних порушень прав [...] Так само розширився гуманітарний блок в плані допомоги мешканцям постраждалих регіонів, в плані допомоги внутрішньо переміщеним особам» (народний депутат).

Виклики у роботі з виборцями

Окрім змін у потребах виборців, основним викликом є складність доступу до виборців у прифронтових зонах та на окупованих територіях. Деякі депутати/ки втратили

можливість безпосередньо спілкуватися з виборцями через недоступність зв'язку або руйнування інфраструктури в їхніх округах. Це обмежує не тільки їхню здатність надавати допомогу, а й отримувати актуальну інформацію про потреби виборців у цих регіонах. Крім того, за відсутності особистих зустрічей часто складно встановити довірчі стосунки між виборцями й депутатами/ками, а це знижує ефективність роботи останніх.

Ще одним викликом у роботі з виборцями є обмеження інформації. Цей виклик стосується комунікації з виборцями. Депутати/ки бачать два аспекти цього виклику. Перший аспект є більш характерним для опозиції й описується як відчуття неможливості комунікувати з виборцями через медіа. Як зазначалося вище, **частина депутатів/ок вважає, що існують приховані обмеження у доступі до телеканалів, зокрема до Єдиного телемарафону та новинних видань**. На думку цих депутатів/ок, це є проявами тиску на опозицію. Другий аспект — це відчуття недоречності оприлюднення результатів діяльності окремих депутатів/ок або політичних сил в округах або загалом у державі. На думку депутатів, **активне публікування позитивних результатів діяльності сприймається як підготовка до виборів, а не як дії на користь суспільства**. Така ситуація характерна не лише для народних депутатів/ок, а й для політиків рівня громад.

«Немає зараз можливості умовно збирати якісь там аудиторії [в округах], з людьми говорити й так далі. Тому що будь-які навіть такі збори сприймаються так, ніби ти готуєшся до виборів. Хоча ти мав би бути готовим до виборів весь час. [...] Я це називаю виконанням волонтерської функції народного депутата України. Робиш все, що ти можеш робити, але зараз мені здається, що це має більш приховану форму» (народна депутатка).

«Проводити будь-які заходи, зібрання, як ми проводили до того, робили якісь івенти, чи то знакові події, чи то до державних свят, зараз ми не маємо права згідно з чинним законодавством. Отже, зараз комунікація зводиться виключно до можливості прийому громадян або до електронних засобів комунікації, чи то месенджерів, чи то електронної пошти, в такий спосіб» (народна депутатка).

Важливо зазначити, що ускладнення доступу до виборців впливає на якість реалізації представницької функції. Депутати/ки підкреслюють, що безпосереднє спілкування дозволяло їм краще розуміти реальні потреби виборців і захищати їхні інтереси у парламенті. У нинішніх умовах, коли фізичні зустрічі майже неможливі, вони змушені покладатися на електронну комунікацію, яка не завжди є достатньо ефективною для глибокого розуміння проблем.

6 Вплив повномасштабної війни на парламентську дипломатію

Зміни у парламентській дипломатії

До повномасштабного вторгнення парламентська дипломатія в Україні мала переважно несистемний і неструктурований характер. Її значення було обмежене, оскільки **багато депутатів/ок сприймали міжнародні поїздки радше як можливість для особистого відпочинку чи вирішення власних бізнес-інтересів**¹¹ ніж як стратегічний інструмент для просування національних інтересів. Як зазначають самі депутати/ки, формування парламентських груп дружби часто базувалося на бізнес-інтересах окремих депутатів/ок, які віддавали перевагу співпраці з країнами, що могли бути вигідними для їхнього особистого бізнесу. Відомі численні випадки, коли депутати/ки зловживали своїм статусом, використовуючи офіційні відрядження для приватних цілей¹². Частково **продовження такої ситуації призвело до посилення бюрократичного контролю та обмеження виїздів після початку повномасштабного вторгнення**. Загалом до початку повномасштабного вторгнення парламентська дипломатія в Україні здебільшого виконувала допоміжну роль, спрямовану на підтримку вже наявних дипломатичних відносин і налагодження контактів у вузьких сферах співпраці, як-от економіка чи регіональні питання.

«Дивіться, група дружби формувалась на початку каденції в 19-му році. Тоді депутати, багато депутатів обирали групи дружби, які залежали від їхньої зацікавленості в бізнесі з цими країнами, розвитку власного бізнесу чи наявності власних бізнес-інтересів з цими країнами» (народна депутатка).

3 лютого 2022 року **ситуація кардинально змінилася, і парламентська дипломатія набула надзвичайно важливого значення для України**. Парламентська дипломатія стала одним з основних майданчиків комунікації про Україну та повномасштабну війну. Як відзначали респонденти/ки, у перший рік повномасштабної війни

11 США, Монако та Емірати: куди хочуть їздити депутати «за досвідом».

12 «Слуга народу» Куницький виїхав у 5-денне відрядження в Ізраїль, а повернувся через 3 тижні, «засвітившись» у Флориді — «Схеми».

парламентська дипломатія була на підйомі, адже тема війни в Україні була дуже актуальна, велика частина політиків інших країн була готова активно залучатися до обговорення та підтримки. Після початку вторгнення українські депутати/ки почали налагоджувати нові зв'язки з тими державами, з якими раніше не було міжпарламентської взаємодії. Зокрема, обговорення стосувалися отримання військової допомоги, санкційного тиску на Росію та залучення міжнародних організацій до підтримки України. Парламентська дипломатія стала одним із ключових інструментів у боротьбі за підтримку західних партнерів, що потребувало оперативного реагування і чіткої стратегії.

«Супер активізувалася [парламентська дипломатія]. Треба ж розуміти, що ми у війну зайшли після ковіду. Два роки ковіду ми реально нікуди не їздили. Ніхто нікуди не їздив, ніхто ні з ким не спілкувався» (народна депутатка).

Після початку повномасштабного вторгнення були переосмислені підходи до дипломатії. Якщо **раніше це була добровільна діяльність депутатів/ок, то з початком війни парламентська дипломатія стала необхідністю.** Відповідно, з'явилася потреба в узгодженні риторики та основних ідей, які просували українські делегації. Якщо до повномасштабного вторгнення єдності серед парламентарів/ок не існувало, то зараз всі депутати/ки як з монобільшості, так і опозиційних сил, зазначають, що **усі залучені мали спільну риторику на підтримку України та протистояння Росії**, хоч тематично могли існувати відмінності. Готовність до просування єдиних ідей на міжнародній арені депутати/ки з різних партій висловлюють і зараз. **Значною новацією у парламентській дипломатії стала обов'язковість отримання для міжнародних поїздок рекомендаційних довідок (key messages) від МЗС¹³.** Це нововведення забезпечує узгодженість позицій, що просуваються на міжнародних платформах. У таких довідках наводиться базова інформація про стосунки України з іншою державою. Також такі довідки можуть формулювати основні ідеї, які мають озвучити депутати/ки, та якої підтримки варто просити. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризик використання міжнародних візитів для просування винятково власних політичних інтересів. Утім, усі депутати/ки відзначали, що **попри наявність рекомендаційних довідок від МЗС, вони можуть просувати власні теми та ідеї за своїм вибором і без обмежень.**

«Чи має право говорити хтось щось від себе? Абсолютно має. Я думаю, що це проконтролювати, в принципі, неможливо» (народний депутат).

«Нас у фракції досить жорстко попередили, що якщо ви ведете будь-які перемовини чи то з урядовцями, чи то з офіційними особами інших країн, користуйтеся, будь ласка, рекомендаціями Міністерства закордонних справ» (народний депутат).

«Ужас! Депутати мають брати рекомендації від МЗС для своїх міжнародних поїздок. Насправді це офігенна річ і правильно» (народна депутатка).

13 Нардепам для виїзду тепер треба отримувати «тези» від МЗС, що казати світу: документ.

Важливою новацією у парламентській дипломатії стали зміни комунікованих тем. Якщо **до повномасштабного вторгнення це були здебільшого економічні та євроінтеграційні питання**, то після початку вторгнення **основними темами стали різні аспекти підтримки України**. Основна робота в рамках парламентської дипломатії полягала у перемовинах про постачання озброєння, санкційний тиск, гуманітарну підтримку. Важливими аспектами також стали питання повернення українських дітей, а також поширення інформації про воєнні злочини Росії в Україні. Також з часом знову актуалізувалися питання європейської інтеграції.

Після оголошення воєнного стану в Україні депутати не могли виїжджати за кордон для виконання завдань парламентської дипломатії. Відповідно, значно більшу роль на себе взяли саме депутатки, які й раніше були доволі активно залучені у міжпарламентське співробітництво. **Якщо до повномасштабного вторгнення депутатки склали близько половини учасників делегацій, то після початку війни депутатки майже самостійно очолили цей напрямок**. Респонденти/ки високо оцінювали цей період та характеризували його як дуже ефективний.

«Ну, дивіться, певний час, коли чоловікам було заборонено більше, ніж жінкам, виїжджати за кордон, то в дипломатії були більше депутатки. І тут треба вклонитися низько, тому що депутатки якраз вивезли [на своїх плечах] багато, я дуже багатьох знаю, які ефективно працювали [...] Тепер, я думаю, що воно трошки вирівнялось, але все одно, я думаю, що депутатки більше сьогодні працюють на рівні парламентської дипломатії» (народний депутат).

Попри обмеження виїзду чоловіків за кордон, **вибухнуло кілька скандалів, коли депутати виїжджали з України в особистих цілях, використовуючи дипломатію як прикриття**. Реагуючи на такі дії окремих парламентарів/ок, у січні 2023 року Кабінет Міністрів запровадив більш жорсткі обмеження для усіх державних службовців, чоловіків та жінок, фактично зробивши умови для перетину кордону рівними для усіх депутатів/ок та інших державних службовців. За свідченнями депутатів/ок, **це суттєво ускладнило реалізацію парламентської дипломатії, адже процес виїзду став більш формалізованим і бюрократизованим**. Станом на зараз депутатам/кам необхідно мати запрошення від інших сторін міжпарламентського співробітництва, дозвіл Голови Верховної Ради та інформаційну довідку від МЗС. Велика частина депутатів/ок ставиться до цих обмежень негативно, вважаючи, що, **по-перше, вони підривають суб'єктність Верховної Ради** (частина депутатів/ок навіть вважає їх незаконними), **по-друге, значно ускладнюють парламентську дипломатію**. Після запровадження додаткових обмежень роль депутаток у дипломатії частково зменшилася, адже почали діяти однакові обмеження для усіх парламентарів/ок. Проте респонденти/ки також зазначили, що не усі їхні колеги та колежанки усвідомили нову роль парламентської дипломатії, частина досі сприймає делегації як відпочинок. До того ж розподіл робочого навантаження залишається нерівним всередині делегації.

«Сьогодні ти можеш здійснювати парламентську дипломатію, виключно якщо в тебе є для цього формальні приводи. Ти не можеш сісти й поїхати, і, умовно, здійснювати парламентську дипломатію де-небудь в Тайвані або на Мальдівах. Я вважаю, це правильне рішення, тому що, на жаль, наші колеги часто зловживали такими речами, і це не може бути виправдано в умовах воєнного стану» (народний депутат).

Депутатки відзначали, що й до вторгнення були активно залучені у парламентську дипломатію. Частина депутатів та депутаток вважає, що депутатки у IX скликанні Верховної Ради більше залучені до парламентської дипломатії не тільки через власну мотивацію, а й через більшу підготовленість та компетентність у цій сфері. Депутатки відзначали такі основні фактори, які сприяли майже рівному гендерному розподілу у делегаціях: 1) більша мотивація до такої діяльності, 2) досвід співпраці з міжнародними організаціями, 3) вищий відсоток знання англійської мови серед депутаток. В інтерв'ю депутатки відзначали, що більш відповідально ставляться до своїх повноважень у рамках парламентської дипломатії, ніж частина депутатів.

«Вони (депутатки) по середньому рівню, суто статистично, краще освічені, мають більший міжнародний досвід і кращу англійську мову» (народна депутатка).

«Я в комітеті хотіла саме міжнародною діяльністю займатися, інакше я б не пішла в цей комітет. [...] Я дуже рада, що хоча, на жаль, війна, але той вектор, яким я захоплююсь, він став у пріоритеті зараз» (народна депутатка).

Виклики у парламентській дипломатії

Після початку повномасштабного вторгнення українські депутати/ки зіткнулися з жорсткими обмеженнями виїзду за кордон, які уряд запровадив у межах воєнного стану. Це створило серйозні виклики для парламентської дипломатії, адже відтепер кожна поїздка потребує оформлення дозволів від спікера парламенту, керівника Апарату та профільних комітетів. Процес отримання дозволів став настільки ускладненим, що деякі депутати/ки просто відмовляються від участі в міжнародних заходах через неможливість оперативно отримати необхідні документи.

На думку частини опозиційних депутатів/ок, **найважливішими факторами, які впливають на можливість участі опозиційних політиків у делегації, є експертність та лояльність або ж неконфліктність.** Деякі депутати/ки від опозиційних сил та монобільшості стикаються з дискримінацією, яка полягає у штучному ускладненні отримання дозволу. У результаті до складу делегації часто включають тих, хто є «безпечним» з погляду лояльності, що може призводити до втрати експертності у делегації. Опозиційні депутати/ки вважають, що їх рідше залучають до міжнародних делегацій, навіть якщо вони мають значний досвід та знання у відповідних сферах.

Вибіркове залучення парламентарів/ок у парламентські делегації може негативно впливати на загальний імідж України на міжнародній арені, адже західні партнери очікують побачити представників різних політичних сил для отримання об'єктивної інформації щодо ситуації в країні. Коли ж делегації формуються не за принципом рівного доступу усіх фракцій та груп, це негативно впливає на репутацію самої делегації та образ демократії в Україні загалом. Як свідчать інтерв'ю з опозиційними депутатами/ками, можливість виїзду за кордон часто використовується як інструмент політичного тиску. **Зокрема, отримання дозволу на відрядження може залежати від готовності депутатів/ок підтримувати ініціативи влади.** Важливість паритетного залучення як депутатів, так і депутаток до міжпарламентської співпраці

є позитивною практикою для побудови довготривалої співпраці, що демонструють закордонні дослідження.¹⁴

«Нинішня комунікація, обмін думками між парламентарями [різних країн] впливає на ухвалення рішень урядів країн-партнерів. І будь-яке прагнення, а в такому випадку конкретна дія, обмежити її [парламентську дипломатію] буде мати негативні наслідки [...] Відсутність в делегації представників від опозиції є таким негативним дзвіночком для всієї делегації» (народна депутатка).

Ще однією проблемою, яка суттєво ускладнює парламентську дипломатію, є транспортні обмеження та фінансові витрати, пов'язані з відрядженнями. Як свідчать інтерв'ю, для деяких депутатів/ток поїздки можуть стати фінансово обтяжливими, оскільки витрати на транспорт та проживання дуже рідко компенсуються державою. Часто депутатам/кам доводиться самостійно шукати фінансування або звертатися за допомогою до міжнародних організацій. Крім того, через нестабільну ситуацію на кордоні та логістичні обмеження¹⁵ планування виїздів нерідко перетворюється на справжній виклик. Деякі депутати/ки змушені відмовлятися від міжнародних зустрічей через надмірні затримки з оформленням документів та складнощі з організацією поїздок.

«У мене були історії, де мені підписували відрядження після того, як виїжджав мій потяг, і я не сідала в цей потяг, тому що не знала, чи я виїду, і тоді треба терміново брати квитки на інший потяг» (народна депутатка).

З початком повномасштабної війни значно посилилися вимоги до координації між різними парламентськими делегаціями. На тлі цих викликів у парламентській дипломатії почали впроваджуватися нові інструменти, як-от key messages від МЗС¹⁶, покликані забезпечити узгодженість у позиціях українських делегацій за кордоном. Проте, як свідчать інтерв'ю, **відсутність системності та належної комунікації між делегаціями залишається однією з основних проблем**. Депутати/ки відзначають, що навіть після важливих зустрічей інформація про узгоджені домовленості не завжди передається іншим членам парламенту або наступним делегаціям. Це може призводити до **втрати важливої інформації та неефективного використання міжнародних контактів**. Відсутність узгодженої комунікації також **ускладнює досягнення поставлених цілей та просування єдиних меседжів на міжнародній арені**. Ще однією важливою проблемою є **недостатня підготовка деяких депутатів/ок до міжнародних місій**. Брак системної підготовки призводить до того, що частина делегатів не завжди розуміє, як правильно донести позицію України або налагодити довгострокові контакти із закордонними партнерами.

Як відзначали депутатки, одним із механізмів пом'якшення обмежень для перетину кордону є виїзд депутаток з дітьми, зокрема для відпочинку. Такий механізм оціню-

14 Governing Well after War: How Improving Female Representation Prolongs Post-Conflict Peace.

15 Одне з суттєвих логістичних обмежень у період 2023-2024 років — це блокада україно-польського кордону протестувальниками у Польщі.

16 Нардепам для виїзду тепер треба отримувати «тези» від МЗС, що казати світу: документ.

ється неоднозначно, оскільки має, на думку депутаток, ознаки дискримінації депутаток, які не мають дітей. Інша частина депутаток відзначає, що депутаткам, що не одружені та/або не мають дітей, легше брати участь у міжнародних поїздках, оскільки їм не потрібно враховувати певні сімейні зобов'язання. Водночас для тих, хто має дітей, постає проблема організації догляду за дітьми під час відряджень.

«Далі зробили маленьке послаблення у випадку, якщо депутатка виїжджає з дитиною, тобто якщо дитину немає кому вивезти відпочити, крім мене» (народна депутатка).

Серед депутатів та депутаток немає консенсусу щодо наявності чи відсутності розподілу сфер співпраці між жінками та чоловіками у парламентській дипломатії. Натомість усі теми комунікуються депутатами/ками незалежно від їхнього гендеру. Відзначається, що **більшу роль відіграє експертність депутатів/ок, а також актуальність теми у комунікації між Україною та тими державами, де депутати/ки мають більше напрацьованих зв'язків.** Варто відзначити, що більшість респондентів/ок вважає, що така ситуація існувала на початку повномасштабного вторгнення, коли парламентська дипломатія здебільшого здійснювалася саме депутатками.

Інша частина депутатів/ок вважає, що існує розподіл тем на ті, де більше залучені депутати, та ті, де більш активними є депутатки. Деякі парламентарки зазначають, що жінки більш схильні до використання стратегій «м'якої сили» під час переговорів. **Вони ефективніше працюють із гуманітарними питаннями, як-от підтримка внутрішньо переміщених осіб, вимушених мігрантів, захист прав людини та репатріація викрадених Росією українських дітей.** Водночас чоловіки частіше зосереджуються на питаннях військової допомоги та оборони, що свідчить про певний поділ тематики залежно від гендеру. Тобто тут позиції респондентів майже повністю збігаються з позиціями депутаток. Депутати/ки відзначають, що, **хоча всі парламентарі/ки включені у процеси просування військової допомоги, на практиці ця тематика все ж таки залишається більше у зоні відповідальності депутатів.** Це пояснюється традиційно більшою включеністю чоловіків до сфери безпеки та оборони, з одного боку, а також суспільними стереотипами щодо гендерних ролей.

«Ми всі говоримо про те, що Україна має отримати якнайбільше зброї, підтримки, стати членом ЄС і НАТО. На Росію мають бути накладені санкції, мають бути забрані ті активи, які є за кордоном Росії. В межах цієї широкої рамки ми всі за кордоном говоримо» (народний депутат).

«Дійсно, є теми, які набагато краще сприймаються від жінок. Тема викрадення українських дітей, звичайно, коли про це розказує жінка, воно звучить потужніше. Коли ми говоримо про тему з військовою зброєю, то коли каже чоловік, який служив, ну від нього сприймається [краще [...]], ніж від жінки» (народний депутат).

Водночас у темах воєнних злочинів та повернення українських полонених депутатки й депутати працюють на рівних. Усі парламентарі/ки активно залучені до комунікації з міжнародними організаціями щодо документування воєнних злочинів Росії, збору свідчень і лобювання підтримки розслідувань на міжнародному рівні.

7

Образ народних депутаток та депутатів в умовах війни

Досліджуючи образ депутатів/ок у суспільстві, ми провели аналіз текстів українських медіа про депутатів та депутаток (*детальніше див. у Додатку 2*). Метою було визначити, які образи депутатів/ок демонструються у медіа. Для цього ми використали сентимент-аналіз, тематичне моделювання та якісний контент-аналіз.

Медіа відіграють ключову роль у формуванні образу депутатів/ок. Велика кількість медіа орієнтується на сенсації та скандали, що може створювати викривлене уявлення про діяльність парламентарів/ок. Наприклад, навіть якщо депутати/ки активно подають законопроекти, але не мають медійного висвітлення, їхня робота залишається поза увагою громадськості. Натомість будь-який скандал або необережне висловлювання умить стає предметом обговорення у медіа, що може сприяти створенню негативного образу парламентаря/ки.

Статистичний аналіз результатів сентимент-аналізу¹⁷ демонструє, що в емоційному забарвленні висвітлення діяльності депутаток та депутатів немає суттєвої різниці. Для обох груп емоційне забарвлення є негативним. Натомість всередині груп депутатів та депутаток спостерігається значна розбіжність¹⁸ результатів. **Це може вказувати на більшу поляризацію у висвітленні політикинь, коли окремі депутатки отримують або дуже позитивне, або дуже негативне висвітлення.** Також слід зазначити, що й серед депутатів, і серед депутаток кілька осіб мають більш негативне висвітлення у медіа, що сильно впливає на середній сентимент обох груп (*детальніше про результати сентимент-аналізу див. Додаток 2*). Сприйняття респондентів/ток свого образу в суспільстві збігається з такими результатами. На думку депутатів/ок, їхній негативний образ зумовлений тим, що **суспільство та медіа переважно сприймають депутатів/ок як однорідну групу без виокремлення індивідуальних особливостей чи заслуг.** Усі парламентарі/ки асоціюються з негативними стереотипами, сформованими на базі поодиноких інцидентів, які широко висвітлюються у медіа. **Такий образ не завжди відображає реальність, оскільки навіть ті депутати/ки, що активно працюють і досягають значних результатів, залишаються малопомітними через відсутність медійної підтримки.**

17 Аналіз емоційного забарвлення тексту.

18 Різниця між найнижчим та найвищим результатами.

«На превеликий жаль, у суспільстві в більшості ототожнюють парламент з кількома депутатами, яких люди знають найбільше» (народний депутат).

«Тобто краще не знайомитися з кимось, не казати, що ти народний депутат, бо відразу ставлення міняється до тебе. Відразу. Ти можеш нормально спілкуватися з людиною, але як тільки ти кажеш, де ти працюєш, то все» (народна депутатка).

Результати тематичного моделювання дозволяють прослідкувати основні тематичні відмінності у статтях про депутатів та депутаток. **Публікації про діяльність депутаток охоплюють як питання національної оборони, так і соціальних та гуманітарних аспектів.** Зокрема, медіа часто зображують депутаток як експерток у військовій сфері, що підкреслює їхню компетентність у питаннях безпеки. Важливими темами є питання демобілізації, соціальної підтримки військових, освіти та гуманітарних ініціатив. Результати тематичного моделювання свідчать про поступове руйнування традиційних гендерних стереотипів у суспільстві, коли жінки рідко асоціювались із військовою та безпековою політикою. Присутність депутаток у публікаціях на теми оборони та військової мобілізації вказує на зміну суспільного сприйняття жінок як впливових та компетентних діячок у безпековій сфері.

«Є прояви закритості [сфери безпеки для жінок], але завдяки феномену Мар'яни Безуглої це доведено до нуля. Ну, я скажу, що [деякі депутатки] на самому початку хотіли в оборонний комітет, туди було важко потрапити. Зокрема, було про те, що "ви ж не служили". Ну, типу, там чоловіки ніби всі служили. Але, я кажу, що зараз це майже знівельовано. Бо одна з ключових спікерок з нацбезпеки та війни [...] це Мар'яна» (народний депутат).

Аналіз результатів LDA-моделювання показує, що медійний образ депутата у сфері безпеки України формується навколо кількох основних тем: міжнародного співробітництва, законотворчої роботи, військової сфери, протидії корупції, діяльності правоохоронних органів та регіональної безпеки. Значна увага зосереджена на питаннях оборони, мобілізації та співпраці з НАТО, що відображає актуальну ситуацію в безпековому секторі країни. Тематичне різноманіття статей про депутатів є менш вираженим, ніж про депутаток. Аналіз тем свідчить, що депутати у безпековій сфері частіше згадуються у контексті законотворчої роботи (ключові слова: закон, проект, комітет), міжнародної співпраці (НАТО, угоди) та військових питань. Це може свідчити про те, що депутатів сприймають як провідних суб'єктів формування безпекової політики. Прикметно, що серед тем також присутні корупційні питання та розслідування, що може вказувати на увагу медіа до професійної етики та прозорості діяльності депутатів. Присутність тем, пов'язаних з кібербезпекою та інформаційною війною, свідчить про активну роль депутатів у формуванні політики у новітніх сферах безпеки. Прикметно, що діяльність депутаток згадується у публікаціях про демобілізацію та соціальні питання, що може вказувати на формування образу політичних жінок, які приділяють увагу «м'яким» аспектам безпекової політики. Натомість депутати частіше згадуються у публікаціях про кібербезпеку та правоохоронну діяльність, що може свідчити про сприйняття їх як експертів у «жорсткіших» аспектах безпеки (детальніше див. у [Додатку 2](#)).

Аналіз змісту медіаматеріалів про діяльність депутаток у сфері безпеки в Україні виявляє **три ключові складники їхнього образу**: акцент на **професійності**, акцент на **скандальності** та підвищена увага до **особистого життя**. Професійність є ключовим складником у висвітленні діяльності депутаток у сфері національної безпеки, медіа часто цитують їхні законодавчі ініціативи та виступи, зокрема на засіданнях комітетів, робочих груп, розповідають про їхню участь у роботі комісій для контролю за військовою допомогою. Значну увагу також приділяють їхній міжнародній діяльності, активному просуванню інтересів України на форумах і конференціях, зокрема в ПАРЄ, на Мюнхенській конференції з безпеки тощо. Публікації детально розкривають попередній професійний досвід, освіту та кар'єрний шлях депутаток, що створює образ висококваліфікованих фахівчинь у сфері безпеки. Окремо групу складають публікації про участь деяких з них у бойових діях та волонтерській діяльності, що додає образу депутаток додаткового авторитету та вагомості в питаннях оборони.

Скандальність та некомпетентність є ще одним помітним складником у висвітленні депутаток у медіа. Часто **публікації зосереджуються на суперечливих заявах або ініціативах, які викликають суспільний резонанс і підкреслюють конфлікти, що, своєю чергою, ставить під сумнів професійність депутаток**. Діяльність депутаток часто піддається критиці, причому акценти робляться на їхній нібито некомпетентності у законодавчій роботі, яка описується як непродумана чи навіть зайва. Щобільше, медіа активно висвітлюють конфлікти між депутатками та іншими політиками, що підкреслює їхню нібито схильність до суперечок і словесних перепалок, створюючи образ конфліктних осіб.

«А зазвичай по чому знають? По скандалах. І всі думають, що весь парламент — це суцільний скандал» (народна депутатка).

«Корупція, і відпочинок, і спосіб життя, він впливає на формування [образу]. Це людей дратує, і життя за кордоном це теж [дратує]» (народна депутатка).

Увага до особистого життя є тією особливістю висвітлення образу депутаток, яка активно проявляється у медійному дискурсі та відображає гендерні стереотипи щодо жінок у політиці. **Медіа часто акцентують на сімейному стані депутаток, романтичних стосунках чи народженні дітей, що відвертає увагу від професійної діяльності та створює враження, ніби особисте життя є не менш важливим для суспільства, ніж робота**. Значний акцент також робиться на зовнішності та стилі одягу, що сприяє об'єктивації жінок і зміщує фокус із їхніх професійних досягнень на зовнішні атрибути. Окрім цього, у частині публікацій ставиться під сумнів суб'єктність депутаток, натякаючи, що їхні заяви чи рішення є результатом впливу сторонніх осіб, а не власної ініціативи. Така підвищена увага до особистого життя, родини (зокрема батьків та чоловіків) та зовнішнього вигляду є проявом стереотипного висвітлення жінок у медіа, що підтверджується закордонними дослідженнями. Це може створювати додаткові бар'єри для сприйняття депутаток як серйозних політичних фігур та експертток у сфері безпеки. Частина депутаток відзначає, що не має достатніх можливостей приділяти час родині саме через підвищене навантаження на посаді народної обраниці. Висвітлення діяльності депутаток через «особистий вимір» створює для них додатковий емоційний тиск. **Важливо відзначити, що баланс між цими трьома складниками різниться між депутатками. Діяльність одних переважно**

висвітлюється крізь призму професійності, інші частіше згадуються в контексті скандалів або особистого життя. Така неоднорідність може відображати як реальні відмінності у діяльності та поведінці депутаток, так і певні упередження чи преференції медіа. **Депутатки також відзначають, що їхні професійні досягнення часто ігноруються, натомість увага зосереджується на зовнішніх атрибутах, як-от зовнішній вигляд чи особисте життя.** Деякі депутатки нарікають, що у медіа більше обговорюють вартість вбрання, ніж їхні професійні здобутки, що суттєво впливає на сприйняття жінок у політиці.

«Сумочка за стільки-то тисяч євро, там, кулончик за стільки-то теж, ну, типу, скільки коштує твій дрес-код. Ну вони ж тільки це пишуть. Вони не пишуть про, там, справи, чим людина займається» (народна депутатка).

«Нас ненавидять всі. Незалежно від [нашої] статі» (народна депутатка).

Аналіз висвітлення у медіа діяльності **депутатів у сфері безпеки** виявляє **три ключові складники їхнього образу: професійність, авторитетність та скандальність.** Професійність постає як панівна характеристика у медійному портреті депутатів і **проявляється через активну участь у законотворчій діяльності, роботу в профільних комітетах з питань національної безпеки та оборони, а також експертні коментарі про ситуацію на фронті та стратегії оборони країни.** Медіа часто підкреслюють компетентність депутатів у сфері безпеки, їхню здатність аналізувати складні геополітичні ситуації та пропонувати ефективні рішення. Важливо відзначити, що професійність депутатів значно підсилюється наявністю у них військового досвіду. **Участь у бойових діях, служба в ЗСУ або робота в силових структурах до обрання в парламент суттєво підвищують довіру до їхньої експертизи та рішень.** Це створює образ політиків, які не лише теоретично розуміють проблеми безпеки, а й мають практичний досвід їх розв'язання.

Авторитетність депутатів є другим важливим складником їхнього образу в медіа. **Авторитетність формується на основі їхньої професійної діяльності, але також включає особисті якості та репутацію.** Медіа часто представляють депутатів як впливових фігур, чия думка має вагу не лише в Україні, а й на міжнародній арені. Це проявляється, наприклад, через зображення участі депутатів у нарадах, зокрема з питань Збройних сил. Медіа підкреслюють особисті якості депутатів, як-от патріотизм, відповідальність, готовність до самопожертви заради країни, що відіграє значну роль у формуванні авторитету. Медіа акцентують на цих рисах особливо часто тоді, коли йдеться про депутатів, які поєднують парламентську роботу зі службою в армії або волонтерською діяльністю. Таке висвітлення створює образ політиків, які не лише говорять, а й діють, що значно підвищує їхню авторитетність в очах громадськості.

Скандальність як складник образу або окремий образ депутатів **має відмінності від скандальності депутаток.** Медіа нерідко висвітлюють випадки, коли депутати стають фігурантами журналістських розслідувань або офіційних перевірок. Це стосується недекларування майна, надмірних витрат під час війни, зв'язків з підозрілими особами або інших правопорушень. Такі повідомлення можуть суттєво вплинути на репутацію окремих політиків і підірвати довіру до них. Водночас варто зазначити, що скандальні аспекти зазвичай стосуються обмеженого кола депутатів і не є панівними в медійному дискурсі про діяльність депутатів у сфері безпеки. Слід

відзначити, що особисте життя депутатів висвітлюється досить рідко і лише обмеженої кількості осіб. Коли ж особисті аспекти все-таки згадуються в медіа, то часто у зв'язку з професійною діяльністю депутатів.

«На жаль, після повернення цієї політики, як завжди, повернулося і намагання запустити знову цей образ парламентарів як чогось недорозвинутого, неефективного, своєкорисного й егоїстичного» (народний депутат).

«Тут, я думаю, що є нюанси. Мені здається, що більшість корупційних скандалів були пов'язані з депутатами. І на них це більше перекладається, ну, об'єктивно» (народна депутатка).

У висвітленні діяльності депутатів та депутаток у сфері безпеки та оборони в медіа простежуються гендерні відмінності: скандальність депутатів частіше пов'язана з корупційними розслідуваннями, тоді як депутаток з міжособистісними конфліктами. Суттєвою відмінністю є увага до особистого життя депутаток, зокрема їхніх сімейних зв'язків, на відміну від депутатів, а також акцент на зовнішньому вигляді. Ця різниця у висвітленні створює нерівні умови для сприйняття політиків різної статі. Депутати частіше постають як експерти з питань безпеки, тоді як образ депутаток може розвиватися через надмірну увагу до їхнього особистого життя, родини або наявних конфліктів. Важливо відзначити, що попри те, що лише частина депутаток зображуються медіа як конфліктні, це може поширюватися на образ інших парламентарок у суспільстві.

«Мені здається, це головне, що треба зробити, щоб люди розуміли, що депутати різні, їхній вклад різний, їхній підхід до роботи — різний. І дивитися детальніше, а не просто казати, що всі мудаки» (народна депутатка).

Публікації медіа, на думку депутатів/ок, є одним з ключових факторів впливу на те, як суспільство бачить депутатів/ок. Згідно з нашим моніторингом, **медіа справді доволі часто зображують депутатів/ок у негативному світлі, проте не усіх без винятку**. Можна прослідкувати значні відмінності між зображеннями депутатів/ок у медіа та тим, як політики/ні бачать це зображення. Частина депутаток відзначала підвищену увагу як до їхнього особистого життя, так і до зовнішнього вигляду. Водночас наш моніторинг демонструє, що тема професійної діяльності є однією з найважливіших як для депутаток, так і для депутатів. Також варто зазначити, що **медіа моніторинг не підтверджує гіпотезу депутатів/ок про єдиний образ депутаток та депутатів у медіа**. Насправді образи для депутатів та депутаток різні, які описано вище, проте важливість медійності окремих депутатів/ок, які стають «обличчями» парламенту, про що говорили депутати/ки, підтверджується результатами моніторингу.

«Ця вічна погоня за скандалами, клікбейтами й так далі, це теж частина їхньої [медіа] відповідальності за сприйняття депутатів» (народний депутат).

Попри те, що медіа продукують суперечливі образи депутатів і депутаток, важко говорити про домінування чи вплив таких образів у суспільстві. В інтерпретації образу депутатів/ок у суспільстві варто враховувати також фактори пам'яті про попередні скликання, відчуття та розуміння результатів роботи парламенту, дій окремих депу-

татів. Однак наш аналіз підтвердив, що емоційне забарвлення публікацій у медіа є радше негативним, зміст статей часто також містить негативні або критичні висловлювання про діяльності депутатів/ок. Це підтверджує уявлення респондентів про нелюбов до парламентарів/ок та несприятливість їхнього образу в суспільстві.

8

Головні позитивні та негативні практики Верховної ради під час повномасштабної війни

Для виокремлення позитивних та негативних практик, які виникли під час повномасштабного вторгнення, ми приділили особливу увагу аналізу конкретних дій та ініціатив, які мали, на думку парламентарів/ок, як позитивний, так і негативний вплив на ефективність роботи парламенту та вирішення кризових ситуацій. Ключовим аспектом стало виділення у відповідях респондентів практик, які згадувалися багатьма. Ми брали до уваги оцінку цих практик депутатами/ками, вплив на адаптацію парламенту до умов повномасштабної війни та збереження демократичного процесу.

Позитивні практики та рішення

Єдине безперервне засідання парламенту

Однією з ключових змін у роботі Верховної Ради після початку повномасштабного вторгнення стало введення формату безперервного засідання. Це рішення дало змогу оперативно реагувати на виклики, пов'язані з безпекою та захистом держави. Такий формат роботи дозволив швидко ухвалювати важливі рішення щодо мобілізації, введення воєнного стану та забезпечення обороноздатності держави. За свідченнями народних депутатів, такий підхід значно підвищив ефективність законодавчого процесу в умовах кризової ситуації, коли час відіграє вирішальну роль, а також зменшив реальні ризики для життя депутатів. Депутати/ки могли збиратися у будь-який момент для ухвалення невідкладних законів, що дозволило підтримувати високий рівень організованості та оперативності у реагуванні на зовнішні загрози.

Оптимізація роботи Погоджувальної ради

В умовах війни було оптимізовано роботу Погоджувальної ради, що сприяло прискоренню ухвалення законодавчих ініціатив. Замість традиційних тривалих обговорень у залі та комітетах, засідання Погоджувальної ради проводилися у прискореному та закритому форматі. Депутати/ки зазначають, що період роботи з активною діяльністю Погоджувальної ради був ефективним та згадують цей період як безпрецедентне об'єднання усіх політичних сил, адже враховувалися позиції та зауваження як монобільшості, так і опозиції, а рішення були консенсусні. Застосовувалися сучасні формати комунікації, як-от чати та онлайн-засідання, що значно полегшило процес ухвалення рішень в умовах небезпеки для життя депутатів/ок. Погоджувальна рада,

до складу якої входять Голова Верховної Ради, перший заступник та заступник Голови Верховної Ради, голови комітетів та керівники депутатських фракцій (груп), взяла на себе також і частину контрольної функції, яку не могли виконувати звичайні депутати та депутатки.

Посилення парламентської дипломатії

Після початку повномасштабного вторгнення значна частина українських парламентарів/ок переосмислила значення парламентської дипломатії, яка стала важливим майданчиком для посилення підтримки України та просування необхідних рішень партнерів. Підвищений інтерес до подій в Україні депутати/ки використали для зміцнення наявних контактів та побудови нових зв'язків з іншими державами.

Спільна міжнародна риторика

Депутати/ки як монобільшості, так і опозиційних сил усвідомили важливість узгодженої міжнародної риторики. Єдина позиція на міжнародній арені — це те, що намагаються досягти парламентарі/ки та інші представники влади задля просування інтересів України на світовій арені. Впровадження єдиних рекомендаційних довідок (key messages) для всіх делегацій дозволило узгодити позиції, що просуваються на міжнародних майданчиках, і зосередити зусилля на ключових питаннях, як-от постачання озброєння, санкційний тиск на Росію та підтримка України на рівні міжнародних організацій.

Посилення ролі центральних органів виконавчої влади у законодавчому процесі

В умовах воєнного часу Верховна Рада почала більш активно співпрацювати з центральними органами виконавчої влади, зокрема Міністерством оборони та Генеральним штабом. Посилення ролі цих державних органів у законодавчому процесі допомогло залучити додаткову експертизу у систему ухвалення рішень та сприяло виробленню рішень на основі потреб Сил оборони. Залучення ЦОБВ до законодавчої діяльності є позитивом не тільки з погляду розвитку урядоцентричної моделі законодавчої діяльності, а ще й тому, що ЦОБВ мають значно більше можливостей опрацьовувати та розробляти нові проекти законів. Це сприяє узгодженню законодавчих ініціатив із загальнодержавною стратегією національної безпеки. Попри потенційні погіршення у парламентському процесі, активне залучення центральних органів влади сприяло більш оперативному реагуванню та адаптації законодавства до потреб Сил оборони.

Покращення гендерної рівності

IX скликання має найбільшу кількість депутаток за часів незалежності України. З початком повномасштабної війни зросла роль жінок у політичному житті України. Важливим досягненням стала ратифікація Стамбульської конвенції, що сприяє захисту прав жінок та боротьбі з гендерним насильством. Депутатки відіграли ключову роль у сфері парламентської дипломатії, яка певний період майже повністю трималася на них. Як засвідчує наш аналіз законодавчої активності (*детальніше див. Додаток 1*), «жіночі» законопроекти у деяких сферах ухвалюються в однакових або більших співвідношеннях з «чоловічими». Усі ці фактори свідчать про підвищення рівня гендерної рівності в українському парламенту.

Використання соціальних мереж для комунікації з виборцями

Під час пандемії ковіду, роль соціальних мереж як інструмента комунікації між політиками та суспільством значно зросла. В умовах обмеженого доступу до фізичних зустрічей з виборцями й доступу до конвенційних медіа (зокрема, телеканалів та новинних видань) через повномасштабне вторгнення Росії напрацювання у сфері комунікацій, що з'явилися у період пандемії, продовжили розвиватися.

Негативні практики та рішення

Обмеження доступу до засідань парламенту

Однією з найбільш суперечливих практик стало суттєве обмеження доступу журналістів та громадськості до засідань Верховної Ради та інформації про її діяльність. Заходи, спрямовані на сприяння безпеці та конфіденційності, призвели до значного зниження прозорості у діяльності Верховної Ради. Це, своєю чергою, негативно вплинуло на довіру виборців, а у деяких випадках призвело до поширення чуток про те, що парламент припинив свою діяльність. Крім того, обмеження доступу до ВРУ було неефективним у сенсі безпеки, адже частина депутатів/ок активно інформувала громадськість про роботу та засідання Верховної Ради, інколи з використанням онлайн-трансляцій.

Послаблення суб'єктності парламенту

Послаблення суб'єктності парламенту, викликане обмеженням доступу до інформації (через заходи безпеки), а також через ще більше посилення ролі Офісу Президента (зокрема в законодавчому процесі) проявилось у зменшенні можливостей парламенту здійснювати контрольну функцію, а також впливати на зміст рішень. Ми вже зазначали, що збільшення ваги ЦОБВ у законодавчому процесі є позитивом. Утім, у другій функції парламенту — контрольній — зростання впливу ЦОБВ є негативним явищем, адже порушує наявну систему стримування та противаг. Використовуючи обмеження у доступі до інформації, органи влади (і не тільки на рівні центральних) почали ігнорувати спроби депутатів та депутаток здійснювати контрольну функцію. Це проявлялося до 2024 року у відсутності «Години запитань до Уряду» та досі — в ігноруванні запитів депутатів та депутаток.

Ігнорування ризиків особистої безпеки

Депутати й депутатки, як і працівники та працівниці Апарату Верховної Ради зіштовхнулися з додатковими ризиками для життя та здоров'я. Зокрема це стосується відсутності бомбосховища у/неподалік будівлі Верховної Ради. Ця проблема не отримала системного рішення на рівні інституції (ні заздалегідь, ні за період повномасштабного вторгнення), що несе ризики для безперервності роботи Верховної Ради.

Повернення політичної боротьби у парламентське повсякдення із негативними проявами в роботі парламентських делегацій

Попри значний розвиток парламентської дипломатії та усвідомлення потреби у єдиній позиції на міжнародній арені, політична боротьба залишається впливовим фактором (за винятком перших місяців повномасштабного вторгнення). Наслідками цього є неможливість реалізації повної єдності у риторичі, нерівномірне залучення

депутатів від різних фракцій до парламентських делегацій, конфлікти всередині делегацій. Ці три фактори несуть репутаційні ризики для України, погіршуючи її сприйняття міжнародними партнерами.

Відсутність системної комунікації у парламентській дипломатії

Відсутність усталеної практики передачі напрацювань та домовленостей між різними ітераціями парламентських делегацій (що виникає як через політичну боротьбу, так і через відсутність напрацьованої системи брифування) може знижувати ефективність дипломатичної діяльності. Частина депутатів напрацьовує домовленості з партнерами, проте не повідомляють про них своїх наступників, що спричиняє потребу у повторних перемовинах.

Гендерні обмеження у діяльності депутаток

Повномасштабна війна вплинула на особисте життя усіх депутатів та депутаток; існує консенсус щодо того, що порівняно з депутатами більшість депутаток стикається зі значно сильнішими викликами у поєднанні професійних обов'язків та особистого життя. Це, зокрема, проявилось у перші дні війни, коли перед більшістю народних обранців, як і перед іншими громадянами України, постала загроза життю власних родин. Дружини депутатів могли виїхати з дітьми, а їхні чоловіки лишалися в Україні та виконували свої обов'язки. Депутатки ж не могли відправити своїх дітей з чоловіками, адже їхні чоловіки не могли перетнути кордон, а в окремих випадках — мобілізувалися до Сил оборони. Відповідно, це створювало додаткові навантаження для депутаток.

Додаток 1

Звіт моніторингу законодавчих ініціатив депутатів та депутаток за період роботи IX скликання Верховної Ради України

Методологія

Загалом від початку каденції IX скликання станом на 15 травня 2024 року народні депутати зареєстрували 9360 законодавчих ініціатив. Під законодавчими ініціативами народних депутатів ми розуміємо безпосередньо проекти законів (ix 5437), проекти постанов (3889), пропозиції Президента (32 документи) та проекти кодексів (два документи).

Залученість народних депутаток до розробки нормативно-правових актів ми проаналізували у три способи. Насамперед виділили **«жіночі» законопроекти** — це усі ініціативи, де перший підписант — народна депутатка. Відповідно, якщо перший підписант — чоловік, це — **«чоловічий» законопроект**. Також ми розглядали законопроекти за **кількістю жінок** серед підписантів проектів законів.

Загальна кількість законопроектів

Отже, загальна кількість зареєстрованих проектів законів з початку роботи IX скликання склала 5437. З них ухвалено 776 документів (з яких, своєю чергою, Президент підписав 717). Найбільше законодавчих ініціатив від початку скликання зареєстровано у сфері економічної політики, а найменше — у сфері гуманітарної політики. Сектор безпеки й оборони за кількістю проектів законів — на шостому місці із семи.

Графік 1. Загальна кількість зареєстрованих і ухвалених проектів законів за сферами

З 24 лютого 2022 року до 15 травня 2024 у Раді було зареєстровано 1980 проектів законів, загалом ухвалено 342. Найбільше було зареєстровано й ухвалено проектів

законів у сфері правової політики, економічної політики та галузевого розвитку. Сектор безпеки й оборони за кількістю проектів законів змістився з шостого місця на четверте.

Графік 2. Кількість зареєстрованих і ухвалених проектів законів за сферами після початку повномасштабної війни 24 лютого 2022 року до 15 травня 2024 року

Залученість народних депутаток у процес розробки та ухвалення законодавчих ініціатив

Спосіб 1. Ініціатор/ка законопроекту

Загалом майже кожен третій законопроект у Верховній Раді — ініційований жінкою. Так, народні депутатки були першими підписантками 1442 проектів законів (26,3% від загальної кількості), а чоловіки — 4027 проектів законів (73,6% від загальної кількості).

Закони, у яких чоловіки виступають першими ініціаторами, Рада ухвалює майже у чотири рази частіше. Так, Рада ухвалила 167 «жіночих» законопроектів — це 22% від загальної кількості усіх ухвалених і 3% від загальної кількості зареєстрованих законопроектів. Натомість законопроектів, де першим ініціатором є депутат, ухвалено 609, тобто 78% від загальної кількості усіх ухвалених і 11% від загальної кількості зареєстрованих. Відсоток ухвалених «жіночих» законопроектів від загальної кількості «жіночих» зареєстрованих складає 11,6%, тоді як «чоловічих» — 15,1%.

І народні депутатки, і депутати найчастіше ініціюють законопроекти у сфері економічної політики. Щодо інших сфер, то народні депутатки частіше ініціюють законопроекти у сфері галузевого розвитку, соціальної політики та правової політики — у цих сферах вони були першими підписантками понад двохсот законопроектів. Чоловіки ж найактивніше реєструють законопроекти у сфері правової політики, галузевого розвитку і державного будівництва.

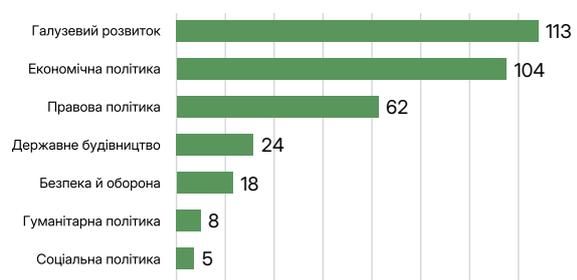
Сфера безпеки й оборони за період усього дев'ятого скликання не була пріоритетною сферою ні для народних депутатів, ні для народних депутаток. Однак для народних депутаток за кількістю ініційованих законопроектів сфера безпеки й оборони взагалі на останньому місці в порівнянні з іншими сферами, тоді як для народних депутатів —

на п'ятому. Депутатки частіше реєстрували законопроекти в соціальній (46% від усіх у сфері соціальної політики) та гуманітарній (38,1% від усіх у сфері гуманітарної політики) сферах, а найменше у сферах державного будівництва (20,8% від усіх у сфері державного будівництва) та правової політики (19% від усіх у сфері правової політики). Після початку повномасштабного вторгнення така тенденція збереглася. Депутатки у період між 24 лютого 2022 та 15 травня 2024 зареєстрували 45,6% від усіх депутатських законопроектів у соціальній сфері та 29,1% від усіх депутатських законопроектів у гуманітарній сфері. Найменше депутатки реєстрували законопроектів у сфері державного будівництва (14,4%), правової політики (15,5%) та економіки (15,6%).

Розподіл за сферами ухвалених проектів законів, де першими ініціаторами були депутатки до повномасштабного вторгнення

Розподіл за сферами ухвалених проектів законів, де першими ініціаторами були депутати до повномасштабного вторгнення

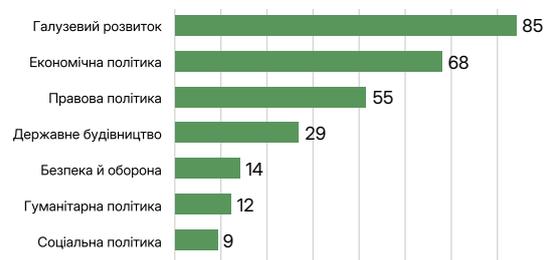
Графік 3. Розподіл ухвалених «жіночих» та «чоловічих» законопроектів по сферах до повномасштабного вторгнення

3-посеред ухвалених законопроектів найбільше і «жіночих», і «чоловічих» законопроектів ухвалено у сфері економічної політики та галузевого розвитку. Натомість у сфері безпеки й оборони «чоловічих» законопроектів ухвалили в чотири рази більше, ніж «жіночих».

Розподіл за сферами ухвалених проектів законів, де першими ініціаторами були депутатки після початку повномасштабного вторгнення

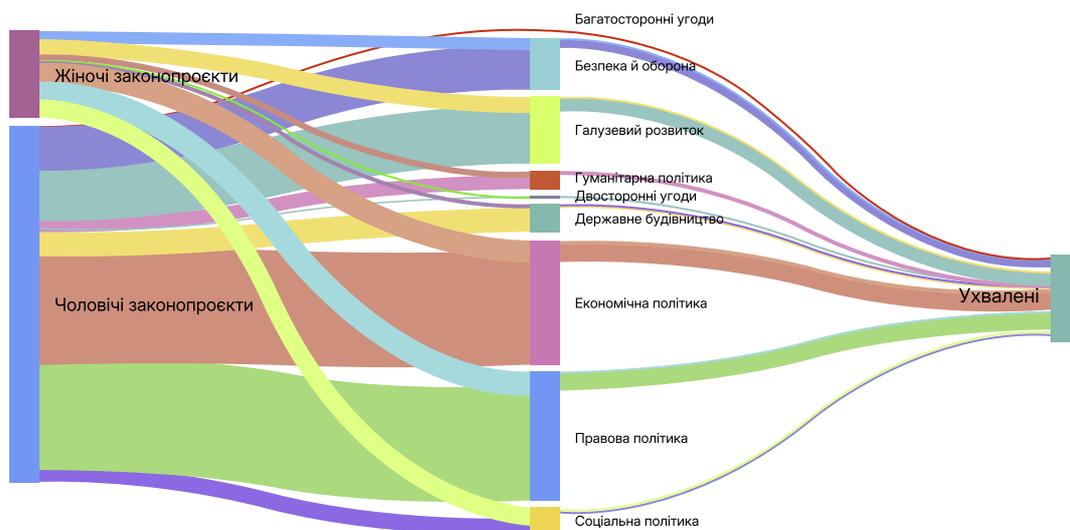
Розподіл за сферами ухвалених проектів законів, де першими ініціаторами були депутати після початку повномасштабного вторгнення

Графік 4. Розподіл ухвалених «жіночих» та «чоловічих» законопроектів по сферах після початку повномасштабного вторгнення

Примітка: Для жінок сфера безпеки й оборони змістилася за кількістю зареєстрованих законодавчих ініціатив на 4-те місце з останнього 7-го та на 3-тє місце з 5-го — за кількістю ухвалених. Для чоловіків безпека й оборона змістилася за кількістю зареєстрованих з 5-го місця на 4-те та залишилася на 4-му за кількістю ухвалених законопроектів.

Кількість «жіночих» законопроектів після початку повномасштабного вторгнення і до 15 травня 2024 року — 388, це 19,6% від загальної кількості законопроектів, зареєстрованих у той же період, і 7% — від загальної кількості за увесь період роботи скликання. Після початку повномасштабного вторгнення ухвалено 18% «жіночих» законопроектів (від усіх зареєстрованих «жіночих» законопроектів). Для депутатів цей показник становить 17,1%. Нижчий відсоток ухвалення «жіночих» законопроектів (від загальної кількості «жіночих» законопроектів у сфері) у порівнянні з «чоловічими» спостерігається у сферах економіки (16,2% «жіночих» законопроектів на противагу 18,2% «чоловічих»), правової політики (9% «жіночих» на противагу 14% «чоловічих») та галузевого розвитку (12,8% «жіночих» на противагу 23,2% «чоловічих»). Вищий відсоток ухвалених «жіночих» законопроектів (від зареєстрованих «жіночих») у порівнянні з «чоловічими» спостерігається у сферах державного будівництва (16,6% «жіночих» на противагу 11,2% «чоловічих»), соціальної політики (29,8% «жіночих» законопроектів на противагу 13,2% «чоловічих»), безпеки (29,5% «жіночих» на противагу 16,4% «чоловічих»). Якщо розглядати сферу безпеки та оборони, то до повномасштабного вторгнення (з початку IX скликання) було зареєстровано 22 «жіночі» законопроекти (25,2% усіх депутатських законопроектів у сфері безпеки та оборони). З них не було ухвалено жодного. Після початку повномасштабного вторгнення і до 15 травня 2024 року депутатки зареєстрували 49 «жіночих» законопроектів (21,7% від усіх у сфері безпеки), а ухвалено 12 (29,2% від усіх ухвалених та 24,5% від «жіночих» законопроектів). «Чоловічих» законопроектів було ухвалено 29 (16,4% від усіх зареєстрованих «чоловічих» законопроектів).

Графік 5. Частина ухвалених «жіночих» та «чоловічих» законопроектів від зареєстрованих «жіночих» та «чоловічих» законопроектів по сферах після початку повномасштабного вторгнення до 15 травня 2024

Кількість «жіночих» законів за сесіями:

I сесія — 19 «жіночих» законопроектів

II сесія — 154 «жіночі» законопроекти

III сесія — 273 «жіночі» законопроекти

IV сесія — 206 «жіночих» законопроектів

V сесія — 223 «жіночі» законопроекти
VI сесія — 165 «жіночих» законопроектів
VII сесія — 140 «жіночих» законопроектів
VIII сесія — 70 «жіночих» законопроектів
IX сесія — 98 «жіночих» законопроектів
X сесія — 52 «жіночі» законопроекти
XI сесія — 42 «жіночі» законопроекти

Спосіб 2. Кількість ініціаторок законопроектів

Аналіз кількості ініціаторок законопроектів дає змогу оцінити рівень залученості жінок у законотворчий процес та їхній вплив на ухвалення законів у різних сферах.

Розподіл за сферами

Аналіз показує, що кількість ініціаторок законопроектів варіюється залежно від сфери законодавства. Найбільша середня кількість ініціаторок на один законопроект спостерігається у сфері гуманітарної політики (3,53), безпеки та оборони (3,07) та галузевого розвитку (2,63). Найменша частка ініціаторок зафіксована у сфері правової політики (2,02) та економічної політики (2,21).

Прикметно, що серед ініціаторів ухвалених законів частка жінок значно вища. Найбільша середня кількість жінок на один ухвалений законопроект — у сфері соціальної політики (7,33), безпеки й оборони (5,34) та державного будівництва (5,43). Після 24 лютого 2022 року спостерігаються зміни у розподілі ініціаторок за сферами. Середня кількість ініціаторок зросла у сфері гуманітарної політики (до 4,10) та соціальної політики (до 3,67), але ще більше зменшилася у сфері правової політики (до 1,80).

Щодо частки депутаток у сферах законодавства до повномасштабного вторгнення, то найбільший відсоток депутаток серед ініціаторів — у сфері гуманітарної політики (31%) та соціальної політики (25,4%), а найменший відсоток — у сфері безпеки та оборони (20,4%), державного будівництва (21,4%) та правової політики (21,5%). За період з 24 лютого 2022 року по 15 травня 2024 року найвищий відсоток депутаток — у сферах соціальної (31,3%) та гуманітарної (30,8%) політики, а найнижчий відсоток — у сферах правової (16%) політики та державного будівництва (14,9%).

Динаміка після початку повномасштабного вторгнення

В ухвалених законах після початку повномасштабного вторгнення середня кількість ініціаторок на один законопроект значно зросла у сфері соціальної політики (8,04) та безпеки й оборони (5,90).

Найвищу частку жінок в ухвалених до 24 лютого 2022 року законопроектах спостерігаємо у сферах гуманітарної (32,6%) та соціальної (29,2%) політики, а найнижчу — у сферах правової політики (19%) та безпеки й оборони (22,3%). Після початку повномасштабного вторгнення і до 15 травня 2024 найвища частка ініціаторок ухвалених законопроектів — у сферах соціальної (37,7%) та гуманітарної (36,4%) політики, а найнижча залишалася у сфері правової політики (13%) та державного будівництва (22,6%).

Частка ініціаторок ухвалених після 24 лютого 2022 року законопроектів у сфері безпеки та оборони складала 30%.

Вплив ініціаторок на проходження законопроектів

Аналіз показав позитивний зв'язок між кількістю жінок серед ініціаторів та швидкістю проходження законопроектів. Зокрема, збільшення частки жінок на 1% корелює зі зменшенням часу проходження законопроекту приблизно на 0,83 дня.

Щобільше, логістична регресія показала, що збільшення кількості ініціаторок позитивно впливає на ймовірність ухвалення законопроекту. Збільшення кількості ініціаторок на одну жінку збільшує шанси на ухвалення законопроекту приблизно на 10,5% ($\exp(0,10029) \approx 1,105$). Такий результат може пояснюватися формуванням загальної тенденції: що більшою є частка депутаток серед ініціаторів, то більшою є ймовірність ухвалення законопроекту.

Висновки

Аналіз частки ініціаторок законопроектів демонструє значну варіацію залежно від сфери законодавства. Особливо помітна роль депутаток у соціальній політиці та гуманітарній сфері. Важливо відзначити, що участь депутаток у законотворчому процесі має позитивний вплив на швидкість проходження та ймовірність ухвалення законопроектів. Ці дані свідчать про важливість залучення жінок до законотворчого процесу та їхній суттєвий внесок у формування законодавчої політики України, особливо у критично важливих сферах під час воєнного стану.

Додаток 2

Дослідження медійного образу депутаток та депутатів, чия діяльність фокусується на сфері безпеки України

Методологія

Методологія дослідження медійного образу депутаток та депутатів у сфері безпеки України базувалася на розробленій стратегії відбору як самих народних депутатів та депутаток, так і новинних матеріалів про них. Часові рамки дослідження охоплювали період з 24 лютого 2022 року по 10 червня 2024 року, що дозволило провести аналіз медійного висвітлення в контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Ми відібрали 61 матеріал про 13 народних депутаток та 48 матеріалів про 12 народних депутатів. Важливим аспектом було забезпечення представництва як коаліції (Слуга Народу), так і опозиційних фракцій. Відбір народних депутатів та депутаток здійснювався за такими критеріями:

- членство в комітетах Верховної Ради з питань національної безпеки, оборони і розвідки та з питань правоохоронної діяльності;
- головування в інших комітетах;
- участь у тимчасових спеціальних і слідчих комісіях у сфері національної безпеки;
- керівництво фракціями;
- перебування у складі ЗСУ після 24 лютого 2022 року.

Критерії відбору новин для дослідження охоплювали широкий спектр тем, включаючи професійну діяльність депутатів/ок (розробка та ухвалення законопроектів, діяльність тимчасових комісій, робочі поїздки), їхнє особисте життя (сімейні події, відпустки, дозвілля тощо), скандали за їх участю, оцінки їхньої діяльності іншими депутатами, громадськими діячами та військовими. Також до аналізу були включені матеріали-профайли, висвітлення поїздок депутатів на фронт та їхньої волонтерської діяльності. У процесі відбору матеріалів ми орієнтувалися на медіа, відзначені Інститутом масової інформації як добросовісні; публікації регіональних медіа не були залучені до аналізу. Для подальшого сентимент-аналізу та тематичного моделювання усі публікації були перекладені англійською.

Сентимент-аналіз проводився у R з використанням валідизованих словників для сентимент-аналізу *afinn* та *bing*. Сентимент-аналіз — це інструмент обробки природної мови, який використовується для автоматичного визначення емоційного забарвлення тексту. Цей метод дозволяє оцінити ставлення автора до об'єкта обговорення, виявляючи позитивні, негативні чи нейтральні настрої в текстовому матеріалі. У контексті дослідження образу депутаток та депутатів у сфері безпеки України, який поширюється медіа, сентимент-аналіз відіграє ключову роль у розумінні загального тону висвітлення. Процес проведення сентимент-аналізу включає декілька етапів:

- спочатку текст розбивається на окремі елементи (слова або фрази),
- кожному елементу присвоюється певна оцінка емоційності,
- на основі цих оцінок визначається загальний сентимент тексту.

Для об'єктивної оцінки сприйняття депутатів/ок у медіапросторі необхідний сентимент-аналіз, оскільки він дозволяє виявити приховані тенденції та упередження у висвітленні їхньої діяльності. Це, зокрема, надає цінну інформацію для розуміння суспільного сприйняття ролі жінок у сфері безпеки України та може слугувати основою для подальших досліджень та розробки стратегій комунікації.

Topic modeling на основі створення LDA-моделі (Latent Dirichlet Allocation) є методом машинного навчання, який використовується для виявлення прихованих тематичних структур у текстах. У контексті дослідження образу в медіа депутаток та депутатів у сфері безпеки України цей метод дозволяє автоматично виділити основні теми, які обговорюються у медіаматеріалах. Процес topic modeling включає кілька етапів:

- Спочатку тексти проходять попередню обробку, включаючи токенизацію (уніфікація слів) та видалення стоп-слів.
- LDA-алгоритм аналізує частоту та спільне вживання слів у документах, припускаючи, що кожен документ складається з суміші тем, а кожна тема характеризується набором слів.
- Модель оптимізує розподіл тем у документах та слів у темах, доки не досягне стабільного стану.

Результатом є набір тем, кожна з яких представлена списком найбільш характерних для неї слів. Topic modeling необхідний для систематизації та узагальнення великих обсягів текстової інформації інструмент, який дозволяє виявити ключові напрямки дискусій у медіа навколо депутаток та депутатів у сфері безпеки.

Якісний контент-аналіз з використанням відкритого кодування є методом дослідження, який дозволяє глибоко вивчити зміст текстових матеріалів. У контексті дослідження образу в медіа депутаток та депутатів у сфері безпеки України цей метод застосовується для виявлення ключових образів та патернів у медіаповідомленнях. Процес включав читання текстів, виділення значущих фрагментів та присвоєння їм кодів, які відображають їхню сутність. Ці коди потім групуються у ширші категорії, що дозволяє виявити основні теми та підтеми у висвітленні діяльності депутаток та депутатів. Відкрите кодування було обране задля більш гнучкого розгляду відмінностей між депутатами та депутатками, а також відмінностей всередині груп.

Обмеження дослідження

Проведене дослідження образу в медіа депутаток та депутатів у сфері безпеки України має певні обмеження, які варто враховувати при інтерпретації результатів. Насамперед вибірка з 25 депутатів (13 депутаток та 12 депутатів) не може вважатися репрезентативною для усіх депутатів/ок Верховної Ради України. Вона обмежує можливість екстраполяції отриманих результатів на ширший контекст.

Суттєвим фактором, що впливає на результати дослідження, є різний рівень медійності обраних депутатів. Деякі з них мають значно більшу присутність у медіапросторі, тому існує нерівномірний розподіл кількості та якості матеріалів. Це може

викривлювати результати, особливо в контексті сентимент-аналізу та якісного контент-аналізу. Щодо частини депутатів доступні лише фактологічні матеріали, тоді як інші фігурують в емоційно забарвлених публікаціях, що може створювати дисбаланс у загальній картині.

Методологія відбору статей на основі перших результатів пошуку за ключовими словами також накладає певні обмеження. Такий підхід може призвести до упередженої вибірки, оскільки обрані медіа додатково перевірялися на відповідність журналістським стандартам, що не пов'язано з їхньою популярністю. До того ж у дослідженні не враховуються менш популярні, регіональні або альтернативні джерела інформації, що також може призвести до формування неповного або однобокого образу депутатів.

Варто зазначити, що дослідження охоплює лише певний сегмент медіапростору, а саме публікації медіа на власних сайтах. Вилучення з аналізу телебачення, друкованих медіа, соціальних мереж та Телеграм-каналів означає, що значна частина інформаційного поля залишається поза увагою дослідження. Це може призвести до неповного відображення образу депутатів, який формується у суспільстві через різні канали комунікації. Отримані результати щодо тематичного розподілу та фокусу уваги медіа на певних аспектах діяльності депутатів можуть бути неповними та не репрезентативними для всього спектру їхньої діяльності та медіависвітлення.

Аналіз ключових слів

Аналіз ключових слів, пов'язаних з діяльністю народних депутаток України у сфері безпеки, створює уявлення про їхній образ в медіа. Цей аналіз базується на топ-10 ключових словах для кожної з 13 депутаток й дозволяє виявити основні теми та тональність у висвітленні їхньої діяльності.

Насамперед варто відзначити значну різноманітність ключових слів, що вказує на широкий спектр тем, пов'язаних з діяльністю депутаток. Проте можна виділити кілька основних тематичних кластерів. Одним з найпомітніших є кластер, пов'язаний з конфліктами та критикою. Такі слова, як «критикувати», «звинувачувати», «конфлікт», «скандал», «обурення», часто зустрічаються у контексті висвітлення діяльності депутаток. Це може свідчити про те, що їхня робота часто висвітлюється крізь призму конфліктів та суперечок, що може бути характерним для політичного дискурсу загалом або ж бути специфікою зображення саме конкретних депутаток. Водночас присутній і позитивний кластер, що включає слова «святкувати», «оптимізм», «любов», «комфорт». Це вказує на те, що діяльність депутаток також висвітлюється в контексті досягнень, підтримки та позитивних змін.

Важливо відзначити наявність слів, пов'язаних з безпековою тематикою: «війна», «руйнування», «злочин», «загроза», що відповідає фокусу дослідження на сфері безпеки. Це свідчить про активну участь депутаток в обговоренні та розв'язанні питань національної безпеки. Також помітні слова, пов'язані з законодавчою діяльністю та реформами: «правосуддя», «забезпечувати», «покращувати», «вирішувати», «бути відповідальною». Це підкреслює важливу роль депутаток у законотворчому процесі та їхню участь у реформуванні країни. Прикметною є присутність слів, що позначають особистісні риси та емоції: «ненависть», «страх», «заздрість», «щастя». Це може вказувати на те, що медіа часто фокусуються не лише на професійній діяльності депутаток, а й на їхніх особистісних рисах та емоційних реакціях.

Аналіз ключових слів, пов'язаних з медійним образом депутатів у сфері безпеки України, розкриває багатогранність їхньої діяльності та сприйняття в суспільстві. Законодавча робота посідає центральне місце в образі депутатів, що відображається у словах, пов'язаних з регуляторними функціями та процесами ухвалення рішень. Такі слова, як «забороняти», «скасовувати», «дозволяти» та «вимагати», вказують на активну участь у формуванні політики безпеки.

Безпекова тематика посідає особливе місце у висвітленні діяльності депутатів. Ключові слова «війна», «нападати», «бойовий» та «захисники» безпосередньо пов'язані з військовою сферою та захистом національних інтересів. Це підкреслює важливість ролі депутатів у формуванні стратегії національної безпеки та реагуванні на сучасні виклики.

Публічна активність депутатів у сфері безпеки також відіграє значну роль у формуванні їхнього образу. Слова «вітати», «запрошувати», «дякувати» та «поділяти» вказують на активну комунікацію з громадськістю та позитивну взаємодію. Водночас слова «засуджувати», «неповага» та «скаржитися» свідчать про критичний аспект у висвітленні їхньої публічної діяльності, можливо, пов'язаний з реагуванням на проблемні ситуації у сфері безпеки чи висловленням незгоди з певними рішеннями чи політикою.

Проте образ депутатів не обмежується лише позитивними аспектами. Наявність таких слів, як «злочин», «штраф», «в'язниця» та «судовий позов», може свідчити про залученість народних обранців до кримінальних справ або розслідування їхніх дій. Подальші результати контент-аналізу справді засвідчили, що у проаналізованих статтях йдеться про звинувачення, а не про законодавчу роботу депутатів.

Емоційне забарвлення ключових слів також відіграє важливу роль у формуванні образу депутатів. Наявність як позитивних («любов», «гордість», «щастя»), так і негативних («обурювати», «лють», «жахливий») емоційних слів вказує на неоднозначність сприйняття їхньої діяльності суспільством. Це може бути пов'язано зі складністю та часто суперечливим характером рішень, які ухвалюються у сфері безпеки.

Оцінка результатів роботи депутатів також знаходить відображення у ключових словах. Слова «збільшувати», «ефективний» та «прогрес» вказують на позитивні зрушення та успіхи у діяльності. Натомість слова «втрата», «неефективний» та «проблема» свідчать про труднощі та виклики, з якими стикаються народні обранці у сфері безпеки.

Загалом аналіз ключових слів демонструє, що медійний образ депутатів у сфері безпеки України є складним та багатоаспектним, охоплюючи широкий спектр діяльності — від законотворчості та питань національної безпеки до публічної комунікації та реагування на кризові ситуації. Неоднозначність у сприйнятті їхньої роботи відображає складність завдань, які стоять перед депутатами у сфері безпеки, та високі очікування суспільства щодо ефективності їхньої діяльності.

Спільною рисою висвітлення у медіа діяльності обох груп — депутатів і депутаток є широкий спектр тем, що демонструють проаналізовані ключові слова. Це свідчить про різноманітність аспектів роботи народних обранців у сфері безпеки.

- Безпекова тематика посідає центральне місце як для депутатів, так і для депутаток (наявність таких слів, як «війна», «напад», «бойовий» та «загроза»). Це вказує на активну участь обох груп у розв'язанні питань національної безпеки та оборони.

- Законодавча діяльність також є спільною темою, що відображається у словах, пов'язаних з реформами, вдосконаленням законодавства та ухваленням рішень. Це підкреслює ключову роль депутатів та депутаток у формуванні політики безпеки країни.
- Емоційне забарвлення ключових слів присутнє в описах обох груп, що вказує на неоднозначність сприйняття їхньої діяльності суспільством. Наявність як позитивних, так і негативних емоційних слів свідчить про складність та часто суперечливий характер рішень у сфері безпеки.
- Публічна активність та комунікація з громадськістю також є спільною рисою, що відображається у словах, пов'язаних з взаємодією, критикою та реагуванням на суспільні проблеми.

Однак існують і певні відмінності у висвітленні діяльності депутатів та депутаток. У публікаціях про депутаток більше уваги приділяється особистісним рисам та емоційним реакціям, про що свідчать слова «ненависть», «страх», «зздрість», «щастя». Це може вказувати на тенденцію медіа фокусуватися не лише на професійній діяльності депутаток, а й на їхніх особистісних рисах.

Для депутатів у плані емоційного забарвлення публікацій більш характерна наявність слів, пов'язаних з кримінальними справами та розслідуваннями: «злочин», «штраф», «в'язниця». Це може свідчити про більшу увагу медіа до ймовірних правопорушень або законодавчих ініціатив депутатів у сфері кримінального права.

Загалом аналіз показує, що образи депутатів та депутаток у сфері безпеки України мають багато спільного, але відрізняються у деяких аспектах особистісного та правового характеру. Це може відображати як реальні відмінності у їхній діяльності, так і певні гендерні стереотипи у висвітленні політиків у медіа. Важливо зазначити, що ці відмінності можуть впливати на сприйняття суспільством ролі та ефективності депутатів та депутаток у сфері безпеки України.

Сентимент-аналіз

Сентимент-аналіз статей про депутаток за допомогою словника afinn

У рамках нашого дослідження медійного образу депутаток у сфері безпеки України було проведено сентимент-аналіз статей про 13 депутаток за допомогою словника afinn. Цей метод дозволяє оцінити емоційне забарвлення текстів та виявити загальні тенденції у висвітленні їхньої діяльності.

Словник afinn присвоює кожному слову числове значення, що відображає його емоційне забарвлення. Значення варіюються від -5 до 5. Це дозволяє не лише визначити загальний тон статті, а й виділити конкретні слова та фрази, які найбільше впливають на формування образу депутаток у медіа.

Аналіз показав значну варіативність у значеннях сентименту¹⁹ для різних депутаток. Найвищі та найнижчі значення демонструють, наскільки по-різному може сприйматися діяльність окремих політиків у сфері безпеки. Така розбіжність може бути

19 Сентимент (терм.) — емоційне забарвлення тексту.

зумовлена як об'єктивними факторами (різні політичні позиції, участь у резонансних подіях), так і суб'єктивним висвітленням медіа.

Середнє значення сентименту для всіх проаналізованих статей становить $-0,147$, що вказує на незначний зсув у бік негативного висвітлення. Однак, коли ми враховуємо значення TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency) для обрахування сентименту, то середнє значення наближається до нейтрального і становить $-0,0002676$. Це свідчить про те, що при врахуванні важливості та унікальності слів у контексті всього корпусу текстів, загальний тон висвітлення діяльності депутаток стає більш збалансованим.

Аналіз показав значну варіативність у значеннях сентименту для різних депутаток. Середні значення сентименту для всіх проаналізованих статей становлять $-0,2005$, що вказує на зсув у бік негативного висвітлення. Це означає, що в середньому в текстах більше негативних слів, ніж позитивних, що формує загальний негативний образ депутаток у медіа. Наприклад, значення сентименту для депутатки 1 становить -88 , що є найнижчим значенням і свідчить про найбільш негативне висвітлення її діяльності. Депутатки 3 і 10, навпаки, мають найвищі позитивні значення (16 і 20 відповідно), що вказує на позитивне сприйняття їхньої діяльності. Інші депутатки мають змішані значення: наприклад, депутатки 6 і 11 мають незначні позитивні значення (10 і 9 відповідно), а депутатки 2 і 4 — негативні значення (-29 і -12 відповідно).

Коли ж додати значення TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency) для обрахування сентименту, результати значно змінюються. Цей метод враховує частоту появи слів у текстах і їхню унікальність у контексті всього корпусу текстів, що дозволяє більш точно оцінити важливість кожного слова. Середнє значення сентименту з урахуванням TF-IDF становить $-0,0007011$, що наближається до нейтрального. Це свідчить про те, що при врахуванні важливості та унікальності слів у контексті всього корпусу текстів загальний тон висвітлення діяльності депутаток стає більш збалансованим.

Значення сентименту з урахуванням TF-IDF варіюються для різних депутаток. Наприклад, значення сентименту для депутатки 1 становить $0,194$, що є найвищим позитивним значенням серед усіх проаналізованих. Тим часом для депутатки 3 значення сентименту становить $-1,16$, що є найнижчим і свідчить про найбільш негативне висвітлення її діяльності. Інші депутатки мають змішані значення: наприклад, депутатки 5 і 10 мають незначні позитивні значення ($-0,0167$ і $0,0379$ відповідно), а депутатки 2 і 4 — негативні значення ($-0,404$ і $-0,328$ відповідно).

Аналіз позитивних та негативних слів дозволяє глибше зрозуміти емоційне забарвлення статей про депутаток у сфері безпеки. Серед позитивних слів найчастішими є такі: «інтелект», «реформа», «робота», «право», «підтримка», «вільний», «успіх», «впливовий», «мир», «сила», що створює позитивний образ депутаток, акцентуючи на їхніх професійних досягненнях, моральних якостях та впливі на суспільство. Наприклад, слова «реформа» і «підтримка» відображають зусилля депутаток у сфері покращення законодавства та захисту прав громадян. Слова «мир» і «сила» підкреслюють їхню роль у забезпеченні безпеки та стабільності.

З іншого боку, аналіз негативних слів виявив такі частовживані слова: «критика», «втрата», «проблема», «конфлікт», «звинувачення», «скандал», «корупція», «злочин», «агресія», «загроза». Ці слова створюють негативний образ, підкреслюючи проб-

леми в діяльності депутаток, а також критику щодо неї. Наприклад, слова «корупція» і «скандал» відображають негативні асоціації з політичною діяльністю, тоді як «агресія» і «загроза» наголошують на конфліктних ситуаціях та небезпеках.

Сентимент-аналіз статей про депутатів за допомогою словника afinn

У рамках нашого дослідження медійного образу депутатів у сфері безпеки України було проведено сентимент-аналіз статей про 12 депутатів за допомогою словника afinn.

На базі отриманих даних можна виділити певні тенденції та закономірності. Найвище значення сентименту спостерігається у депутата 1 з показником 64, що свідчить про переважно позитивне висвітлення його діяльності у медіа. На протилежному кінці спектра — депутат номер 3 з найнижчим показником -71, який вказує на дуже негативне сприйняття цього політика в медіа. Середнє значення сентименту для всіх депутатів становить -0,1985, що говорить про незначну загальну тенденцію до негативного висвітлення. Однак, врахувавши TF-IDF для обчислення сентименту, бачимо, що середній показник зміщується до -0,005355, що є майже нейтральним. Це може свідчити про те, що при врахуванні важливості та частоти вживання слів загальна оцінка стає більш збалансованою. Прикметно, що при використанні методу з урахуванням TF-IDF розподіл сентименту змінюється. Наприклад, депутат 1, який мав найвищий показник у простому сентимент-аналізі, зберігає позитивну оцінку, але з меншим значенням 0,194. Натомість депутат 3 залишається на найнижчій позиції з показником -1,16.

Аналіз слів з найвищим та найнижчим сентиментом надає додатковий вимір для розуміння медійного образу депутатів у сфері безпеки України. Позитивні слова часто пов'язані з підтримкою, схваленням та позитивними рисами. Наприклад, слова «користь», «добре», «слава», «вітати», «підтримувати» та «захоплюватися» вказують на визнання досягнень та позитивне ставлення до депутатів.

З іншого боку, негативні слова відображають проблеми, конфлікти та негативні аспекти діяльності. Такі слова, як «унеможливлення», «покинути», «брак» та «боротьба» свідчать про труднощі та виклики, з якими стикаються депутати у своїй роботі.

Слід відзначити, що деякі слова повторюються у списках слів різних депутатів, що може вказувати на загальні тенденції у висвітленні їхньої діяльності. Наприклад, слово «авторитет» з'являється як позитивне для кількох депутатів, що може свідчити про акцент на їхній владі та впливовості. Водночас слово «злочин» часто трапляється серед негативних, що може вказувати на проблеми з законом або звинувачення у протиправних діях.

Слова, пов'язані з емоціями та особистісними рисами, також часто з'являються у списках. Позитивні слова: «любов», «розумний», «хоробрість», негативні: «обурення», «розлютити», «лють». Це може свідчити про те, що медіа приділяють увагу не лише професійним кваліфікаціям депутатів, а й їхнім особистісним характеристикам та емоційному впливу на суспільство.

Варто зазначити наявність слів, пов'язаних з правовою системою та кримінальними справами, як у позитивному, так і в негативному контексті. Це може вказувати на важливість питань законності та правопорядку в діяльності депутатів у сфері безпеки.

Сентимент-аналіз статей про депутатів за допомогою словника *bing*

У рамках дослідження медійного образу депутатів у сфері безпеки України було проведено сентимент-аналіз статей про 12 депутатів за допомогою словника *bing*.

Результати аналізу показали значну варіативність у сентименті статей про різних депутатів. Середнє значення сентименту для всіх депутатів склало $-0,1339$, що вказує на незначний загальний негативний нахил у висвітленні їхньої діяльності. Однак з урахуванням значення TF-IDF для обчислення сентименту середнє значення наблизилося до нейтрального і склало $-0,002353$, що свідчить про більш збалансоване висвітлення, якщо зважати на контекст. Найвищі позитивні значення сентименту були зафіксовані для депутатів під номерами 1 (значення сентименту 26) та 5 (10), що може вказувати на переважно позитивне висвітлення їхньої діяльності у медіа. Натомість найнижчі негативні значення спостерігалися у депутатів під номерами 2 (значення сентименту -40) та 3 (-34), що свідчить про критичне ставлення медіа до їхньої роботи. При врахуванні TF-IDF оцінка дещо змінюється. Найвищі позитивні значення зберігаються у депутата 1 ($0,0798$) та 10 ($0,0444$). Найнижчі значення з урахуванням TF-IDF залишаються у депутатів 2 ($-0,662$) та 3 ($-0,232$), що підтверджує стабільно негативне висвітлення їхньої діяльності. Прикметно, що врахування TF-IDF призвело до зміни полярності сентименту для деяких депутатів. Наприклад, депутат 9 має позитивне значення сентименту (4) без врахування TF-IDF, але негативне ($-0,0134$) з його врахуванням. Це підкреслює важливість контекстуального аналізу при оцінці медіаобразу депутатів.

Аналіз слів з найвищим та найнижчим сентиментом дозволяє глибше зрозуміти характер висвітлення в медіа образу депутатів та сприйняття його громадськістю. Серед слів з найвищим позитивним сентиментом часто використовуються такі: «інтелект», «перемога», «підтримка», «реформа», «патріотичний». Це свідчить про те, що депутати часто сприймаються як розумні, успішні та віддані своїй країні особистості. Слова «схвалення», «довіра», «повага» вказують на певний рівень довіри та поваги до цих політиків. Слова «робота» та «інновація» підкреслюють їхню активну діяльність та прагнення до змін.

З іншого боку, слова з найнижчим сентиментом («корупція», «злочинець», «підозра», «порушення») можуть вказувати на критичне ставлення медіа до деяких аспектів діяльності депутатів, зокрема щодо доброчесності та законності їхніх дій. Слова «реформи» та «прогрес» у позитивному спектрі контрастують зі словами «втрата» та «занепад» у негативному, що може вказувати на різні оцінки ефективності депутатів у впровадженні змін.

Присутність позитивних слів «етичний» та «чесний» поряд з негативними «корупція» та «підозра» підкреслює важливість питань етики та доброчесності у сприйнятті депутатів. Це може вказувати на підвищену увагу суспільства до морального аспекту діяльності політиків у сфері безпеки.

Загалом результати сентимент-аналізу демонструють різноманітність у висвітленні діяльності депутатів у сфері ухилу безпеки України з тенденцією до незначного нахилу. Це може відображати критичний підхід медіа до оцінки роботи народних обранців у цій важливій галузі, а також вказувати на необхідність глибшого аналізу факторів, що впливають на формування медіаобразу депутатів.

Підсумок sentiment-аналізу

Статистичний аналіз результатів sentiment-аналізу демонструє, що немає суттєвої різниці в емоційному забарвленні висвітлення діяльності депутаток та депутатів. Середні значення sentimentу для обох груп є дещо негативними, але близькими до нейтральних. Для депутаток середнє значення становить $-0,147$ (або $-0,0002676$ з урахуванням TF-IDF), а для депутатів $-0,1985$ (або $-0,005355$ з урахуванням TF-IDF). Результати тесту Манна-Вітні (Mann-Whitney U test)²⁰ підтверджують відсутність статистично значущої різниці між цими показниками, що свідчить про відносно рівномірне висвітлення діяльності політиків обох статей у медіа.

Однак при детальнішому розгляді виявляються нюанси. Наприклад, діапазон значень sentimentу для депутаток (від -144 до 48) є ширшим, ніж для депутатів (від -71 до 64). Це може вказувати на більшу поляризацію у висвітленні образів політикинь, коли окремі депутатки отримують або дуже позитивне, або дуже негативне висвітлення.

Аналізуючи фактори, що можуть впливати на різницю в sentimentі, варто звернути увагу на контекст діяльності політиків. Сфера безпеки традиційно вважається «чоловічою», тому участь жінок у ній може викликати додаткову увагу медіа — як позитивну, так і негативну, що простежується у великому спектрі sentimentу. Крім того, особистісні риси, стиль комунікації та конкретні політичні рішення можуть мати більший вплив на sentiment, ніж гендерна приналежність. Гендерні аспекти негативного висвітлення також заслуговують на увагу.

Якщо говорити про найвищі та найнижчі показники, то в групі депутаток найвищий sentiment становить 48 , а найнижчий -144 . Для депутатів ці показники складають 64 та -71 відповідно. Ці екстремальні значення можуть бути пов'язані з конкретними подіями або рішеннями, що викликали сильну реакцію медіа. Розглядаючи основні позитивні та негативні слова, які використовуються при висвітленні діяльності депутатів та депутаток, можна виявити деякі відмінності та потенційні прояви гендерної дискримінації. Для опису депутаток використовуються такі позитивні слова: «інтелект», «реформа», «робота», «право», «підтримка», «вільний», «успіх», «впливова», «мир», «сила». Ці слова підкреслюють професійність та досягнення політикинь. Для опису депутатів використовуються такі позитивні слова: «інтелект», «перемога», «підтримка», «реформа», «патріотизм», які також акцентують на професійності, однак варто звернути увагу на деякі відмінності. Для депутаток частіше використовуються слова, пов'язані з емоційною сферою та міжособистісними стосунками, як-от «підтримка». Це може вказувати на певні гендерні стереотипи, коли жінок частіше асоціюють з емпатією та співпрацею. Негативні слова щодо депутаток: «критика», «втрата», «проблема», «конфлікт», «звинувачення», «скандал», «корупція», «злочин», «агресія», «загроза». Для депутатів негативні слова подібні: «корупція», «злочин», «підозра», «порушення».

Також в публікаціях про депутаток рідше використовуються слова, пов'язані з лідерством та авторитетом, а в публікаціях про чоловіків — частіше. Це може відображати позиціонування депутатів лідерами, утім, варто враховувати те, що жінки обіймають менше керівних посад у Верховній Раді України. Загалом результати аналізу свідчать

²⁰ **U-критерій Манна-Уїтні** — непараметричний статистичний критерій, що використовується для оцінки різниці між двома вибірками за певною ознакою.

про відносно збалансоване висвітлення діяльності депутатів та депутаток у сфері безпеки України, але також вказують на необхідність подальшого дослідження нюансів гендерних аспектів у медіарепрезентації політиків іншими методами.

Тематичне моделювання

Тематичне моделювання LDA, проведене для дослідження загального медіаобразу депутатки у сфері безпеки України, виявило 18 тем, з яких можна виділити 10 унікальних напрямків. Цей аналіз дозволяє зрозуміти, як медіа висвітлюють діяльність депутаток та які аспекти їхньої роботи привертають найбільшу увагу.

Серед унікальних тем можна виділити такі:

1. Політична діяльність (Теми 1, 2, 15): аспекти депутатської роботи, зокрема в контексті Верховної Ради. Ключові слова: «керівник/ця», «народ», «слуга», «фракція», «Рада», «Верховна», «комітет», що вказує на законодавчу та представницьку діяльність.
2. Військова сфера та оборона (Теми 3, 5, 13): військові питання, зокрема функціонування Збройних сил України. Ключові слова: «військова частина», «оборона», «сили (оборони)», «зброя», «підрозділ».
3. Законодавство та державне управління (Теми 4, 6, 11): процеси розробки та ухвалення законів, а також питання державного управління. Ключові слова: «закон», «чернетка (законопроект)», «державний», «науковий», «мобілізаційний», «гімн».
4. Економічні питання (Тема 5): фінансові аспекти, зокрема бюджет та витрати. Ключові слова: «гривня», «тисяч», «рік».
5. Церковні та релігійні питання (Тема 7): релігійні аспекти та взаємодія церкви з державою. Ключові слова: «церква», «священник», «УПЦ», «похорон».
6. Освіта та наука (Теми 6, 8): питання освіти та наукової діяльності. Ключові слова: «науковий», «навчальний», «університет», «випускатися».
7. Міжнародні відносини (Теми 2, 9): питання зовнішньої політики та міжнародних зв'язків. Ключові слова: «НАТО», «делегація», «міжнародний», «світ», «за кордоном».
8. Гендерні питання та військова служба жінок (Тема 12): питання гендерної рівності у військовій сфері. Ключові слова: «жінка», «форма», «військова», «зручність».
9. Демобілізація та соціальні питання (Тема 14): питання повернення військовослужбовців до цивільного життя. Ключові слова: «дитина», «повернення», «демобілізація», «фонд».
10. Антикорупційна діяльність (Тема 16): питання боротьби з корупцією. Ключові слова: «корупція», «антикорупційна (діяльність)», «дослідження», «доповідь».

Результати тематичного моделювання висвітлюють цікаві особливості у репрезентації депутаток у сфері безпеки України. Різноманітність тем, які охоплюють їхню діяльність, свідчить про зменшення традиційних гендерних стереотипів у висвітленні

жінок у політиці, особливо у сфері безпеки. Значна увага до їхньої роботи у військовій сфері та питаннях оборони демонструє, що медіа сприймають депутаток як компетентних експерток у цій галузі. Це може вказувати на поступові зміни у суспільному сприйнятті ролі жінок у секторі безпеки та оборони.

Загалом медійний образ депутатки у сфері безпеки України постає як багатогранний та комплексний, що виходить за рамки традиційних гендерних очікувань. Це може свідчити про поступові зміни у суспільному сприйнятті ролі жінок у політиці та безпековому секторі. Водночас для повного розуміння гендерних аспектів загального образу депутатки необхідно провести порівняльний аналіз з висвітленням діяльності депутатів у цій сфері. Такий аналіз міг би виявити, чи існують відмінності у фокусі та тоні висвітлення залежно від статі політика/кині та як це впливає на сприйняття їхньої компетентності та ефективності у сфері національної безпеки.

Результати тематичного моделювання LDA для дослідження образу депутата у сфері безпеки України у медіа виявили 15 тем, серед яких можна виділити кілька унікальних основних напрямків.

1. Перша унікальна тема (Тема 1): міжнародні відносини та безпека. Ключові слова: «НАТО», «безпека», «альянс», «оборона», що свідчать про обговорення питань співпраці України з Альянсом та зміцнення національної безпеки.
2. Друга важлива тема (Тема 2): законодавча діяльність та робота парламенту. Ключові слова: «закон», «проект», «комітет», «партія», «Рада», «Верховна», що стосуються законотворчої роботи депутатів.
3. Тема корупції та боротьби з нею (Тема 3). Ключові слова: «корупція», «майно», «власність», «розслідування», що свідчать про обговорення майнових декларацій, розслідувань та антикорупційних заходів.
4. Військова тематика (Теми 4, 5, 10) є однією з центральних. Ключові слова «військові», «оборона», «сила», «зброя», «мобілізація» свідчать про фокус на питаннях обороноздатності, мобілізації та Збройних сил.
5. Тема правоохоронної діяльності (Теми 6, 14). Ключові слова: «закон», «поліція», «правоохоронні органи», «кримінал», що свідчать про обговорення питань правопорядку та боротьби зі злочинністю.
6. Окремо можна виділити тему кібербезпеки (Тема 9). Ключові слова: «кібер (безпека)», «бот», «мережа», що свідчать про актуальність питань інформаційної безпеки.
7. Регіональна тематика (Тема 15) зосереджується на південних областях України. Ключові слова «Херсон», «Миколаїв», «південь», що свідчать про важливість ситуації в цьому регіоні, вірогідно, в контексті військових дій та контрнаступу.
8. Економічні питання (Тема 9) також присутні, про що свідчать ключові слова «грн», «майбутнє», «перемога», які можуть стосуватися фінансування сфери безпеки та оборони.
9. Тема дорожньої безпеки (Тема 8) (ключові слова «аварія», «автомобіль», «швидка допомога», «трафік») видається менш релевантною загальному контексту безпеки, але може стосуватися окремих інцидентів за участю депутатів.

Результати LDA-моделювання демонструють, що образ депутата у сфері безпеки України у медіа формується навколо кількох ключових аспектів: міжнародної співпраці, законотворчої діяльності, військових питань, боротьби з корупцією, правоохоронної діяльності та регіональної безпеки. Особлива увага приділяється питанням оборони, мобілізації та співпраці з НАТО, що відображає актуальний контекст безпекової ситуації в Україні.

Аналіз тем вказує на те, що депутати у сфері безпеки найчастіше згадуються у контексті законотворчої діяльності (ключові слова «закон», «проект», «комітет»), міжнародної співпраці («НАТО», «міжнародні угоди») та військових питань. Це може свідчити про те, що депутати сприймаються як ключові фігури у формуванні безпекової політики держави. Прикметно, що теми, пов'язані з корупцією та розслідуваннями, також присутні у результатах моделювання. Це може вказувати на те, що медіа приділяють увагу не лише професійній діяльності депутатів, а й питанням їхньої доброчесності та прозорості. Також слід зазначити присутність тем, пов'язаних з кібербезпекою та інформаційною війною. Це відображає щораз вищу важливість цих аспектів у сучасному світі та може свідчити про те, що депутати активно залучені до формування політики у цих нових сферах безпеки. Отже, результати LDA-моделювання демонструють, що медійний образ депутата у сфері безпеки України є багатограним, адже охоплює широкий спектр питань від законотворчості до міжнародної співпраці.

Спільними для обох груп є теми, пов'язані з політичною діяльністю, законотворчістю, військовою сферою та обороною, міжнародними відносинами, економічними питаннями та антикорупційною діяльністю. Це свідчить про те, що медіа загалом формують образ депутатів та депутаток як активних учасників політичних процесів, зосереджених на ключових аспектах національної безпеки.

Однак при глибшому аналізі виявляються суттєві гендерні відмінності у висвітленні депутатської діяльності. Образ депутаток постає більш багатограним та різноманітним. Медіа зображують їх не лише як експерток у сфері безпеки, а і як фахівчинь у широкому спектрі питань, включаючи освіту, науку та релігійні аспекти. З іншого боку, образ депутатів у медіа постає більш сфокусованим на традиційних аспектах безпеки та оборони.

Прикметно, що в образі депутаток виділяється тема демобілізації та соціальних питань, що може вказувати на формування образу політичниць, які приділяють увагу «м'яким» аспектам безпекової політики. Натомість в образі депутатів більш виражені теми кібербезпеки та правоохоронної діяльності, що може свідчити про сприйняття їх як експертів у більш «жорстких» аспектах безпеки.

Контент-аналіз

Контент-аналіз статей про депутаток

Аналіз результатів контент-аналізу статей про депутаток України у сфері безпеки виявляє три основні складники їхнього образу в медіа: професійність, скандальність та особисте життя.

1. Професійність:

Цей складник є найбільш вагомим у висвітленні діяльності депутаток. Він охоплює кілька аспектів:

а) Професійна діяльність та компетентність: медіа часто цитують виступи депутаток з питань національної безпеки та оборони. Висвітлюються їхні законодавчі ініціативи, участь у комітетах та робочих групах. Наприклад, описується, як депутатка ініціювала створення комісії для контролю за використанням наданої Україні зброї.

б) Міжнародна діяльність: значна увага приділяється участі депутаток у міжнародних форумах, зустрічах з іноземними колегами. Підкреслюється їхня роль у просуванні інтересів України на міжнародній арені. Зокрема, згадуються виступи на засіданнях ПАРЄ або участь у Мюнхенській конференції з безпеки.

в) Професійний досвід: медіа детально висвітлюють попередній досвід депутаток, освіту та кар'єрний шлях. Це формує образ кваліфікованих фахівчинь, які мають відповідний бекграунд для роботи у сфері безпеки.

г) Військовий досвід: особливо підкреслюється участь деяких депутаток у бойових діях або волонтерській діяльності, пов'язаній з війною. Це додає їхньому образу особливої ваги та авторитету в питаннях безпеки та оборони.

2. Скандальність та некомпетентність:

Такі ситуації часто привертають увагу медіа, створюючи неоднозначний образ депутаток:

а) Скандали: висвітлюються суперечливі заяви або ініціативи депутаток, які викликають резонанс у суспільстві. Так, у медіа часто зображують деяких депутаток «джерелом скандальних заяв», які розпалюють конфлікти в суспільстві. Такі скандали працюють на образ непрофесійних депутаток, адже акцентується на регулярних конфліктах.

б) Критика діяльності: діяльність депутаток часто зазнає критики з боку медіа. Так, більшість публікацій стосується професійної діяльності депутаток, проте оцінка цієї діяльності часто буває негативною. У частині публікацій депутатки зображуються некомпетентними, а їхні пропозиції — непотрібними або недопрацьованими. Окремо варто відзначити, що медіа часто цитують експертів, які негативно характеризують професійну діяльність депутаток.

в) Конфліктність: медіа не оминають увагою конфлікти між депутатками та їхніми колегами або представниками інших гілок влади. Описуються словесні перепалки, взаємні звинувачення, що може створювати образ політикинь, що продукують конфлікти.

3. Особисте життя:

Увага до особистого життя не створює повноцінний образ, проте має значні прояви у двох описаних вище складниках загального образу і відображає певні гендерні стереотипи у висвітленні образу політикинь:

А. Особисте життя: медіа часто фокусуються на сімейному статусі депутаток, їхніх романтичних стосунках, народженні дітей. Такий підхід може відвертати від професійної діяльності та створювати враження, що особисте життя депутатки є не менш важливим для суспільства, ніж її робота.

В. Зовнішній вигляд: трапляються репліки про зовнішність депутаток, їхній стиль одягу. Це може призводити до об'єктивації жінок у політиці та зміщувати фокус з їхніх професійних рис на зовнішні атрибути.

С. Відсутність суб'єктності: у частині публікацій трапляються зауваги, що ставлять під сумнів суб'єктність деяких депутаток. Це виражається у сумнівах, що тези та пропозиції депутаток є їхніми власними, а не їхніх «зверхників».

Така підвищена увага до особистого життя, до родини (зокрема батьків та чоловіка), зовнішнього вигляду є проявом стереотипного висвітлення образу жінок у медіа, що підтверджується закордонними дослідженнями. Це може створювати додаткові бар'єри для сприйняття депутаток як серйозних політичних фігур та експерток у сфері безпеки. Важливо відзначити, що баланс між цими трьома складниками різниться для різних депутаток. Одні з них переважно висвітлюються крізь призму професіоналізму, а інші частіше згадуються в контексті скандалів або особистого життя. Така неоднорідність висвітлення може відображати як реальні відмінності у діяльності та поведінці депутаток, так і певні упередження чи преференції медіа.

Загалом аналіз показує, що медійний образ депутаток у сфері є складним та багатограним. Попри значну увагу до їхньої професійної діяльності, наразі зберігаються елементи стереотипного висвітлення, які можуть впливати на сприйняття політичних суспільством. Це вказує на необхідність подальшої роботи над збалансованим та неупередженим висвітленням діяльності жінок у політиці та сфері безпеки.

Контент-аналіз статей про депутатів

Аналіз висвітлення у медіа діяльності депутатів у сфері безпеки України виявляє три ключові складники їхнього образу: професіоналізм, авторитетність та скандальність.

1. Професіоналізм постає як панівна характеристика у медійному портреті депутатів. Він проявляється через активну участь у законотворчій діяльності, роботу в профільних комітетах з питань національної безпеки та оборони, а також через експертні коментарі про ситуацію на фронті та стратегії оборони країни. Медіа часто підкреслюють компетентність депутатів у сфері безпеки, їхню здатність аналізувати складні геополітичні ситуації та пропонувати ефективні рішення. Важливо відзначити, що професіоналізм депутатів значно підсилюється наявністю у них військового досвіду. Участь у бойових діях, служба в ЗСУ або робота в силових структурах до обрання в парламент суттєво підвищують довіру до їхньої експертизи та рішень. Це створює образ політиків, які не лише теоретично розуміють проблеми безпеки, а й мають практичний досвід їх вирішення.

2. Авторитетність депутатів є другим важливим складником їхнього образу в медіа. Він формується на основі їхньої професійної діяльності, але також включає особисті риси та репутацію. Медіа часто представляють депутатів як впливових фігур, чия думка має вагу не лише в Україні, а й на міжнародній арені. Це проявляється, наприклад, через зображення участі депутатів у нарадах, зокрема з питань Збройних сил. Медіа виділяють особисті риси депутатів, як-от патріотизм, відповідальність, готовність до самопожертви заради країни, що відіграє значну роль у формуванні авторитету депутатів. Медіа часто підкреслюють ці риси, особливо коли йдеться про депутатів, які поєднують парламентську роботу зі службою в армії або волонтерською діяльністю. Така презентація створює образ політиків, які не лише говорять, а й діють, що значно підвищує їхній авторитет в очах громадськості.

3. Скандальність як складник образу або окремий образ депутатів має відмінності від образу депутаток. Медіа доволі часто висвітлюють випадки, коли депутати стають фігурантами журналістських розслідувань або офіційних перевірок (ситуації недекларування майна, надмірних витрат під час війни, зв'язків з підозрілими особами або інших правопорушень). Такі повідомлення можуть суттєво вплинути на репутацію окремих політиків і підірвати довіру до них. Водночас варто зазначити, що скандальні аспекти зазвичай стосуються обмеженого кола депутатів і не є панівними в загальному медійному дискурсі про депутатів у сфері безпеки. Слід відзначити, що особисте життя депутатів висвітлюється досить рідко і лише обмеженого кола осіб. Коли ж особисті перипетії все-таки згадуються в медіа, то вони часто пов'язані з професійною діяльністю депутатів.

Порівняння образів

У медійному висвітленні образів депутатів та депутаток у сфері безпеки України спостерігаються як спільні риси, так і суттєві відмінності. Спільним для обох груп є акцент на професіоналізмі, який виявляється у висвітленні їхньої законодавчої діяльності, участі в профільних комітетах та міжнародних заходах. Також для обох груп депутатів/ок характерна увага до їхнього військового досвіду, що значно підвищує авторитетність у питаннях безпеки.

Однак існують і значні відмінності, які відображають глибоко вкорінені гендерні стереотипи. Скандальність депутатів та депутаток висвітлюється по-різному: депутати частіше постають як фігуранти журналістських або антикорупційних розслідувань, створюючи таким чином негативний образ. Натомість скандальність депутаток частіше пов'язана з міжособистісними суперечками та критикою їхньої діяльності, що формує образ конфліктних та некомпетентних осіб.

Суттєвою відмінністю є увага до особистого життя. У висвітленні образу депутаток значно частіше згадуються їхні сімейні зв'язки, особливо чоловік та батьки. Це яскравий прояв гендерних стереотипів, коли політиkinю продовжують сприймати крізь призму її родинних ролей. Для депутатів такий підхід не є характерним — їхнє особисте життя згадується рідко і переважно в контексті відданості роботі. Ще однією особливістю висвітлення депутаток є увага до їхнього зовнішнього вигляду, що також є проявом гендерних стереотипів і може відвертати від їхньої професійної діяльності.

Ця різниця у висвітленні образів створює нерівні умови для сприйняття політиків різної статі. Депутати частіше постають як експерти з питань безпеки, тоді як образ депутаток може розмиватися через надмірну увагу до їхнього особистого життя, родини або конфліктів. Важливо відзначити, що попри те, що лише частина депутаток зображується медіа як конфліктні, це може поширюватися на образ інших депутаток у сприйнятті суспільства. Як вже згадувалось, депутати частіше позиціонуються як авторитети у сфері безпеки. Проте це може бути пов'язано не лише з гендерними стереотипами, а й з тим, що серед депутатів більше тих, хто має досвід служби в ЗСУ. Такий підхід медіа може впливати на сприйняття компетентності та авторитетності політиkinь у сфері безпеки.

Підсумки

1. Основні результати

а) Аналіз ключових слів та сентимент-аналіз

Результати дослідження показали, що образи народних депутаток і депутатів у медіа висвітлюються крізь призму ключових тем: безпека, законодавча діяльність та міжнародні відносини. Проте, попри загальну схожість тем, є деякі відмінності в акцентах, що робляться на особистісних якостях і професійних досягненнях.

Порівняння середніх значень сентименту для обох груп показало відсутність суттєвих відмінностей у висвітленні депутаток та депутатів у медіа. Хоча обидві групи мають дещо негативні сентиментні оцінки, їхні значення є близькими до нейтральних, що свідчить про загалом збалансоване висвітлення. Згідно з тестом Манна-Вітні, статистично значущої різниці між показниками не виявлено. Однак діапазон сентиментних значень для депутаток (від -144 до 48) є ширшим, ніж для депутатів (від -71 до 64). Це може свідчити про те, що політиці частіше стають об'єктами негативної уваги медіа. Особистісні риси, стиль комунікації та конкретні політичні рішення, видається, мають більший вплив на сентимент, ніж гендерна приналежність. Зокрема, виявлено відмінності у використанні позитивних та негативних слів для депутаток і депутатів. Для жінок частіше використовуються слова, пов'язані з емоційною сферою та міжособистісними стосунками. Натомість негативні слова щодо депутатів більше стосуються їхньої професійної діяльності та ймовірних зловживань владою. Потенційні прояви гендерної дискримінації можна побачити у способах вживання слів, пов'язаних з емоційністю та лідерством.

б) LDA-моделювання:

LDA-моделювання показало, що медіа висвітлюють діяльність депутаток і депутатів України в різних аспектах, але з певними відмінностями в акцентах і тематичному розподілі. Для депутаток було виявлено 18 тем, з яких 10 є унікальними. Основні теми стосуються політичної діяльності, військової сфери та оборони, законодавства й економічних питань. Серед унікальних тем для депутаток особливо виділяються питання освіти, науки, релігії, гендеру та військової служби жінок тощо. Такі результати демонструють розмаїття тем у медіа про діяльність депутаток. Депутатки представлені як експертки не лише у сфері безпеки, а й у ширшому спектрі соціально важливих тем. Акцентування на темах демобілізації та соціальних питаннях може відображати увагу до «м'яких» аспектів безпеки.

Для депутатів виявлено 15 тем, з яких 9 є унікальними. Основні теми також охоплюють питання міжнародних відносин і безпеки, законодавчу діяльність та боротьбу з корупцією. Однак серед унікальних для депутатів тем виділяються ще кібербезпека, правоохоронна діяльність та регіональна безпека, зокрема в південних областях України. Такий розподіл тем є доволі вузьким, що може вказувати на фокусування образу депутатів на сфері безпеки.

Порівнюючи обидві групи, можна зробити висновок, що хоча медіа висвітлюють спільні для депутаток і депутатів теми (політична діяльність, законотворчість, військова сфера, міжнародні відносини та економіка), образи депутатів і депутаток різняться. Діяльність депутаток розкривається у різних темах, зокрема й тих, що вихо-

дять за рамки сфери безпеки. Натомість образ депутата є більш сфокусованим на сфері безпеки, з акцентом на певних підтемах, як-от кібербезпека та правоохоронна діяльність.

в) Якісний контент-аналіз:

Якісний контент-аналіз виявив, що образи депутаток і депутатів у медіа значною мірою формуються навколо трьох основних атрибутів, проте з суттєвими відмінностями.

Для депутаток основними атрибутами є професіоналізм, скандальність та особисте життя. Професіоналізм проявляється у висвітленні їхніх законодавчих ініціатив, участі в комітетах та міжнародній діяльності. Однак водночас часто підкреслюється скандальність — медіа мусують суперечливі заяви, критикують їхню діяльність та обговорюють конфлікти з колегами. Значна увага приділяється також особистому життю депутаток, з акцентом на їхньому сімейному статусі, зовнішньому вигляді, що може відвертати від сприйняття їх як професіоналів. Часто ставиться під сумнів їхня суб'єктність, тобто здатність самостійно приймати рішення та діяти.

Основними атрибутами депутатів є професіоналізм, авторитетність та скандальність. Професіоналізм висвітлюється через акцент на їхній законотворчій діяльності, експертних коментарях і військовому досвіді. Авторитетність — через зображення депутатів як впливових фігур, які демонструють патріотизм та готовність до самопожертви. Скандальність також присутня, проте менш виражена, ніж у депутаток, і здебільшого пов'язана з журналістськими розслідуваннями та корупцією. Натомість особисте життя депутатів згадується рідше і переважно в контексті їхньої професійної діяльності.

Загальний висновок: спільним для обох груп є акцент на професіоналізмі, проте медіаобрази значно різняться. Депутатки частіше зображуються через призму особистого життя та зовнішнього вигляду, що свідчить про наявність гендерних стереотипів. Натомість депутати постають як самостійні експерти з питань безпеки. Скандальність також висвітлюється по-різному: для депутатів вона більше пов'язана з корупційними скандалами, тоді як для депутаток — з міжособистісними конфліктами. Загалом, медіарепрезентація політиків у сфері безпеки в Україні відображає існування гендерних стереотипів, що впливають на формування суспільного образу депутаток і депутатів.

2. Відмінності між медіаобразами депутатів та депутаток:

- Депутатки: більший інтерес до особистого життя, зовнішнього вигляду та сімейних зв'язків.
- Депутати частіше постають як авторитети у сфері безпеки.
- Скандальність депутаток пов'язана з міжособистісними конфліктами, а депутатів — з корупційними скандалами.
- Депутатки: більша різноманітність тем у висвітленні діяльності депутаток.
- Депутати частіше сприймаються як експерти у «жорстких» аспектах безпеки (кібербезпека, правоохоронна діяльність).

3. Поєднання результатів трьох підходів:

Три підходи до аналізу — аналіз настрою, LDA-моделювання та якісний контент-аналіз — демонструють доволі подібні результати щодо висвітлення депутатів і депутаток у сфері безпеки. Всі три методи підтверджують, що основними темами публікацій про діяльність обох груп є безпека, законодавчий процес та міжнародні відносини. Це підтверджують ключові слова, тематичне моделювання та контент-аналіз, які разом дають повну картину медіаобразів.

Загальний тон висвітлення, згідно з настрою-аналізом і контент-аналізом, залишається дещо негативним, але близьким до нейтрального. Висвітлення включає як позитивні, так і негативні аспекти, що свідчить про існування різних медіаобразів депутатів/ок. Більшу різноманітність тем, характерну для висвітлення діяльності депутаток через гендерну призму можна побачити у результатах як аналізу ключових слів, так і LDA-моделювання. Це підтверджується контент-аналізом, який також показує ширший спектр аспектів у висвітленні депутаток.

Гендерні відмінності у висвітленні чітко простежуються у всіх трьох методах. Аналіз ключових слів показує більший акцент на особистісних рисах депутаток, і контент-аналіз підтверджує ці результати, виявляючи підвищену увагу медіа до особистого життя та зовнішнього вигляду депутаток.

Професіоналізм як ключова характеристика присутній у всіх трьох підходах. Це проявляється через терміни, пов'язані з професійною діяльністю, теми законотворчості та експертизи, а також у загальному медіаобразі обох груп. Військова тематика також є спільною для обох груп. Міжнародна діяльність та економічні питання послідовно з'являються у всіх трьох підходах, що підкреслює їх значущість у контексті безпеки. Тема корупції та розслідувань більше притаманна медіаобразу депутатів, що створює певне негативне бачення їхнього образу. Емоційність висвітлення образу депутаток, яку засвідчують ключові слова та контент-аналіз, може впливати на сприйняття їхньої професійності.

LDA-моделювання та контент-аналіз показують, що депутати частіше сприймаються як експерти у традиційних аспектах безпеки, тоді як депутатки зображуються більш універсальними фахівчинями. Усі три підходи підтверджують наявність гендерних стереотипів, особливо у висвітленні образу депутаток. Це проявляється через підвищену увагу до їхнього особистого життя та зовнішнього вигляду, тоді як авторитетність, особливо пов'язана з військовим досвідом, частіше асоціюється з депутатами.

Загалом результати трьох підходів вказують на відсутність єдиного образу депутатів та депутаток. Розглянемо медіаобрази депутаток та депутатів, які мають певні гендерні відмінності, що впливають на сприйняття їхньої компетентності та ефективності.

4. Характеристика медіаобразів депутатів та депутаток

На перший погляд, медіаобрази депутатів та депутаток мають як позитивні, так і негативні характеристики і є доволі подібними. Але не тотожними, як засвідчують результати проведеного аналізу. Єдиного медіаобразу депутата/ки не існує, оскільки низка важливих особливостей впливають на сприйняття схожих, на перший погляд, образів. Не існує також єдиного образу як депутатки, так і депутата, що, зокрема, демонструє діапазон значень настрою для обох груп. Створювані образи депутаток мають у собі елементи як професійності, так і некомпетентності, їхня діяльність

багатогранна, не обмежена лише безпековою тематикою. Також на загальний образ депутаток впливають окремі гендерні особливості, можливо навіть більше, ніж дихотомія професійності та некомпетентності. Образ депутатів теж не є однорідним; попри більшому акценті на професійній діяльності у сфері безпеки, існують додаткові компоненти образів.

Образ депутаток

1. Експертка/професіоналка

Образом №1 депутаток є «експертка», ці депутатки у медіа здебільшого зображуються крізь призму їхньої діяльності, яка включає різні аспекти державної політики. На відміну від образу депутата, образ депутатки не обмежений компетентністю у сфері безпеки та міжнародної політики, а поширюється і на інші сфери державної політики, як-от соціальна політика, освіта, релігія. У ході висвітлення такого образу депутаток, часто перелічуються їхні професійні досягнення, професійний досвід, що демонструє авторитетність депутаток у сфері, яка є темою статті. Депутаток з таким медіаобразом часто цитують у медіа, і більшість публікацій про них стосується саме професійної діяльності.

2. Конфліктна та некомпетентна особа

Образом №2 депутаток у медіа є «конфліктна та некомпетентна особа», цей образ є більш емоційно забарвленим, ніж попередній. Професійна діяльність депутаток, навколо яких будується цей образ, теж часто згадується у статтях, проте оцінка цієї діяльності у медіа, визначена за допомогою контент-аналізу, є значно негативнішою. У таких статтях медіа часто протиставляють позиції депутаток позиціям експертів у певній сфері або ж наводять власну, протилежну думку, створюючи образ некомпетентних депутаток. Другим складником цього образу є скандальність або конфліктність, яка прослідковується за допомогою сентимент-аналізу та контент-аналізу в публікаціях медіа про деяких депутаток. У таких публікаціях здебільшого йдеться про неоднозначні або агресивні заяви депутаток про інших осіб, конфлікти тощо. Одним з складників цього образу депутаток є невідповідальне ставлення до роботи та оцінка їхньої діяльності як недієвої або шкідливої.

Особливості образу депутаток

Попри неподібність медіаобразів, існують особливості зображення депутаток, які є спільними для більшості. Передусім це акцентування на особистому житті депутаток та їхньому зовнішньому вигляді. Частина відібраних публікацій (публікації відбиралися за рейтингом у пошуковій системі) присвячена винятково цій стороні життя депутаток, наприклад, одруженню, батькам депутаток, їхньому вбранню тощо. В інтерв'ю депутатки також відзначали відчутну увагу медіа не до професійної діяльності, а саме до зовнішнього вигляду. Прикметно, що у публікаціях про депутаток частіше, ніж у публікаціях про депутатів, згадуються їхні діти. Такі особливості є проявами гендерної дискримінації: зовнішній вигляд депутатів та їхні особисті стосунки не обговорювалися у публікаціях, проаналізованих у рамках нашого дослідження. Результати сентимент-аналізу також підкріплюють гіпотезу про вплив гендеру на публікації: у статтях про депутаток частіше зустрічаються слова, що передають емоції.

Образ депутатів

1. Експерт/професіонал

Образ №1 депутата-«експерта» має багато спільних рис з образом депутатки-«експертки», зокрема, у публікаціях також описується професійний досвід, кар'єра, досягнення в роботі. Основні сфери діяльності депутатів, публікації про які ми аналізували: безпекові питання, зокрема й кібербезпека, правоохоронна діяльність, міжнародна співпраця. Тобто публікації про депутатів, навколо яких будується цей образ, здебільшого присвячені винятково професійній діяльності. Важливо відзначити, що депутати, що мають медіаобраз «експерта», частіше коментують стан справ у зоні бойових дій.

2. Військовий

Образом №2 у розглянутих публікаціях про депутатів є образ «військового/захисника». Це образ депутатів, хто служив або служить у ЗСУ. Військова служба є основною характеристикою в образі цих депутатів і згадується в усіх публікаціях про них. Цей образ має багато спільних рис з образом «експерт». Таких депутатів зображують як авторитетних та відповідальних політиків. І у рамках цього образу може згадуватися й особисте життя, зокрема у контексті «родина і військова служба», що є особливістю цього образу.

3. Скандальний

Образом №3 депутатів у медіа є «скандальний». Утім «скандальність» депутатів має відмінності від «скандальності» депутаток. Якщо публікації про депутаток з таким образом акцентують на некомпетентності та конфліктності, то публікації про «скандальних» депутатів — на корупційній діяльності, неетичній поведінці тощо. Медіа підозрюють таких депутатів у хабарництві, недекларуванні майна, зв'язках з Росією, залученості до кримінальних розслідувань. Меншою мірою у цьому образі представлена некомпетентність. Важливо відзначити, що такий образ депутата може бути доволі поширеним, про що свідчить низький рівень довіри до парламенту. Поширеність цього образу у медіа та сприйнятті суспільства відзначали й самі депутати.

Додаток 3

Огляд літератури про досвід парламентарок з країн, що пережили війну або перебувають у стані війни

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну вплинуло на життя десятків мільйонів українців. Зміни торкнулись майже кожного громадянина нашої держави. Дослідження, які вивчали вплив війни на різні групи людей (зокрема на чоловіків та жінок), наголошують на різних наслідках для різних досліджуваних груп. **Дослідження ОБСЄ показують, що війна по-різному впливає на чоловіків та жінок²¹. Українські аналітики стверджують, що війна посилює розлади психіки²², загострює гендерні питання у трудовій сфері²³, а також має інші деструктивні наслідки²⁴.**

Серед дослідників та політиків зростає інтерес до ролі жінок у політиці, особливо в контексті військових конфліктів та постконфліктної відбудови. За останні десятиліття спостерігається значне збільшення кількості жінок у національних парламентах у всьому світі. Згідно з даними Міжпарламентського союзу, середня частка жінок у парламентах зросла більш ніж удвічі: з 11,3% у 1995 році до 24,9% у 2020 році²⁵. Це зростання відбувалося нерівномірно в різних регіонах світу, з найбільшим прогресом у Північній і Південній Америці та Європі, тимчасом як в Азії та деяких частинах Тихоокеанського регіону зміни відбувалися повільніше²⁶.

Збільшення представництва жінок у парламентах пов'язане з низкою факторів, зокрема з типом виборчої системи, політичною ідеологією партій, соціальною структурою суспільства та запровадженням гендерних квот²⁷. Дослідження показують, що системи пропорційного представництва з партійними списками та великими округами більше сприяють обранню жінок порівняно з мажоритарними системами. Крім того, на кількість обраних жінок значно впливають ліві та нові ліві політичні ідеології, а також партійна організація та зв'язки із зовнішніми організаціями²⁸.

Важливо розрізнати номінальне представництво (кількість обраних жінок) та реальне представництво (вплив жінок на парламентські процеси та результати політики²⁹).

21 Defence and Gender.

22 Вплив війни на людину. Зміни психіки та характеру в умовах воєнного стану.

23 Вплив війни на можливості жінок: результати дослідження.

24 Резолюція Європарламенту «вплив війни проти України на жінок» 2022 року: огляд.

25 Women in parliament: 1995–2020.

26 Так само.

27 Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation.

28 Так само.

29 Так само.

Хоча збільшення кількості жінок у парламенті корелює з ширшою соціальною гендерною рівністю, зв'язок між номінальним і реальним представництвом є складним і залежить від контексту.

Дослідження показують, що депутатки часто зіштовхуються з різними перешкодами у своїй роботі. Серед них — патріархальна політика, соціально-культурні бар'єри, низький рівень освіти та відсутність політичних навичок, а також ворожість та дискримінація³⁰. У деяких країнах, особливо тих, що розвиваються, парламентарки часто змушені дотримуватися партійного порядку денного, ігноруючи проблеми жінок³¹.

Проте, попри прогрес, парламентарки досі стикаються з численними викликами. Дослідження практик Провінційної асамблеї Пенджабу (Пакистан) виявило чотири основні проблеми: брак політичного потенціалу (освіти, досвіду, впевненості), дискримінація з боку партій, недемократична парламентська культура та розділення публічної та приватної сфер³². Оцінка діяльності парламентарок також виявила нечіткі цілі, недовикористання потенціалу жінок, сприйняття жінок як політиків «другого сорту» та брак рольових моделей для жінок у політиці³³.

Ці виклики не обмежуються країнами, що розвиваються. Навіть у розвинених демократіях парламентарки стикаються з перешкодами. Дослідження, проведене в 72 країнах різних рівнів доходу, показало, що хоча збільшення частки жінок у парламенті позитивно впливає на економічне зростання у всіх країнах, вплив інших факторів, як-от прямі іноземні інвестиції та зростання населення, варіюється залежно від рівня доходу країни³⁴. Це підкреслює необхідність враховувати специфічний контекст кожної країни при розробці політик, спрямованих на збільшення участі жінок у політиці.

Однак, попри ці виклики, присутність жінок у парламенті має значний вплив на політичний дискурс та ухвалення рішень. Дослідження, проведене в п'яти західноєвропейських парламентах (Німеччина, Ірландія, Нідерланди, Іспанія, Швеція), показало, що жінки та чоловіки використовують різну риторичку в парламенті, і ці відмінності стосуються як стилю, так і змісту³⁵. Депутатки використовують «фемінну» риторичку, говорячи на суспільні теми, актуальні для жінок, отже й для виборчих³⁶.

Важливо також розглянути, як присутність жінок у парламенті впливає на поведінку їхніх колег-чоловіків. Дослідження практик німецького Бундестагу показало, що збільшення частки депутаток не призводить до позитивного ефекту перетікання — чоловіки не стають більш схильними представляти інтереси жінок³⁷, а радше зменшують свою активність в цьому напрямку. Однак не спостерігається і протилежне.

30 The Socio-Political Obstacles behind the Scanty Political Participation of Women Parliamentarians.

31 Так само.

32 Challenges & appraisals: an in-depth examination of the women parliamentarians' performance.

33 Так само.

34 Gender in armed conflict and peace processes.

35 Distinctive Voices: Political Speech, Rhetoric, and the Substantive Representation of Women in European Parliaments.

36 Так само.

37 When Do Men Represent Women's Interests in Parliament? How the Presence of Women in Parliament Affects the Legislative Behavior of Male Politicians.

Натомість виявлено ефект спеціалізації — при збільшенні частки депутаток чоловіки зменшують інтенсивність представлення інтересів жінок, але не припиняють це робити³⁸.

Це підтверджується і дослідженням практик Європейського парламенту. Було виявлено, що гендер не є статистично значущим фактором при призначенні на посаду голови комітету³⁹. Ці дані свідчать про те, що основна гендерна нерівність полягає не в доступі до керівних посад, а в загальному представництві жінок у парламенті, яке наразі ще не є паритетним.

У контексті збройних конфліктів та постконфліктної відбудови роль парламентарок набуває особливого значення. Дослідження показують, що збільшення частки депутаток позитивно впливає на тривалість миру після конфліктів, особливо в більш демократичних державах⁴⁰. Законодавчі органи з більшою часткою жінок схильні витратити більше на соціальні потреби порівняно з військовими витратами, а вище жіноче представництво пов'язане з кращим сприйняттям якості управління та довіри до еліт⁴¹.

Крім того, жінки часто відіграють важливу роль у миротворчих процесах та ініціативах з розбудови миру на низовому рівні⁴². Однак важливо зазначити, що цей миротворчий потенціал жінок пов'язаний не з біологією, а з їхнім соціальним досвідом⁴³. Прикметно, що внутрішні збройні конфлікти можуть створювати політичні можливості для жінок, особливо якщо конфлікти є масштабними та тривалими⁴⁴. Міжнародні організації часто відіграють важливу роль у залученні жінок до політичного процесу після конфліктів, зокрема через умови надання допомоги, спрямовані на залучення жінок⁴⁵.

Однак важливо зазначити, що вплив наслідків конфлікту різниться за гендером. Хоча чоловіки частіше стають безпосередніми жертвами насильства, жінки стикаються з вищими показниками сексуального насильства та довгостроковими наслідками⁴⁶. Тому присутність жінок у парламенті особливо важлива для адресування цих особливих проблем. Дослідження також показують, що суспільства з більшою гендерною рівністю, як правило, є більш мирними. Це виражається у меншій ймовірності участі в міжнародних конфліктах, зниженні ризику внутрішніх збройних конфліктів та меншій кількості порушень прав людини⁴⁷. Крім того, гендерна рівність пов'язана з більш успішними миротворчими та миробудівними зусиллями.

38 Так само.

39 So close but still too far away from power? Unveiling women's careers in the European Parliament.

40 Governing Well after War: How Improving Female Representation Prolongs Post-conflict Peace.

41 Так само.

42 Gender in armed conflict and peace processes.

43 Так само.

44 Armed Conflict, International Linkages, and Women's Parliamentary Representation in Developing Nations.

45 Так само.

46 Gender, peace and armed conflict.

47 Так само.

Важливо також відзначити економічний аспект жіночого представництва в парламенті. Дослідження, проведене в країнах Європи та Центральної Азії, показало позитивний і статистично значущий вплив представництва жінок у парламенті на економічне зростання. За оцінками, збільшення частки жінок у парламенті на 10 процентних пунктів призводить до зростання ВВП на 0,92 процентних пункти⁴⁸.

Однак, попри прогрес, жінки поки що недостатньо представлені в багатьох регіонах і стикаються із соціальними та економічними перешкодами для повноцінного залучення. У деяких країнах, особливо в Тихоокеанському регіоні та регіонах Близького Сходу, досі дуже низький відсоток жінок у парламенті, а в деяких взагалі немає жодної жінки⁴⁹. Для подолання цих викликів та прискорення прогресу в напрямку гендерного паритету в парламентах необхідні подальші зусилля. Це включає політику сприяння залученню жінок політичними партіями, підтримку сильних жіночих рухів, підвищення обізнаності та виховання гендерночутливої політичної культури⁵⁰.

Українські парламентарки також відчули зміни у своєму житті після 24 лютого 2022 року. Передусім, війна вплинула на них як громадян/ок України. По-друге, вони виконують особливу роль — представниць законодавчої влади в Україні, що покладає на них особливі обов'язки, на які введення воєнного стану та активні бойові дії мають безпосередній вплив.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну вважається найбільшою війною в Європі за останні 80 років⁵¹. Тому досвід наших парламентарок є доволі унікальним, особливо для демократичних держав. Жодна країна сучасної Європи не брала участь у такій затяжній та агресивній війні у XXI столітті. Але є декілька держав, які перебували (або зараз перебувають) у стані військового збройного конфлікту із сусідньою країною. Досвід кожної з них є по-своєму унікальним та відображає особливості діяльності парламентарок в умовах конкретної війни.

У рамках дослідження міжнародного досвіду ми розглянули чотири держави: Ізраїль, Азербайджан, Вірменію та Грузію. Ці держави було обрано з таких міркувань: розташування територіально близько до Європи, довготривалі та затяжні збройні конфлікти (поточні або минулі) зі збереженням власного суверенітету.

Досвід ізраїльських парламентарок є важливим з декількох причин. По-перше, за окремими оцінками, ця держава перебуває в стані конфлікту понад 100 років, тому добре прослідковується довгий і постійний вплив війни на свідомість населення та пріоритети національної політики. По-друге, це одна із небагатьох розвинених країн⁵² ООН, яка перебуває у стані воєнного конфлікту.

Досліджували ставлення населення до парламентарок в Ізраїлі Гіллі Хартал та Орна Сассон-Леві. У своєму дослідженні «Жінки та ізраїльська військова культура:

48 Does representation of women in parliament promote economic growth? Considering evidence from Europe and Central Asia.

49 Women in parliament: 1995–2020.

50 Так само.

51 Закордонні експерти про війну в Україні та її перспективи.

52 Основні типи країн світу.

двосічна структура можливостей»⁵³ вони дійшли висновку, що жінки мають невелике представництво в національному парламенті Ізраїлю з багатьох причин. Основною з них є те, що через постійну екзистенційну небезпеку населення сформувало образ парламентаря/ки. Це має бути військовий/ва або особа, яка має досвід у сфері безпеки та оборони. За уявленнями ізраїльського суспільства, це допоможе вибудувати надійну і міцну національну політику, а також дасть можливість надійно відстоювати свої територіальні інтереси. Але більшість військових — це чоловіки. Дослідниці також стверджують, що жінки стикнулись з елітарністю у військовій сфері. Через це вони не можуть досягнути достатніх результатів як військові, щоб надалі мати рівні можливості для політичної боротьби з чоловіками за парламентські крісла. Подібного висновку дійшли й інші дослідники, наприклад, Галія Голан та Тамар Герман у дослідженні «Парламентське представництво жінок — приклад Ізраїлю»⁵⁴ та Анат Сарагусті в «Жінки, безпека та ізраїльська політика — рух назад»⁵⁵. Висновок — «обличчя національної політики» переважно залишається чоловічим. До прикладу, Тамуз Авіві, колишній науковий співробітник Вашингтонського інституту політики Близького Сходу, досліджував рівень представлення жінок в комітетах Кнесету⁵⁶. Він стверджує, що жінки недостатньо представлені або взагалі відсутні в тих комітетах, які вважаються найважливішими. Парламентарки досі відносно рідко стають головами комітетів. Наомі Чазан, колишня віцепікерка Кнесету, в дослідженні «Жінки в Ізраїлі: у політиці та громадському житті»⁵⁷ стверджує, що парламентарки мали менший вплив у розв'язанні деяких важливих питань у сфері фінансів та оборони. Низку досліджень проаналізували та узагальнили Реут Іцкович-Малка та Чен Фрідберг в статті «Гендерна безпека: значне представництво жінок в ізраїльському парламенті»⁵⁸. Вони стверджують, що чимраз більша участь жінок у законодавчих органах влади зменшує конфліктну поведінку та витрати на оборонну сферу.

Досвід грузинських парламентарок є важливим, зокрема, й тому, що Грузія є пострадянською країною, тож має багато спільного з Україною. Ми маємо спільного ворога, який застосовує тактику створення «сірих зон» та невизнаних міжнародною спільнотою держав. Це може мати вплив на політику у сфері безпеки та оборони.

Парламентарки складають близько 18% від загального складу законодавчого органу Грузії станом на 2024 рік. Хоч вони недостатньо представлені, парламентарки завжди були активними й займали провідні позиції. Однак, попри свою активність, грузинські парламентарки не беруть участі в переговорах, пов'язаних з воєнним конфліктом між Грузією та Росією⁵⁹. «Звіт неформальної коаліції НУО щодо Грузії»⁶⁰ характеризує політику цієї держави щодо питань миру, безпеки та оборони як «гендерно сліпу». Особливо зазначається, що у процесі ухвалення рішень у цій сфері не забез-

53 Women and the Israeli military culture: A double-edged opportunity structure.

54 Parliamentary Representation of Women — The Israeli case.

55 Women, Security and Israeli Politics — Going Backwards.

56 Female Representation in Israeli Politics.

57 Women in Israel: In Politics & Public Life.

58 Gendering security: The substantive representation of women in the Israeli parliament.

59 The Role of the Georgian Parliament in Conflict and Post-Conflict Situations.

60 The Report of Informal NGO Coalition for UPR.

печується принцип гендерної рівності. Автори звіту вважають, що жінки не були належним чином представлені у процесах запобігання конфлікту, парламентарок не залучали до переговорів, вони не зробили свого внеску для стимулювання миру та постконфліктного відновлення. Недостатнє представництво жінок в парламенті Грузії та їх слабкий внесок у сфері оборони та розбудови миру пояснюють існуванням так званої «скляної стелі», тобто різних бар'єрів та перешкод, які не дають жінкам можливість брати активну, зокрема й політичну, участь у житті держави. Woman's International League for Peace and Freedom у своєму аналітичному матеріалі щодо Грузії⁶¹ також стверджують про недостатню залученість парламентарок до відповідних сфер. Автори звіту наголошують, що Грузія пережила два конфлікти (війну в Абхазії 1992-1993 років і Російсько-Грузинську війну 2008 року), але жінки були здебільшого виключені з мирних процесів. Магда Лорена Карденас у своєму дослідженні «Дипломатія "жінки-жінки" в Грузії: стратегія розбудови миру в умовах замороженого конфлікту»⁶² пропонує збільшити жіноче представництво у мирних переговорах під час воєнного конфлікту. Авторка також стверджує, що жінки привносять різні погляди на структуру владних відносин і різні цінності в процес розбудови миру. Важливість залучення політикинь загалом до розв'язання питань миру та безпеки підтверджується також урядом Канади⁶³, який наголошує на необхідності залучення жінок до переговорного процесу в воєнних конфліктах. Це обґрунтовується тим, що, відповідно до інформації, яку надає ООН Жінки, участь жінок у розбудові миру та розв'язанні питань миру та безпеки під час воєнних конфліктів збільшує на 35% ймовірність того, що мирна угода триватиме 15 років або більше.

Згадане вище дослідження «Роль грузинського парламенту в конфліктних і постконфліктних ситуаціях» наголошує на тому, що внесок окремих парламентарів у спроби побудови миру та подолання конфлікту мають незначний вплив на розв'язання ситуації. Це мають бути системні та послідовні дії влади загалом. Особливу увагу слід приділити ролі жінок у парламентах у контексті заморожених конфліктів. Дослідження, проведене в Грузії, показало, що жіночі організації відіграють важливу роль у сприянні міжгромадському діалогу та трансформації конфліктних наративів⁶⁴. Вони фокусуються на розширенні можливостей жінок та просуванні гендерної рівності як передумови миру, намагаючись створити міст між офіційною та неофіційною дипломатією. Однак «жіноча дипломатія» стикається з викликами, як-от політичні бар'єри, відмінності в інституційних рамках між конфліктними сторонами та соціальні установки щодо ролі жінок⁶⁵. А проте, ця форма «жіночої дипломатії» показує, що жіночі організації можуть розв'язувати не лише «м'які» питання, а й «жорсткі» проблеми безпеки⁶⁶.

Досвід парламентарок з Азербайджану та Вірменії може бути корисним, оскільки ці дві країни кілька десятиліть перебували у воєнному конфлікті, який закінчився 20 вересня 2023 року. Також представництво жінок в національних парламентах

61 Georgia.

62 Women-to-Women Diplomacy in Georgia: A Peacebuilding Strategy in Frozen Conflict.

63 Women in the media: Agents of peace in Georgia.

64 Women-to-Women Diplomacy in Georgia: A Peacebuilding Strategy in Frozen Conflict.

65 Так само.

66 Так само.

цих держав є наближеним до українського та європейського: в парламенті Азербайджану жінки складають 18%⁶⁷, у вірменському парламенті — 36%.⁶⁸ Оскільки конфлікт вже завершився, можна прослідкувати вплив парламентарок на досягнення цього результату та постконфліктну розбудову і підтримку миру.

Дослідження азербайджанського парламенту та активності жінок в ньому, яке опублікували The Economic Policy Research Center (EPRC)⁶⁹, показує, що здебільшого депутатки як представниці законодавчої влади не проявляють достатньої активності, вони можуть «йти тим же шляхом, що й інші депутати», тобто не проявляють власної ініціативи. Депутатки майже не беруть активної участі в національній політиці, не порушують проблеми, з якими стикаються жінки. Відповідно до інформації, яку надав Меджліс Інфо, у 2021 році серед 10 найкращих спікерів-депутатів у парламенті Азербайджану була лише одна жінка. Рада Європи у своєму аналізі «Роль жінок у демократизації та розбудові миру: Меморандум, представлений делегацією Азербайджану»⁷⁰ наголосила на Бакинській декларації 1998 року, де особливу увагу було приділено ролі жінки в запобіганні та подоланні конфліктів і розбудові миру. В цьому документі висувуються рекомендації із забезпечення належного представництва жінок на всіх рівнях ухвалення рішень. Також висловлюються пропозиції щодо заохочення участі жінок у процесах постконфліктного відновлення. Джонель Твум, Регіна Єгорова-Аскерова та Анна Немсіцверідзе-Деніелс в дослідженні «Послухайте її: гендерні наслідки конфлікту навколо Нагірного Карабаху та пріоритети жінок у досягненні миру»⁷¹ описують вплив так званої «мілітаризації» на суспільство та жінок. Вони стверджують, що образ жінки, її роль в соціумі та значення пропускаються кризь призму «материнства» та стереотипи щодо розподілу гендерних ролей. На думку авторок, постійні та тривалі конфлікти посилюють ці деструктивні уявлення.

Деякі дослідження та інтерв'ю демонструють ще один потенційний негативний вплив активної мілітаризації. В статті Клаудії Дітель⁷² наводяться слова азербайджанської активістки Саадат Абдуллазادی, яка стверджує, що більшість жінок в Азербайджані хочуть війни. Вона пояснює, як стан постійного воєнного конфлікту може деструктивно впливати на миротворчі погляди населення. Також ця позиція ставить під сумнів класичні уявлення про роль жінок в секторі безпеки та переговорного процесу. В цій же статті інший активіст, Арпі Бекарян, поділився ідентичними спостереженнями за вірменськими жінками. «У Вірменії було так багато розпалювання війни жінками [...]. Вони штовхають чоловіків воювати». Також він наголосив на тому, що дедалі частіше спостерігає сприйняття жінок виключно як «матерів, що можуть народити більше майбутніх солдатів».

67 Proportion of seats held by women in national parliaments (%) — Azerbaijan.

68 Armenia.

69 Azerbaijani and Georgian Women in Azerbaijani and Georgian Parliaments — First and Second Independence.

70 The roles of women in democratisation and peacebuilding: Memorandum presented by the Delegation of Azerbaijan.

71 Gendered Effects of the Conflict over Nagorno-Karabakh and Women's Priorities for Peace.

72 Armenia and Azerbaijan: women peacebuilders on the post-conflict scenario.

Важливо, що 2016 року в законодавство Вірменії були введені гендерні квоти для жінок, які почали діяти з 2021 року⁷³. Така політика держави демонструє, що мілітаризм не обов'язково має бути деструктивним щодо жінок. Дослідження Інституту висвітлення війни та миру (IWPR) уряду Великої Британії «Жінки, мир і безпека в дії у Вірменії»⁷⁴ демонструє, що за останні роки у Вірменії зросла участь жінок у різних сферах управління, зокрема в парламенті. Автори вважають, що такі значні зміни в політичному залученні жінок відбулися здебільшого завдяки системі квот, закріпленій у Виборчому кодексі. За десятиліття з 2012 по 2022 рік кількість парламентарок зросла більш ніж утричі — з 10,7% до 36% відповідно. Це дослідження підтверджує тезу, наведену вище.

Резюме огляду літератури

За останні десятиліття спостерігається значне збільшення кількості жінок у національних парламентах у всьому світі. Згідно з даними Міжпарламентського союзу, середня частка жінок у парламентах зросла більш ніж удвічі: з 11,3% у 1995 році до 24,9% у 2020 році.

Вплив на суспільство:

- Дослідження виявили кореляцію між збільшенням частки жінок у парламентах і зростанням ВВП (на 0,92% за кожні 10% зростання частки жінок).
- Жінки в парламенті схильні до підтримки рішень, що покращують якість управління, довіру до еліт, соціальні витрати, зменшують водночас військові витрати.
- Участь жінок у парламентах у країнах, які переживають збройні конфлікти, знижує ймовірність подальшої ескалації.
- Міжнародні організації часто відіграють важливу роль у залученні жінок до політичного процесу після конфліктів, зокрема через умови надання допомоги, спрямовані на залучення жінок.

Ізраїль:

- Країна з постійним воєнним конфліктом, який триває понад 100 років, формує специфічну політичну культуру. Основна увага приділяється безпеці та обороні.
- Жінки постають перед труднощами у доступі до парламенту, оскільки вважається, що політичний лідер повинен мати військовий досвід. Більшість військових — чоловіки, що обмежує можливості жінок у доступі до політики.
- Дослідження демонструють, що жінки в Ізраїлі менш представлені у тих парламентських комітетах, які вважаються найважливішими.

Грузія:

- Частка жінок у парламенті складає близько 18%, однак вони здебільшого виключені з ухвалення рішень у сфері безпеки.

73 Appointment of first woman prosecutor general refocuses attention on women's low representation in government.

74 Women, Peace And Security In Action In Armenia.

- Політика країни у сфері миру та безпеки характеризується як «гендерно сліпа», оскільки депутатки майже не залучені до безпекових процесів.

Азербайджан:

- Представництво жінок у парламенті становить 18%. Попри це, активність депутаток залишається низькою, вони здебільшого дотримуються загальнопартійного порядку денного.
- Суспільство залишається сильно мілітаризованим, що посилює стереотипні уявлення про роль жінок у соціумі як матерів.

Додаток 4

Нормативно-правова база з питань гендерної рівності в парламенті

1. <http://www.golos.com.ua/article/359589>
2. <http://www.golos.com.ua/article/366767>
3. <http://www.golos.com.ua/article/368526>
4. <http://www.golos.com.ua/article/378163>
5. https://24tv.ua/tyurma-za-vlk-shaleni-shtrafi-za-neyavku-za-povistkoyu-bakumov_n2529805
6. https://24tv.ua/zakonoprojekt-pro-mobilizatsiyu-nardepka-mezentseva-vislovilasya_n2499794
7. https://24tv.ua/zakonoprojekt-pro-mobilizatsiyu-solomiya-bobrovska-vislovilasya_n2507822https://24tv.ua/zakonoprojekt-pro-mobilizatsiyu-solomiya-bobrovska-vislovilasya_n2507822
8. <https://antac.org.ua/news/pravky-lozovoho-ionushasa-sluha-ionushas-proihnoruvav-posliv-g7-ta-prosunuv-zakonoprojekt-bez-povnoho-skasuvannia-pravok-lozovoho-ta-bez-protseualnoi-nezalezhnosti-sap/>
9. <https://apostrophe.ua/ua/article/dossier/2024-03-29bobrovskaya-solomiya-anatolevna/57270>
10. <https://armyinform.com.ua/2022/10/21/majbutni-kibervijska-povynni-maty-status-kombatantiv-oleksandr-fediyenko/>
11. <https://armyinform.com.ua/2022/12/06/oleksandr-zavitnevych-zsu-dovely-usomu-svitu-shho-ukrayinske-vijsko-cze-armiya-neskorenyh/>
12. <https://armyinform.com.ua/2023/01/03/yegor-chernyev-peredacha-systemy-patriot-cze-povna-dovira-mizh-ssha-ta-ukrayinoyu-a-dali-mayut-buty-i-tanky-i-litaky/>
13. <https://armyinform.com.ua/2024/02/08/nardep-rozpovila-na-chyj-dosvid-orientovalas-ukrayina-vprovadzhuyuchy-zhinochu-formu-i-amunicziyu/>
14. <https://aspeninstitutekyiv.org/ideas/chair-of-the-parliamentary-committee-on-ukraine-s-integration-into-the-european-union-ivanna-klympush-tsintsadze-carthago-needs-to-be-destroyed/>
15. <https://babel.ua/news/82385-babel-u-spravi-pro-botofermu-figuruyut-nardep-yes-gerasimov-ta-ekspert-maystrenko-obidva-ce-sprostovuyut>

16. <https://babel.ua/news/92096-cvk-viznala-irinu-nikorak-nardepom-vona-bude-v-yevropeyskiy-solidarnosti-zamist-mihayla-zabrodskogo>
17. <https://babel.ua/texts/102840-deputatka-mar-yana-bezugla-posyagnula-na-svyate-navazhilasya-kritikuvati-golovnokomanduvacha-valeriya-zaluzhnogo-ta-hto-vona-v-bisa-taka-velikiy-profayl-chastina-druga>
18. https://censor.net/ua/news/3365149/deputaty_sturbovani_sumnivnymy_tranzaktsiyamy_mij_derjavnym_energoatomom_i_treyiderom_eku_sovsun
19. https://censor.net/ua/resonance/3329095/mobilizovana_do_zsu_nardep_lyudmyla_buyimister_budmo_vidvertymy_ukrayina_vje_armiya_nato_prychomu_nayisylnisha
20. https://censor.net/ua/resonance/3351126/yegor_chernyev_vidterminuvannya_i_nadannya_nam_po_chayiniyi_lojechtsi_ozbroyennya_tse_v_tomu_chysli
21. <https://detector.media/infospace/article/218025/2023-10-12-sovsun-proty-arestovycha-politsiya-rozpochala-dosudove-rozsliduvannya-u-spravi-shchodo-seksystskykh-vyslovlyuvan-eksradnyka-ofisu-prezydenta/>
22. <https://espreso.tv/golosuyte-yak-skazali-nardepka-yatsik-yaka-pishla-z-sn-zayavila-pro-nezadovolennya-deputativ-slug-ofisom-prezidenta>
23. <https://espreso.tv/nardep-tsimbalyuk-rozpoviv-yaki-pitannya-diskutuyutsya-u-zakonoproekti-shchodo-mobilizatsii-ta-demobilizatsii>
24. <https://espreso.tv/poglyad-zelene-shkidnitstvo-chomu-diktatorski-idei-maryani-bezugloi-girshi-za-rosiyski-raketi>
25. <https://espreso.tv/yana-zinkevich-koli-rozpochalasya-velika-viyna-v-lyutomu-gospitaleri-buli-do-nei-gotovi>
26. https://file.liga.net/ua/persons/klimpush_tsintsadze-ivanna
27. <https://glavcom.ua/country/incidents/demobilizatsija-vijskovikh-nardep-rozpoviv-jaki-zmini-proponuje-henshtab-ta-vr-993603.html>
28. <https://glavcom.ua/country/incidents/skandalnij-zhart-pro-skadovsk-sluha-jatsik-zvernulasja-do-ofisu-henprokurora-978369.html>
29. <https://glavcom.ua/country/politics/jurash-ofitsijno-stav-kholostjakom-sud-rozluchiv-najmolodshoho-nardepa-880502.html>
30. <https://glavcom.ua/country/politics/nejakisni-diti-sluha-tretjakova-pislja-skandalu-pishla-rejestruvati-torhovelni-znaki-890713.html>
31. <https://glavcom.ua/country/politics/u-holosi-rozpovili-kudi-znikla-kira-rudik-i-chi-tsikavitsja-vakarchuk-zhittjam-fraktsiji-979462.html>
32. <https://glavcom.ua/country/science/provokatsija-deputatki-sovsun-chomu-zburena-naukova-spilnota-894433.html>
33. <https://glavcom.ua/country/society/pokazushne-shou-radi-nardep-vijskovij-rudik-vidmovivsja-znimatisja-u-roliku-do-dnja-zsu-972437.html>

34. <https://glavcom.ua/interviews/irina-nikorak-neprijnatno-koli-vijskovi-pid-artobstrilami-u-khersoni-ne-otrimujut-doplat-920661.html>
35. <https://glavcom.ua/interviews/oleksandra-ustinova-abi-kharkiv-ne-stav-mariupolem-ssha-zobovjazani-dati-pravo-bitu-svojeju-zbrojeju-po-rosiji-1001747.html>
36. <https://glavcom.ua/news/nardepka-jana-zinkevich-potrapila-do-rejtinhu-time100-next-956308.html>
37. <https://glavcom.ua/news/peremozhe-ukrajina-i-slava-i-volya-deputatka-hoche-perepisati-gimn-ukrajini-830324.html>
38. <https://hromadske.ua/posts/budinok-parlamentarki-kiri-rudik-postrazhdav-vid-vibuhovoyi-hvili>
39. <https://hromadske.ua/posts/koli-jshov-vin-zhe-znav-normu-konstituciyi-malyar-posperechalasya-z-deputatkoyu-sovsun-shodo-demobilizaciyi-yiyi-cholovika>
40. <https://hromadske.ua/suspilstvo/225773-deputaty-proponuiut-zvilnyty-viyskovykh-vid-vidpovidalnosti-za-pershe-szch-chy-dezertyrstvo>
41. <https://informer.ua/uk/2-kvartiri-aktivka-ta-nomer-u-goteli-shcho-deklaruye-deputatka-yuliya-yacik>
42. <https://informer.ua/uk/naymolodshiy-nardep-yurash-prominyav-jidalnyu-vr-na-lapshichnu>
43. <https://informer.ua/uk/propuskaye-zasidannya-verhovnoji-radi-ale-maye-sotni-tisyach-dolariv-deklaraciya-kiri-rudik>
44. <https://informer.ua/uk/viyskoviy-nardep-sergiy-rudik-rozirvav-10-richniy-shlyub-z-druzhinoyu-za-dva-misyaci-pid-bahmutom-zhodnogo-dzvinka-chi-sms>
45. <https://interfax.com.ua/news/general/950834.html><https://interfax.com.ua/news/general/950834.html>
46. <https://interfax.com.ua/news/general/952292.html>
47. <https://kp.ua/ua/politics/a650847-telefon-cholovika-tretjakovoji-perevirili-cherez-povidomlennja-na-rosijski-nomeri>
48. https://lb.ua/news/2022/04/02/511995_slugi_narodu_buymister.html
49. https://lb.ua/news/2022/07/26/524320_rudik_zaperechila_informatsiyu_pro.html
50. https://lb.ua/news/2022/09/28/530890_ievropeyska_solidarnist.html
51. https://lb.ua/news/2023/12/20/589855_novim_predstavnikom_prezidenta.html
52. https://lb.ua/society/2022/04/28/514997_roman_kostenko_ukraina_dovela.html
53. https://lb.ua/society/2022/06/13/519824_yana_zinkevich_velika_kilkist.html
54. https://lb.ua/society/2023/11/06/583033_oboronniy_komitet_verhovnoi_radi.html
55. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/09/13/256520/>
56. <https://novynarnia.com/2023/09/29/nardep-lozynskyj/>

57. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/naskilki-prishvidshilas-mobilizaciya-za-ostanniy-misyac-novini-ukrajini-50425862.html>
58. <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/zakon-pro-mobilizaciyu-viyskovi-hochut-znati-termi-sluzhbi-lozinskiy-novini-ukrajini-50405408.html>
59. <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/bezugla-generator-zhovtih-zagolovkiv-sumnivno-shcho-vona-pracyuye-na-nas-politolog-novini-ukrajina-50425036.html>
60. <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/mobilizaciya-yegor-chernyev-rozpoviv-pro-robotu-nad-rezonansnim-zakonoprojektom-na-komiteti-50381873.html>
61. <https://suspilne.media/524753-kuluarna-diplomatia-trivae-deputatka-mezenceva-prokomentovala-prosuvanna-peremovin-sodo-vstupu-ukraini-do-nato/>
62. <https://suspilne.media/553243-nardep-gerasimov-prograv-u-sudi-spravu-za-nedeklaruvanna-maetku-v-ispanii/>
63. <https://suspilne.media/638022-kiberataki-vidbuvautsa-postijno-ludam-treba-buti-gotovimi-golova-pidkomitetu-z-kiberbezpeki-vru/>
64. <https://suspilne.media/643464-zelenskij-priznativ-novogo-predstavnika-prezidenta-u-parlamenti-zamist-venislavskogo/>
65. <https://suspilne.media/cherkasy/633360-nardep-z-cerkasini-na-peredovij-proviv-rotaciu-svatih-mikolaiv/>
66. <https://suspilne.media/vinnytsia/289788-vinnicanka-oleksandra-ustinova-ocolit-komisiu-dla-nagladu-za-postacannam-zbroi-v-ukrainu/>
67. <https://suspilne.media/zaporizhzhia/611535-narodnij-deputat-z-berdanska-egor-kerneev-zaklikav-sbu-pereviriti-vislovluvanna-irini-farion/>
68. <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/mariya-mezenceva-vidznachila-34-richchya-u-harkovi-foto-2001377/>
69. <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/yana-zinkevich-ziznalasya-shcho-vihodit-zamizh-za-viyskovogo-detali-2004450/>
70. <https://tabloid.pravda.com.ua/lounge/6235a7633a5d1/>
71. <https://tabloid.pravda.com.ua/person/625cf7911a377/>
72. <https://texty.org.ua/fragments/111061/yak-zvilnennya-komanduvacha-sso-pidryvaye-yihnyu-robotu-i-pidihraye-kremlyu-poglyad/>
73. <https://tsn.ua/ato/viyskovosluzhbovci-zmozhut-otrimati-pravo-viyizdu-za-kordon-nardep-sergiy-rudik-2171536.html>
74. <https://tsn.ua/politika/ne-onoviv-dani-zdavay-pasport-bezugla-vidznachilas-skandalnoyu-zayavoyu-2592222.html>
75. <https://tsn.ua/politika/skandalniy-zakonoprojekt-nardepok-bezugloyi-i-tretyakovoyi-vidklikali-na-doopracyuvannya-2544115.html>
76. <https://tsn.ua/ukrayina/mobilizaciya-v-ukrayini-rada-gotuye-nizku-novovveden-2464240.html>

77. <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4529177-nardep-yatsyk-zi-skandalom-pishla-zi-sluhy-narodu>
78. <https://www.5.ua/polityka/khto-z-deputativ-pishov-ta-front-ta-shcho-rozpovidaiut-siuzhet-302552.html>
79. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cz42gqeq5d4o>
80. <https://www.dw.com/uk/zhinocha-forma-zsu-koly-i-yakym-bude-odiah-dlia-soldatok/a-62648504>
81. <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/10/17/7372211/>
82. <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/12/13/7432817/>
83. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/22/7364303/>
84. <https://www.pravda.com.ua/news/2024/03/26/7448263/>
85. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bezuhla-vyhid-sluha-narodu/32807620.html>
86. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bobrovska-fortyfikatsii/32947394.html>
87. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-deputaty-rady-prosyat-znjaty-zaboronu-na-zastosuvannja-zbroji-ssha/32948229.html>
88. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-dopomoha-ssha-chernyev-ssha-ukrayina/32914660.html>
89. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-komitet-zavitnevych-zakonoprojekt-promobilizatsiyu/32898024.html>
90. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kostenko-vtraty-komitet/32836118.html>
91. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-maria-mezenceva/31042403.html>
92. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-skhemy-herasymov-prokomentuvav-pidozru/32225957.html>
93. <https://www.radiosvoboda.org/a/svoyi-sered-svoyikh-podkast-roman-lozynskyy-matros-nardep/32478069.html>
94. <https://www.rbc.ua/rus/news/oleksandr-zavitnevich-okremi-normi-zakonoproektu-1704741021.html>
95. <https://www.rfi.fr/uk/україна/20240524-власна-справа-після-війни-ветеранам-обіцяють-підтримку-від-держави>
96. <https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-narodnij-deputat-vid-partii-sluga-narodu-oleksandr-bakumov-potrapiu-u-dtp-28-12-2023.html>
97. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3804731-na-misca-strokovikiv-maut-prijti-mobilizovani-deputat-kostenko.html>
98. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3772284-zakonoprojekt-pro-civilnu-vognepalnu-zbrou-gotuut-do-drugogo-citanna-deputat.html>

99. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3831795-slah-do-nato-ne-bude-takim-ak-v-insih-krain-golova-komitetu-vr-z-nacbezpeki.html>
100. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3856391-povernenna-i-reabilitacia-ditej-u-kievi-prezentovali-blagodijnij-fond-vratovane-majbutne.html>
101. <https://www.unian.ua/politics/viyskova-policiya-ne-shukatime-uhilnikiv-nardep-12659688.html>
102. <https://www.unian.ua/society/deputatka-slugi-narodu-ta-vidomiy-viyskoviy-odruzhilisa-foto-12641112.html>
103. <https://www.unian.ua/society/mobilizaciya-v-ukrajini-pidpriemstva-mozhut-zabronyuvati-vsih-pracivnikiv-12664200.html>
104. <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/news/18945-usi-gromadyani-mayut-zahischati-derzhavu-deputatka-inna-sovsun-pidtrimala-ideyu-mobilizatsiyi-zhinok>
105. https://zaxid.net/narodna_deputatka_zvinuvatila_svyashhenika_upts_mp_na_bukovini_u_vidmovi_horoniti_biytsya_zsu_n1582081
106. https://zaxid.net/narodniy_deputat_iz_lvivshhini_mihaylo_tsimbalyuk_podav_deklaratsiyu_pro_dohodi_za_2022_rik_n1579611
107. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/u-nas-rizni-shljakhi-i-tsili-julija-jatsik-zalishila-sluhu-narodu.html>
108. <https://zn.ua/ukr/POLITICS/zaporuka-majbutnoho-ukrajini-aktivna-uchast-kozhnoho-u-derzhavnikh-spravakh-deputat-lozinskij.html>

Додаток 5

Нормативно-правова база з питань гендерної рівності в парламенті

Загальні відомості

Законодавство у сфері гендерної рівності загалом не є нормативно зарегульованим. В основному воно містить загальні положення, що декларують неприпустимість дискримінації, необхідність рівного та справедливого ставлення до кожної статі (з огляду на прогресивні тенденції — до кожного гендеру), заборону гендерної сегрегації тощо. З одного боку, це дає можливість трактувати антидискримінаційні норми-принципи дуже вільно та широко і, як результат, не обмежуватись лімітованими приписами закону. З іншого боку, іноді не вистачає конкретики для того, щоб зрозуміти певні норми, які покликані реалізовувати національну гендерну політику.

Нормативно-правову базу, що регулює питання гендерної рівності в парламенті, можна умовно поділити на 2 категорії: законодавство у сфері гендерного паритету та акти про статус народних депутатів України. Важливо наголосити, що законодавство України складає єдину систему, тому приписи різних законів з подібної (або тотожної) сфери потрібно розглядати як такі, що доповнюють один одного.

Законодавство у сфері гендерної рівності

Нормативно-правова база у сфері гендерного паритету містить низку актів, які покликані врегулювати відповідні питання, проте ці акти містять радше загальні норми-принципи, ніж конкретні, чіткі й детальні приписи.

Національне законодавство

Базис національної гендерної політики закладено в Основному Законі. Відповідно до статті 24, всі громадяни України мають рівні конституційні права і свободи. Ця норма також декларує, що не може бути жодних привілеїв чи обмежень за різними ознаками, зокрема, й за статтю. Частина 3 цієї статті дещо деталізує те, яким чином реалізується рівність прав чоловіків та жінок. Насамперед — потрібно надати жінкам рівні з чоловіками можливості у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти й професійної підготовки, у праці та винагороді за неї. Окремо ця стаття також врегульовує питання, пов'язані з материнством. Держава встановлює правовий захист, матеріальну і моральну підтримку (сюди також входять оплачувані відпустки та інші пільги вагітним жінкам)⁷⁵.

Більш детально приписи Конституції конкретизує гендерний профільний закон — ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня

⁷⁵ Конституція України.

2005 року. Стаття 3 наводить основні напрями державної гендерної політики. Розглянемо деякі з них. Насамперед державна гендерна політика спрямована на утвердження гендерної рівності та недопущення дискримінації за ознакою статі. Ці положення є нормами-принципами й закладають загальний вектор державної політики. Закон рекомендує застосовувати позитивні дії, хоч і не дає чіткого розуміння того, як це має відбуватись і в яких рамках. Особливо важливим є пункт щодо забезпечення рівної участі жінок і чоловіків в ухваленні суспільно важливих рішень. Цей припис є важливим в контексті сфери безпеки та оборони як елемент комунікації з міжнародними партнерами (від яких Україна зараз дуже залежна).

Стаття 6 Закону забороняє будь-які прояви дискримінації за ознакою статі.

В розділі II Закону наводяться переліки органів, які мають забезпечити гендерну рівність в Україні, та їхні повноваження для реалізації цієї мети. Важливо відзначити, що ВРУ згадується першим пунктом у цьому списку.

Стаття 15 прописує процедури забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі. Це закладає підвалини для подальшого балансного представництва жінок у національному парламенті, доступі до сфери ухвалення рішень та сектору безпеки та оборони безпосередньо⁷⁶.

Національне законодавство у сфері гендерної рівності складається з низки інших НПА, серед них важливо згадати такі:

- ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року⁷⁷;
- Законодавство у сфері охорони праці;
- Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини» від 24 березня 2021 року⁷⁸;
- Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року⁷⁹;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки» від 12 серпня 2022 року № 752-р⁸⁰;
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року» від 28 жовтня 2020 року №1544-р⁸¹;

76 ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

77 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

78 Указ Президента України «Про Національну стратегію у сфері прав людини».

79 Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

80 Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки».

81 Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approving the National Action Plan for the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace and Security until to 2025”.

- Інші акти національного законодавства⁸².

Міжнародні акти

Міжнародне законодавство у сфері гендерної рівності складається із великої кількості актів. Більшість із них не є профільними, а регулюють широке коло суспільних відносин, у тому числі й сферу гендерної рівності. Тому вони містять переважно лише загальні норми-принципи.

Законодавчу основу вектора прав і свобод людини закладає *Загальна декларація прав людини* від 10 грудня 1948 року. Стаття 2 цього акту стверджує, що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від будь-яких ознак, у тому числі без огляду на стать. Також стаття 21 цього акту декларує, що кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Це також можна трактувати й у контексті рівного доступу жінок та чоловіків до керівних посад, наприклад у парламенті⁸³.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (або, як її ще називають, Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року розвиває концепцію попереднього акту і в статті 14 прописує заборону дискримінації: «Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою [...]», зокрема і за критерієм статі⁸⁴.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року вже більш детально прописує права жінок, які мають бути рівними з правами чоловіків. Наприклад, стаття 3 закріплює обов'язок держав-підписантів вживати в усіх галузях, зокрема і в політичній, необхідних заходів для того, щоб забезпечити всебічний розвиток та прогрес жінок. Також стаття 7 цього акту закликає всі держави-сторони вживати відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок, зокрема у політичному житті країни, а також забезпечувати рівні умови з чоловіками, наприклад, гарантувати право бути обраними до всіх виборних органів (тобто мати право стати парламентарем нарівні з чоловіками) та брати участь у формуванні та здійсненні державної політики. Стаття 8 Конвенції також зобов'язує держави-підписантів вживати усіх відповідних заходів, щоб забезпечити жінкам можливість на рівних умовах з чоловіками та без будь-якої дискримінації представляти свою державу на міжнародному рівні. Дотримання цієї статті, до слова, демонструє факт того, що представниці парламенту України можуть говорити від імені нашої держави в рамках дипломатичних місій⁸⁵.

Окремо важливо згадати про *Конвенцію стосовно дискримінації у галузі праці та занять* від 25 червня 1958 року №111. З назви зрозуміло, що вона покликана врегулювати питання та проблеми на основі гендерної приналежності, які можуть з'яви-

82 Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року».

83 Національне законодавство з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

84 Загальна декларація прав людини.

85 Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

тись у процесі трудових відносин. До прикладу, стаття 1 цієї Конвенції вважає дискримінацією будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, які робляться за низкою ознак, зокрема й за статтю, і забороняє його. Наприклад, заборона недопуску парламентарок до певних посад через їхню стать та упереджене ставлення до них⁸⁶.

Існує ще чимала кількість міжнародних актів, які опосередковано регулюють питання гендерної рівності загалом, і в парламенті зокрема:

- Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності від 29 червня 1951 року №100⁸⁷;
- Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками від 23 червня 1981 року №156⁸⁸;
- Конвенція про охорону материнства від 28 червня 1952 року №103⁸⁹ тощо.

Законодавство, що регулює питання статусу народних депутатів/ок

Законодавство України регулює статус народного депутата України лише декількома актами. Важливо наголосити, що жоден закон не розмежовує депутатів і депутаток, адже це може вважатись сегрегацією за ознакою статі. Законодавство використовує поняття «депутат» або «депутати», яке використовується для адресування представників обох статей.

Загальні основи діяльності та статусу народних депутатів беруть свій початок в *Конституції України*. Через усі статті Розділу IV «Верховна Рада України» проходить одна наскрізна ідея: права та можливості гарантуються всім депутатам незалежно від статі. Це означає, що парламентарки мають рівний з парламентарями доступ до важелів впливу та однакові можливості законотворчої та реформаторської діяльності.

Профільним законом, який детально регулює питання статусу народного депутата, є ЗУ «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року. Ідентично до положень Основного Закону, цей Закон не розділяє депутатів та депутаток, тобто наділяє їх однаковими правами та можливостями. Наприклад, положення частини 4 статті 1 «Держава гарантує народному депутату забезпечення необхідними умовами для здійснення ним депутатських повноважень» можна трактувати таким чином, що держава зобов'язана забезпечити депутаток та депутатів рівним доступом до всіх закріплених національним законодавством повноважень та можливостей. В підтвердження цієї думки можна навести положення статей 10-19, які гарантують конкретні права парламентарів без прив'язки до статі. Також положення статті 8 «Депутатська етика» можна трактувати як заборону тих форм дискримінації, які не підпадають під цивільну, адміністративну чи кримінальну відповідальність (варто згадати скандали щодо необережних або умисних висловів окремих парламентарів у бік своїх колег-жінок), але можуть трактуватись як порушення етики⁹⁰.

86 Конвенція стосовно дискримінації у галузі праці та занять.

87 Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності.

88 Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками від 23 червня 1981 року № 156.

89 Конвенція про охорону материнства.

90 ЗУ «Про статус народного депутата України».